

18. TOIMIKUNTIA, TIENVIITTOJA, KANNANOTTOJA

Työväen Sivistysliiton 50-vuotisjuhlavuoden 1969 alkuun osui liittoa vahvasti koskettanut merkkipäivä: Väinö Voionmaan syntymästä tuli helmikuun 12. päivänä kuluneeksi sata vuotta.¹ Monet järjestöt ja laitokset järjestivät tuona päivänä juhlatilaisuuksia, joissa osoitettiin kunnioitusta professorin poikkeuksellisen monitahoiselle ja merkittävälle yhteiskunnalliselle elämäntyölle. Tammi julkaisi vankan, 442-sivuisen elämäkerran, nimeltään yksinkertaisesti *Väinö Voionmaa*, jonka valmistelussa oli taustalla 12 eri yhteisöä. Työväenliikettä edustivat sos.dem. puolue, sos.dem. raittiusliitto, TSL ja Työväen Akatemia. Kirjoittajana oli professori Aimo Halila. Toimituskunnan puheenjohtajana oli pääjohtaja R. H. Oittinen.

Elämäkertatoimikunnassa edustetut tahot järjestivät merkkipäivänä Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa juhlan, jossa puhuivat professori Aimo Halila ja TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru. Samana päivänä oli Jyväskylän Talven yhtenä tilaisuutena Voionmaa-juhla. Puhujina olivat siellä maisteri Liisa Voionmaa ja pääsihteeri Olavi Hurri. Tampereella kaupunki järjesti vastaanoton, ja yliopiston edessä olleelle muistomerkille laskettiin seppele. Tamperelainen Voionmaa-seura järjesti esitelmätilaisuuden. Lisäksi Väinö Voionmaan säätiö osoitti kunnioitustaan tekemällä päätöksen Voionmaan opiston laajentamisesta Ylöjärvellä.

Puolen vuosisadan juhlintaa

Omana merkkipäivänään, maanantaina syyskuun ensimmäisenä, Sivistysliitto järjesti Kirjan talon ravintolassa onnittelujen vastaanottotilaisuuden. Viiden tunnin kuluessa kävi onnittelijoita ja tervehdysten tuojia kaikkiaan noin 120 lähetystä. Lisäksi liitolle kannettiin kymmenittäin sähköitä ja onnitteluadresseja.

Opetusministeriön tervehdyksen toi Mauno Koiviston hallituksen opetusministeri, keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen. Hän piti juhlapäivää huomattavana vapaan sivistystyön merkkipaaluna. ”Jo viisikymmentä vuotta sitten osattiin työväestön piirissä arvostaa tiedon merkitystä sekä yhteiskunnallisessa työssä että yksilön kehittäjänä.” Ministeri arvioi liiton vaikuttaneen voimakkaasti suomalaiseen yhteiskuntaan. ”Monet Työväen Sivistysliiton toimintaan vaikuttaneet henkilöt ovat suorittaneet ansiokkaita tekoja suomalaisen yhteiskuntamme kehittämiseksi.” Hän myös korosti vapaan sivistystyön kasvavaa merkitystä seuraavan vuosikymmenen alkaessa.

Iltapäivällä juhلالouaalle osallistuivat liiton toimikunnan ja henkilökunnan ohella entiset puheenjohtajat Yrjö Kallinen ja R. H. Oittinen sekä entiset pääsihteerit Pekka Railo ja Arvi Hautamäki. Mukana olivat myös ulkomaiset vieraat: Ruotsin ABF:n puheenjohtaja Stig Lundgren sekä opintorehtorit Sven-Arne Stahre ja Inge Johansson sekä Neuvostoliitosta saapuneen Znanije-

¹ Juhlavuoden kuvaus pohjautuu pääosin: TSL vuonna 1969 s 3–8; Pikkusaari 2014 s 149–154.

seuran edustajat, ensimmäisen varapuheenjohtajan, professori Juri Fischevskin johdolla. Tästä järjestöstä (suomeksi Tieto) oli edeltäneiden vuosien kuluessa tullut läheisin yhteistyökumppani naapurimaassa VOKSin sijaan. Lounaan yhteydessä luovutettiin Oittiselle ensimmäinen kappale hänen puheistaan ja kirjoituksistaan koottua, TSL:n julkaisemaa teosta *Tehtäviä ja tavoitteita työväenliikkeen saralla* (Tammi, 215 sivua). Kirja oli liiton huomionosoitus mittavan elämäntyön tehneelle Oittiselle ja samalla kustannusyhtiö Tammen lahja Sivistysliitolle.²

Voi hyvin arvata, että varsinkin virkaiältään vanhimmat Sivistysliiton ja toimiston toverit nauttivat suurella mieltymyksellä juhلالousta ja samalla siitä suopeasti tunnelmasta, joka juhlii liittoa kaikkialla julkisuudessa ympäröi. Lisäksi toiminta oli hyvin voimakkaassa kasvun ja laajentumisen vaiheessa. He olivat kokeneet vain kolme-neljä vuosikymmentä aiemmin aivan toisenlaisiakin aikoja ja tunnelmia. Vielä 1930-luvulla jouduttiin liittoa ja sen merkityksellistä sivistystyötä puolustamaan erilaisia harhakäsityksiä ja avoimia oikeistoradikaaleja hyökkäyksiä vastaan. Vasta vaikeat, yhdessä koetut kansalliset vaaran hetket olivat alkaneet tilannetta ratkaisevasti muuttaa ja ymmärrystä lisätä.

Varsinainen 50-vuotisjuhla syyskuun ensimmäisen päivän illansuussa kokosi Helsingin työväentalon juhlasalin ääriään myöten täyteen, arviolta 800 henkeä. Juhlissa puhuivat pääjohtaja R. H. Oittinen sekä kirjailija Väinö Linna. Ensin mainittu iloitsi sivistystyön olosuhteiden parantumisesta. Hän korosti lisäksi kansanvallan ja vapaan mielipiteenmuodostuksen arvoa yhteiskunnan muuttamisessa. Jälkimmäinen taas puhui tiedon ja varsinkin tieteellisen tiedon merkityksestä. Hän pohti pitkään tiedon ja uskonnon välistä ristiriitaa.

Juhlaan tarjosivat musiikkia Helsingin työväenyhdistyksen puhallinyhtye sekä lauluesityksiä Reijo Frank ja Erkki Ihalainen. Lisäksi taiteilijaryhmä esitti Lauri Siparin kirjoittaman teatterikappaleen *II tasavalta*. Kokonaisuudessaan rohkean ja tavanomaisesta poikkeavan juhlan ohjauksesta vastasi säveltäjä Kaj Chydenius.³

Aiempien juhluvuosien tapaan järjestivät monet opintojärjestöt maan eri puolilla omia juhlahetkiään, suurempia ja pienempiä. Näin tapahtui ainakin Lahdessa, Kotkassa, Porissa ja Lappeenrannassa. Kaikista ei varmaan liittoon saakka edes kantautunut tietoa. Sivistysliiton toimistossa arvioitiin myöhemmin, että kokonaisuudessaan juhluvuosi 1969 muodostui siihenastisen toiminnan ”laajimmaksi, monipuolisimmaksi ja myös menestyksellisimmäksi toimintakaudeksi”. Laajaa arvostusta saatiin kuulla työväenliikkeen parista, mutta myös julkinen tiedonvälitys kohdisti liittoon erittäin myönteisen valokiilan.

² Vuoden 1969 kuluessa liitto osallistui vielä yhteispohjoismaisen käsikirjan ”Genom Norden till Europa och världen” valmistamiseen (TSL vuonna 1969 s 41–42).

³ Aimo Kairamo muisteli toimittaja Hilikka Eklundin haastattelussa TSL:n vuosijuhlan olleen ”komea esitys”. Hän kertoi puhuneensa Lapualaisoopperan väkeä mukaan sos.dem. liikkeeseen ja saikin hetkeksi esim. Kaj Chydeniuksen ja Kaisa Korhosen, mutta pian houkuttelemisen oli monille liian myöhäistä heidän koettuaan ”valaistuksen” (Tuomisto 2005 s 17, myös lainaukset).

Juhlavuosi jätti välittömän, voimakkaan perinnön seuraavalle vuodelle. Liiton toimikunnan vuonna 1968 asettama työryhmä oli valmistellut luonnosta liiton tehtäviä ja tavoitteita esitteleväksi ja kartoittavaksi yleisohjelmaksi. Ohjelmaluonnos ”TSL:n tienviitat”, itse asiassa ehdotus liiton ensimmäiseksi periaateohjelmaksi, valmistui juuri vuoden 1969 lopulla. Puheenjohtaja Sakari Kiuru esitteli luonnoksen sitten edustajiston ylimääräisessä kokouksessa helmikuun 11. päivänä 1970. Kokouksessa käytiin saatekeskustelu, minkä jälkeen luonnos lähetettiin opintojärjestöjen käsittelyyn. Keskustelu tienviitoista tuli vahvasti heijastumaan koko tuon vuoden toiminnassa.⁴

Työväenmusiikin uusi nousu

Liiton suureen juhlavuoteen 1969 sisältyi useiden kirjallisten tuotteiden ohella myös uusi musiikillinen avaus: työväenmusiikkia sisältäneiden äänilevyjen julkaiseminen. Kotimainen äänilevyteollisuus oli muutenkin laajentumassa.⁵ Aikakauden henkeen liittyi vasemmistolaisuuden nousevaa aaltoa, kasvavaa kiinnostusta vanhaan ja uudempaan työväenkulttuuriin, kuten edellä on kuvattu. Esimerkiksi Raoul Palmgrenin vuoden 1965 väitöskirjassa ja muissa tutkimuksissaan esiin nostama vanha työväenkirjallisuus kiinnosti uudella tavalla ja vanhempien ohella myös nuorempia ikäluokkia.

Lisäksi vanhat, perinteiset työväenlaulut alkoivat puhutella monia sellaisiakin, jotka eivät olleet työväenliikkeen vakiintunutta jäsenistöä, eivätkä olleet tottuneet tähän musiikkiin omissa tilaisuuksissaan. Voi puhua myös uusvasemmistolaisuudesta, jolle tällainen musiikkitarjonta saattoi näyttäytyä ihanteellisena, nostalgisena kuvana menneiltä työväenkulttuurin kukoistuksen ajoilta. TSL näki tässäkin hetkessä aloitteellisena erään ajan merkin ja tuotti yhdessä Scandia-Musiikki Oy:n kustantamana kaksi LP-levyä *Työväen lauluja* (SLP 535) ja *Taistojen tiellä* (SLP 536). Ne kiinnostivat perinteisten kuuntelijoiden lisäksi laajempaa suurta yleisöä, ja niitä myytiin joulukuusta 1969 alkaen erittäin runsaasti. Näiden kookkaiden long playing-vinyylilevyjen musiikki kaikui pitkään stereolevysoittimista juhlavuoden jälkeenkin. Myöhemmin TSL julkaisi hyvin monenlaista muutakin musiikkia äänilevyillä, C-kaseteilla ja Cd-levyillä.⁶

Yleisradioon musiikkiohjelmiä tehnyt valtiotieteiden maisteri Pekka Gronow kertoi ensimmäisen levyn pahvikotelon takakannessa lyhyesti työväenmusiikin vaiheista. Levyn kappaleet olivat alun perin vuosilta 1906–30, ja uusissa esityksissä pyrittiin tuomaan ”laulujen sanoma esiin sellaisessa muodossa, joka kestää toistuvankin kuuntelun”. Gronowilla oli myös käytännöllinen ohje niille, jotka toivoivat autenttisuutta: silloin oli parasta laulaa itse. Kappaleet sovitti ja orkesteria johti

⁴ TSL vuonna 1970 s 3, 8–9.

⁵ Suomalaisen äänilevyteollisuuden vaiheista 1930-luvulta 1960-luvulle Muikku s 5–8; Pekka Gronow: *The record industry in Finland, 1945–1960*, eripainos julkaisusta *Popular Music*. Volume 14/1. Cambridge University Press 1995. – Pekka Gronow kiinnitti kirjoittajan huomion artikkeliinsa.

⁶ Ehdotuksen levyttämisestä nosti esille toimikunnan jäsen, maisteri Aarne Laurila (tmk pk 16.4.1968); TSL vuonna 1969 s 4, 43–44; ks. myös Tuomisto 2005 s 12–13; Pikkusaari 2014 s 191.

kapellimestari Olli Heikkilä. Laulajina olivat Reijo Frank, Taisto Lundberg, Jussi Raittinen, Heli Keinonen, Arja Saijonmaa ja Sulo Vakkari. Levy alkoi ”Nuorten työläisten lippulaululla” (sävel Hannes Konno, sanat Ludvig Kosonen) ja päättyi ”Nuorison marssiin” (traditionaalinen).

Vain osa työväenmusiikista on aikojen saatossa saanut melodiansa työläissäveltäjien kynästä, sillä mukana on ollut paljon muutakin. Useat kappaleet ovat rakentuneet kansainvälisille teemoille, esimerkiksi muutamien Venäjän keisarivallan aikaisten sotilasmarssien pohjalle tai jopa suojeluskuntamusiikin sävelille, uusin sanoin. Työväen kuoroille ja orkestereille eivät olleet yhtään vieraita myöskään kansanlaulut, eivätkä ajankohdan suosittu iskelmätkään.

Työväenmusiikkilevyä myytiin ilahduttavan hyvin. Toinen levy sisälsi perinteikästä instrumentaalimusiikkia. Helsingin työväenyhdistyksen soittokunta esitti kapellimestari Olavi Koskelan johdolla sikermän tuttuja ja harvinaisempia säveliä. Levyn ensimmäisenä oli ”Taistojen tiellä” (sävel Hannes Konno, sanat Knut Kangas) ja viimeisenä kappaleena ”Työväen marssi”. Sen sävelsi HTY:n 10-vuotisjuhlaan 1894 Oskar Merikanto, joka oli tuolloin työväenyhdistyksen kuoron johtaja. Sanat kirjoitti Tuokko (Antti Törneros). Siitä tuli nopeasti suomalaisen työväenliikkeen oma marssi.⁷

Näiden levyjen jälkeen Scandia-Musiikki julkaisi heti seuraavana vuonna TSL:n aloitteesta lisää työväenmusiikkia: *Työväenlauluja II* sekä *Kisällilauluja*. Ensin mainittu oli Suomessa jopa vuoden myydyin LP-levy.⁸ Vuoden 1970 loppuun mennessä näitä neljää äänilevyä myytiin yhteensä 16 000 kappaletta.⁹

Tasapainon sekä ilmeisen myyntituoton vuoksi levy-yhtiö julkaisi vuonna 1970 myös levyllisen valkoisen suojeluskunta-armeijan lauluja. Ajan innostus herätti säveltäjiä, sanoittajia, muusikkoja ja laulajia, ja pian alkoi syntyä uuttakin työväenmusiikkia tai väljästi vasemmistohenkistä, ns. edistyksellistä musiikkia. Helsingissä Ylioppilasteatterin kabareet näyttivät osallistuvan ja kantaottavan musiikin suuntaa. Jo muutamaa vuotta aiemmin oli esimerkiksi Tammi kustantanut kirjallisen EP-levyn, jolla esitettiin Kaj Chydeniuksen säveltämiä *Protestilauluja* Arvo Salon runoihin.

Suomalaisen yhteiskunnan politisoituessa TSL otti ”näyttävästi paikkansa ajan kulttuurityössä”, kuten TSL:n kulttuurisihteerinä vuosina 1979–87 toiminut Tapani Vauhkonen on tiivistänyt. Musiikki oli vain yksi laajan kulttuurielämän osa-alue.¹⁰

⁷ Työväenmusiikista ks. esim. Pekka Gronow: Työväen lauluperinne, teoksessa Työväenliike kulttuuritekijänä (Gronow 1969), s 53–69; Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä. Koonnut Pekka Gronow. 2.p. Helsinki 1971 s 13–19, Työväen marssista s 23–24.

⁸ Kultalevyn luovutustilaisuus oli TSL:n toimistossa toukokuussa 1971 (TSL vuonna 1971 s 28, kuvateksti).

⁹ TSL vuonna 1970 s 40. – Kultalevy on tallessa TSL:n studion seinällä työväentalolla.

¹⁰ Tapani Vauhkonen: Kenen joukoissa seisoi? Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004, s 20–22, lainaus s 20.

Uusia kisällilauluryhmiä muodostettiin työväenyhdistyksiin, ja moni varttuneiden ryhmä virkistyi hiljaiselostaan. Suomen Työväen Musiikkiliitto sai uusia harrastajaryhmiä riveihinsä. Pian innostuttiin myös kokoamaan talteen vanhoja työväenlauluja. Työväen Sivistysliitto ja Kansan Sivistystyön Liitto toimivat tässä läheisessä yhteistyössä, ja niiden toimeksiannosta järjestettiin Timo Tuovisen johdolla vuosina 1975–77 laaja työväenlaulukeräys. Mahdolliset tuotot ja tappiot päätettiin laittaa puoliksi. Tuovinen ja Ilpo Saunio toimittivat sitten keräysaineistosta 294-sivuisen Tammen kustantaman kirjan *Edestä aattehen*, laulujen sanoineen ja nuotteineen.

Seuraavaksi TSL ja KSL perustivat yhteisvoimin vuonna 1979 Työväenmusiikki-instituutin jatkamaan virinnee työväenlauluperinteen vaalimista. Monipuolinen esimerkki instituutin toiminnasta oli Vesa Kurkelan tutkimus vuonna 1983 varkauteleisista työväeniltamista ja niissä soitetusta musiikista.¹¹

Yksityiskohtiin lainkaan menemättä voi tässä todeta lyhyesti, että suomalainen musiikkielämä, niin kevyt kuin vakavampikin, iskelmä, rock ja klassinen, laajensi rajojaan ja muotojaan voimakkaasti erityisesti kuusikymmenluvulta alkaen. Vaikutteita saatiin ulkomailtakin. Myös tekniset valmiudet, laitteet sekä soitto- ja äänitysvälineet kehittyivät.¹²

---tietolaatikko

VALKEAKOSKI SOI

Työväenmusiikkiin kohdistunut kiinnostus jatkoi kasvamistaan 1960-luvun lopulla. Muutamaa vuotta myöhemmin virisi TSL:n Etelä-Hämeen piirin parissa ajatus erityisen työväen musiikkitapahtuman aikaansaamisesta vuosittain. ”Vilskeet Koskissa” oli alkuideana. Innokkaan opintotoiminnan lomaan haluttiin kevyempää ja virkistävää yhteistä tekemistä ja toimintaa.

Ensimmäinen Työväen musiikkitapahtuma toteutettiin viikonloppuna 28.–30.7.1972 Valkeakoskella TSL-piirin ja Suomen Työväen Musiikkiliiton yhteisvoimin järjestämänä. Sivistysliittokin antoi tukensa, samoin Valkeakosken kaupunki. Opetusministeriö myönsi lisäksi

¹¹ TSL vuonna 1975 s 9; Pikkusaari 2014 s 191; Ilpo Saunio, Timo Tuovinen: *Edestä aattehen*. Suomalaisia työväenlauluja 1890–1938. Helsinki: Tammi 1978; Vesa Kurkela: Taistojen tiellä soiteltiin - ja soiton tahdissa tanssittiin. Varkautelaiset työväeniltamat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella. Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2. Jyväskylä 1983 (Kurkela 1983). – Vuodesta 1991 alkaen instituutin nimenä on ollut Maailman musiikin keskus.

¹² Ks esim. Vesa Kurkela: *Musiikkikulttuuri*, teoksessa *Maamme Suomi* (Kurkela 2007) s 225–242; Muikku s 6–8; Gronow 1976 s 75–76; esim. suomalaisen oopperan noususta *Tasavallan vuodet* s 259 (Hannu-Ilari Lampila). Kevyen musiikin esimerkkejä esim. *Suomalainen äänilevy-juhlakansio*, Cd 3 ja Cd 4.– Mainittakoon TSL:n toimintaa sivuten, että Pekka Gronow ja Mauri Antero Numminen perustivat 1966 *Eteenpäin!* -levy-yhtiön, joka muutamaa vuotta myöhemmin sulautui uuteen Love Records -yhtiöön. Ks. Miska Rantanen: *Love Records 1966–1979. Tarina taiteilijat tuotanto*. 2. tarkistettu laitos. Helsinki: Schildts & Söderströms 2014, 19–21.

apurahan. Ihan varovaisesti ei aloitettu, sillä viikonloppuun mahdutettiin kaikkiaan neljä erilaista tapahtumaa. Tapahtumaa tuli yllättäen vielä seuraamaan Ruotsista ryhmä Västmanlandin piirin ABF-väkeä kansanedustaja Sven Hammarbergin johdolla.

Perjantaina aloitettiin työväeniltamilla Kauppilanmäen ulkomuseon työväentalossa. Lauantaina aamupäivällä oli seminaari Apian kansanpuistossa. Avausluennossa säveltäjä Kaj Chydenius kertoi työväenliikkeestä säveltäjän innoittajana. Toinen säveltäjä Henrik-Otto Donner hahmotti työväenmusiikin tehtäviä ajankohdan maailmassa. ”Työväen henkinen musiikkipolitiikka” oli puolestaan taiteilija M. A. Nummisen luennon aiheena. Illan yleisöjuhlassa esiintyivät sanoin ja sävelin Reijo Frank, Jorma Laakkonen, Arvo Salo ja T-teatteri, Sivistyслиiton oma teatteriryhmä. Iltakymmeneltä alkaneissa työväen tansseissa musiikista huolehti Viialan Pyryn Soittokunta.

Sunnuntaiaamuna käytiin ohjelmakokonaisuudessa läpi Suomen työväenlaulujen historiaa ja tulevaisuuttakin. Esiintyjinä olivat Reijo Frank, Viljo Nurminen ja Onni Töyrylä. Pääjuhlassa Apian kansanpuistossa esiintyivät näyttelijä ja lausuntataiteilija Veikko Sinisalo, laulaja Reijo Frank sekä puheen pitäjänä ja tervehdyksen tuojana kulttuuriministeri Pentti Holappa. Lisäksi esiintyjinä oli työväen kuoroja ja orkestereita.

Viikonvaihteen tilaisuudet kokosivat yleisöä 2000–3000 henkeä. TV 2 koosti tilaisuudesta 35 minuutin mittaisen ohjelman. Lehdistö huomioi tapahtumat erittäin myönteisesti. Kaikki onnistui niin hyvin, että musiikkitapahtuma päätettiin uusia seuraavana vuonna. Ajatuksena oli aluksi, että se kiertäisi eri paikkakunnilla, mutta Valkeakoskelle, vankalle työväen ja teollisuuden paikkakunnalle, se juurtui ja vakiintui jokavuotiseksi. Kuuluisampien tähtien ohella esiintymään pääsivät monet TSL:n parissa toimineet musiikkiryhmät ja lauluyhtyeet. Yleisömäärät kasvoivat, ja esimerkiksi heinäkuun 1980 viimeisellä viikolla tapahtuman kaikkiin tilaisuuksiin osallistui yhteensä jo noin 25 000 henkilöä.

Vuosien varrella musiikkitapahtuman alkuperäiset raja-aidat kaatuivat ja perinteisen työväenmusiikin rinnalle otettiin tarjolle runsaasti lisäaineita, hyvinkin erilaista musiikkia. Kesällä 1976 teki tapahtumassa ensiesityksensä laulu- ja soitinyhtye Songilo. Se oli nähnyt päivänvalon kaksi vuotta aiemmin, ja ensimmäinen yhdessä opeteltu kappale oli amerikansuomalaisen Hiski Salomaan ”Vapauden kaiho” (1929). Pilke silmäkulmassa vedetty tunnuslaulu puri niin herraan kuin narriinkin, kuvattiin yhtyeen historiikissa: ”Alkuperäinen aatteellinen paatos putosi pois, mutta mukaan jäi korostuneena esittämisen railakas riemu.” Ryhmästä tuli nopeasti maankuulu, ei vähiten sen televisiosta, musiikista ja vähän muualtakin tuttujen, sanavalmiiden hahmojen ansiosta: Aarre Elo, Apeli Halinen, Heikki Kahila, Jani Uhlenius ja Jukka Virtanen. Kitaristi Halinen edusti samalla TSL:n kulttuuriosaston työntekijöitä. Songilosta tuli Valkeakoskelle pitkäaikainen, valovoimainen vakioesiintyjä.¹³

¹³ Vapauden kaiho. Songilo stoori. Kirj. Aarre Elo, Heikki Kahila, Jani Uhlenius, toim. kunnassa lisäksi Apeli Halinen ja Onni Peltonen. Vantaa: Kellastupa 2012 s 21, 26–27, 79–91, lainaus s 27.

Historiantutkija Seppo Hentilä lausui muutamia varoituksen sanoja menneisyyteen ja nostalgiaan innostumisesta vuonna 1981 Kansan Sivistystyön Liiton lehdessä. Hän arvioi, ettei suomalaista työväenkulttuuria voisi pysyvästi elvyttää ”niillä keinoilla, jotka tekivät siitä elävän ennen vuotta 1918 tai vielä ennen sotia”. Hänestä epähistoriallisella historian korostamisella menneisyys näyttäytyisi tavallaan pyhätamineissaan, arkea ja nykyhetkeä parempana. Todellisen toimivan työväenkulttuurin tuli tutkijan mukaan lähteä ”elävästä nykytodellisuudesta”.¹⁴

Ainakaan Valkeakoskella ei pysähdetty hyväksi koettuun alkuasetelmaan. Tuttu, vanha työväenmusiikki pysyi mukana, mutta jatkossa mukaan tuli hyvin paljon muutakin, uutta ja ajankohtaista. Esimerkiksi kesällä 1981 saavutti suurta suosiota paikkakunnan oma esiintyjäryhmä, Valkeakosken työväenopiston kuoro. Se esitti tapahtumassa säveltäjä Kari Rydmanin vaikuttavan kantaatin *Tehtaantytöjen Requiem*. Se oli teoksen kantaesitys.¹⁵

Kun tapahtuma jatkoi kasvamistaan, TSL-piirin hartiat osoittautuivat kapeiksi.¹⁶ Vuonna 1992 TSL:n Etelä-Hämeen piiri ja TSL:n Pirkanmaan piiri järjestivät tapahtuman vielä yhdessä. Sen jälkeen järjestäjäksi muodostettiin itsenäinen yhdistys Työväen musiikkitapahtuma ry, jonka hoiviin tuli sitten muitakin tapahtumia. Ja musiikin lisäksi tapahtumaan kytkettiin erilaista kulttuuritarjontaa. Siitä kasvoi suorastaan monitaidefestivaali. Oli maineikkaita tähtiesiintyjä, työväen musiikkiryhmiä, vanhaa, uutta ja kokeilevaa musiikkia, iskelmää, pop-säveliä, jazzia ja rockia, kantaa ottavia esityksiä, yhteislaulua ja tanssiakin, näyttelyitä ja lapsille omaa ohjelmaa. Tapahtumasta tuli sittemmin vakinainen osa Finland Festivals -tapahtumaketjua sekä myös Pirkanmaan Festivaaleja.

Samalla kun musiikkitapahtuma laajeni sisällöltään, sen pituus kasvoi. Myöhemmin se vakiintui neljän päivän mittaiseksi. Esimerkiksi 40-vuotistapahtumassa vuonna 2012 vieraili ennätysellisesti 42 000 henkeä. Kun käytävissä ovat olleet UPM:n Tervasaaren tehtaan ja Myllysaaren museon piha-alueet, ne ovat tarjonneet tapahtumalle ainutlaatuiset puitteet. Toisaalla on toiminnassa oleva teollisuuslaitos ja toisaalla vanha, historiallinen museomiljöö. Moderni, ilmeeltään moneen suuntaan laajentunut tapahtuma ei ole kuitenkaan unohtanut aatteellisia juuriaan.¹⁷

Juhlavuoden väkeä

Työväenliikkeen kannatuksen yleinen kasvu sekä sosialidemokraattien ja myös ammattiyhdistysliikkeen eheytyminen heijastui myönteisesti yleisen mielialan lisäksi myös Sivistysliiton jäsenmäärään. Viisikymmenvuotiaassa liitossa oli peräti 71 jäsenjärjestöä. Ne maksoivat jäsenmaksuja kaikkiaan 1 553 902 henkilöjäsenen mukaan. Päällekkäisyyksistä

¹⁴ Seppo Hentilä: Mitä hyötyä historiasta? KSL-Tieto 5/1981 (Hentilä 1981) s 3.

¹⁵ TSL vuonna 1981 s 21, kuvateksti.

¹⁶ Ks. laaja kuvaus monipuolisesta musiikkitapahtumasta heinäkuussa 1991, Aikamerkki 4/1991 s 14–21.

¹⁷ Etelä-Hämeen piiri s 25–27, 38–45, 53; TSL vuonna 1972 s 3, 41; TSL vuonna 1980, s 18; Pikkusaari 2014 s 283; ks. myös tapahtuman kotisivut www.valmu.com.

huolimatta määrä oli huomattavaan suuri. Jäsenjärjestöjen lukumäärä ei tosin pitkään pysynyt niin korkealla, vaan vaihtelua riitti vuosien varrella. SAK:n mukaan tulo merkitsi henkilöjäsenten yhteismäärän tuntuvaa kasvua. Esimerkiksi vuonna 1974 jäseniä oli 57 ja niissä oli henkilöjäseniä yhteensä 2 294 058, joiden perusteella maksettiin jäsenmaksuosuus. Vuonna 1980 jäsenyhteisöjä oli 51, ja kymmentä vuotta myöhemmin 1990 niitä oli 55 ja vuosisadan vaihtuessa 42.¹⁸

Koko vuoden 1969 ajan TSL:n toimikuntaan kuuluivat puheenjohtaja Sakari Kiuru, varapuheenjohtajat Helvi Raatikainen ja Unto Niemi sekä jäsenet Ahti Fredriksson, Meeri Kalavainen, Eugen Kaukolampi, Jaakko Kuusela, Aarne Laurila, Keijo Näsi, Veikko Oittinen, Martti Pöysälä ja Matti Suhonen. Uuno Nokelainen oli mukana vuosikokoukseen 23.4. saakka ja Kimmo Kevätsalo siitä eteenpäin. Työvaliokunnan muodostivat tästä joukosta puheenjohtajat sekä Näsi, Oittinen ja Pöysälä.

Edustajiston vuosikokouksissa oli melkein päittäin säännöllisesti jokin alustus ajankohtaisista aiheista. Kuusikymmenluvun lopulla alustuksia alkoi usein olla kaksin kappalein. Esimerkiksi huhtikuussa 1969 puheenjohtaja Sakari Kiuru puhui avauksen yhteydessä aiheesta ”Sivistyksellinen tasa-arvo” ja kokouksen lopuksi esitelmöi maisteri Kalevi Sorsa aiheesta ”Riittäkö demokratia”.

Olavi Hurri jatkoi pääsihteerinä ja toiminnanjohtajana, Jussi Pikkusaari opintojohtajana sekä opintosihteerinä Pentti Järvinen ja Lassi Ahtiainen. Aimo Kairamo oli kulttuurisihteerinä, pitkän tien kulkenut Paavo Niemi nyt järjestösihteerinä ja Niilo Johansson *Aikamerkin* toimittajana. Liiton taloudenhoitajana ja toimistopäällikkönä toimi Seppo Berg ja ruotsinkielisen sihteeristön sihteerinä Jarl Nordman. Lisäksi liitossa työskenteli väliaikaisesti palkattuna radio- ja tv-toimikunnan sihteerinä Simo Ojanen marraskuun puolivälistä vuoden loppuun.

Ahkerasti maata edelleen kiertävinä opintoneuvojina työskentelivät Sulo Hentula, Anni Vallanti ja erityisesti pohjoisessa Suomessa Kerttu Värn. Lisäksi toimitsija Eino Skants toimi ajalla 28.10.–31.12.1969 Metsämiesten siirtokirjaston tehtävissä. Monet toimiston työntekijöistä olivat kokeneet hyvinkin pitkään toimintavuosien muutoksia, kuten nimistä muistetaan edeltä. Kassanhoitajana ja kirjanpitäjänä jatkoi Bertta Latvala, kirjeopiston hoitajana Kirsti Kaukolampi, opintokerhoasiain hoitajana Irene Koski, kanslistina Xenia Parros ja konekirjoittajana Anneli Jalo. Konttoristeina olivat Eila Lahtinen ja Anna-Liisa Hurri sekä konttoristina ja puhelinkeskuksen hoitajana Sointu Seppänen. Toimistoharjoittelijana oli Eeva Savolainen ja lähettinä Marja Kari.¹⁹

TSL:n vakinaiset toimikunnat tarjosivat juhluvuonna 1969 epäilemättä parastaan, kukin omalta toiminnan saraltaan. Niiden toiminta jatkui sen jälkeenkin, eräin poikkeuksin, hyvästä vuodesta lisää intoa saaden. Vuoden 1969 toiminnallinen läpileikkaus tarjoaa tiiviinäkin häkellyttävän monipuolisen ja runsaan kokonaiskuvan. Viidessä vuosikymmenessä oli Sirkuskadulla koolla olleen

¹⁸ TSL vuonna 1969 s 9–11; TSL vuonna 1974 s 6; TSL vuonna 1980 s 4, 26–27; Pikkusaari 2014 s 48–50.

¹⁹ TSL vuonna 1969 s 12–13.

viisikon perustamasta Sivistysliitosta kasvanut todella merkittävä suomalainen sivistys- ja kulttuurityön toimija sekä vaikuttaja.

TSL ja Opintotoiminnan Keskusliitto OK olivat 1970-luvun alussa kaksi suurinta maan kuudesta sivistysjärjestöstä. Kaksi kuudesta oli ruotsinkielisiä, ja myös TSL sisälsi ruotsinkielistä toimintaa. Sekä TSL:n että OK:n opintokeskus ylitti kirkkaasti valtionavun edellyttämän 600 kerhon määrän. Edellä jo mainittiin Sivistysliiton jäsenmäärä 71 – pian se tosin hieman supistui – ja valtionapua saaneiden kerhojen lukumäärä 2080. OK:ssa oli 22 jäsenjärjestöä ja runsaat 2400 valtionapua saavaa kerhoa. Jos kerholaisten lukumäärä oli arviolta kymmenkunta kerhoa kohti, kohosi pelkästään näiden kahden järjestön ahkerien opintokerholaisten yhteismäärä kymmeneen tuhansiin.²⁰

Nimiluetteloista havaitsee myös yhden erityisen uuden ajan merkin. Kun ennen sotia hyvin harva TSL:n käyttämä luennoitsija oli akateemisesti koulutettu, nyt heitä alkoi olla yhä useampia. Lisäksi toimikuntien työskentely ei ollut lainkaan pienimuotoista harrastelua, vaan hyvinkin perusteellista ja vakavaa asiaan paneutumista, pätevien luennoitsijoiden ja ammattilaisten johdolla. Kaikki kertoi Sivistysliiton kasvavasta merkityksestä.

Taidetta ja taidevalistustyötä

Työvään kuvataidetoimikunnan puheenjohtajana toimi vuonna 1969 taidemaalari Mauri Favén, varapuheenjohtajana filosofian maisteri Olli Valkonen²¹ ja sihteerinä liiton toimiston kanslisti Xenia Parros, monen kielen osaaja, sekä jäsenenä kulttuurisihteerinä Aimo Kairamo, valtiotieteen lisensiaatti Ethel Söderlund ja taidemaalari Mauri Heinonen sekä Taidemaalariunionin valitsemina taidemaalari Sven Grönvall ja Heikki Alitalo, Suomen kuvanveistäjäliiton valitsemina kuvanveistäjät Viljo Savikurki ja Antti Neuvonen sekä Suomen taidegraafikkojen valitsemina taidegraafikot Yrjö Könni ja Toimi Kiviharju. Kannatusjäseniä oli lähes 700, myöhemmin luku kasvoi vielä siitakin. Kuten jo aiemmin mainittiin, Mauri Favénin jälkeen puheenjohtajana toimi vuodesta 1975 alkaen kuvanveistäjä Raimo Heino, jota kaksi vuotta myöhemmin seurasi tiedottaja, sosiaalineuvos Aira Heinänen.²²

Toimikunta teki edelleen taidevalistustyötä luentotilaisuuksien, kurssien, näyttelykäyntien sekä kerho- ja neuvontatyön avulla. Luentoja ja näyttelyissä käyntejä järjestettiin neljällä paikkakunnalla,

²⁰ Urpo Harva: *Suomalainen aikuiskasvatus*. Helsinki: Tammi 1971 (Harva 1971), TSL:n lyhyt esittely s 61–62, kansanopistoista s 54–56. – Työväänliikkeen kansanopistoja oli 1970-luvun alussa kuusi edellä jo esiteltyä: Työvään Akatemia Kauniaisissa, Sirola-opisto Harvialassa, Väinö Voionmaan opisto Ylöjärvellä, Ammattiyhdistysopisto Kiljavalla, Pohjolan opisto Haukiputaalla, osin myös Pajulahden urheiluopisto. Työväänopistojen ryhmään saattoi lukea vain Helsingin yhteiskunnallisen opiston (perustettu 1962), joka oli iltaoppilaitos, taustallaan kansandemokraattisia järjestöjä ja alun alkaen SKP:n Helsingin piirikoulu (Henriksson s 279–280; Kantasalmi s 31).

²¹ Mainittakoon, että Valkonen (1924–2016) väitteli 1973 filosofian tohtoriksi suomalaisesta 1910-luvun taiteesta ja toimi sittemmin vuodesta 1978 Ateneumin taidemuseon johtajana.

²² Pikkusaari 2014 s 160–161.

joilla kaikkiaan kahdeksaan tilaisuuteen osallistui yhteensä 480 henkilöä. Luonnollista oli, ettei näkökulma taiteeseen, taiteentekemiseen, taiteilijoiden toimeentuloon, teosten myyntiin ja välittämiseen ollut yleinen, vaan mieluummin erityinen: työväenliikkeen arvomaailmasta kumpuava. Tärkeää oli myös päästä itse tekemään.

Viikon mittaiselle taiteen peruskurssille Kiljavan ammattiyhdistysopistolla heinäkuussa osallistui 25 henkeä. Ohjaajina olivat Olli Valkonen ja Xenia Parros. Luennoitsijoita oli lisäksi kahdeksan, ja ohjelmassa oli 25 luentotuntia sekä 24 ryhmätyö-, käynti-, ynnä muita tunteja.

Jatkokurssi järjestettiin matkakurssina Keski-Eurooppaan elokuun loppupuolella kahden viikon mittaisena. Kurssilla oli 25 osallistujaa ja reittinä oli Wien - Praha - Itä-Berliini - Länsi-Berliini - Dresden - München. Ohjaajina olivat filosofian maisteri Timo Vuorikoski ja toimikunnan sihteeri Xenia Parros. Matkalla varsinaisina työpäivinä käytettiin kunakin 7–8 tuntia taiteen tutkimiseen ja luentojen kuunteluun. Kohteina olivat erilaiset taidekokoelmat, monumenttitaide sekä vanha ja uusi arkkitehtuuri.

Syksyllä järjestettiin vielä kaksi nelipäiväistä kuvataideviikonloppua Tukholman tuntumassa, Hässelbyn linnassa. Lokakuussa ohjaajina olivat Antti Neuvonen ja Xenia Parros. Jälleen matkalla oli 25 henkilöä. Käynti- ja tutustumiskohteina oli lisäksi kahdeksan taidekokoelmaa ja -näyttelyä. Marraskuun lopulla oli toinen matka. Nyt ohjaajina olivat Olli Valkonen ja jälleen Xenia Parros. Matkalle osallistui 18 henkilöä ja käyntikohteita oli kuusi. Ulkomailla käytiin säännöllisesti myöhempinäkin vuosina.

Jokavuotiseen tapaan arvottiin joulukuussa kannatusjäsenten keskuudessa 29 taideteosta, grafiikkaa sekä yksi pienoisveistos ja yksi öljyvärimaalaus. Lisäksi arpajaispalkintoina oli kolme taidekirjaa. Kannattajajäsenten jäsenmaksut tuottivat hieman tuloja, mutta vuoden toimintaan saatiin opetusministeriöltä 6500 markan matka-apuraha ja Suomalais-ruotsalaiselta kulttuurirahastolta saatiin 2000 mk (noin 3000 euroa) Tukholman matkojen järjestämiseksi.²³

Elokuvia ja elokuvakursseja

Työväen elokuvatoimikunnan puheenjohtajana toimi vuonna 1969 toimittaja Martti Savo (eli Modest Savtschenko), varapuheenjohtajana kansanedustaja, sanomalehdentoimittaja Arvo Salo ja sihteerinä marraskuulle asti liiton opintos sihteeri, maisteri Pentti Järvinen ja sen jälkeen toimikunnan jäsen toimittaja Inkeri Lius. Muina jäseninä olivat elokuvaohjaaja Erik Blomberg, tarkastaja Paaavo Kivi, peltiseppä Raimo Kilpinen, valtiotieteen maisteri Jeja-Pekka Roos, filosofian maisteri Risto Hannula, filmipäällikkö Pentti Pajukallio sekä toimittajat Pekka Ahlroth ja Mikael Fränti. Myöhemmin puheenjohtajana toimivat Martti Soramäki, vuosina 1975–76 Matti Kassila ja vuodesta

---

²³ TSL vuonna 1969 s 29–30.

1977 alkaen Seppo Saherma.²⁴

Toiminnan taloudellisena perustana olivat TSL:n ja toisaalta opetusministeriön myöntämät varat. Lähes kuuden tuhannen markan budjetista valtiontuen osuus oli 2500 mk (rahanarvonlaskimen mukaan noin 3800 euroa).

Touko-kesäkuun vaihteessa 1969 toimikunta järjesti jo 13. kerran elokuvakurssin. Tampereella oli paikalla runsaasti Suomen elokuvakerhojen liiton jäseniä, kaikkiaan 57 henkilöä. Teemana oli ”Politiikka ja elokuva”. Aihepiiristä esitettiin kolme 35 mm elokuvaa sekä kymmenen kaitafilmiä. Lisäksi oli useita luentoja, jotka väljästi sivusivat kurssin pääteemaa: väkivallan näkemisen vaikutuksista, elävästä kuvasta pakkosyöttäjänä, dokumenttelokuvan tekemisestä sekä yleisemmin joukkotiedotusvälineistä. Luennoitsijoina olivat filosofian maisteri Margaretha Starck, humanististen tieteiden kandidaatti Mikko Pyhälä, filosofian lisensiaatti Jerker A. Eriksson, filosofian tohtori Veikko Pietilä ja toimikunnan puheenjohtaja Martti Savo.

Toimikunnalla oli yhteys myös Hämeenlinnassa toimineeseen TSL:n opintopiiriin, jossa opiskeltiin elokuvaa ja harrastettiin suosiota kasvattaneiden kaitaelokuvien tekemistä. Tässäkin näkyi hyvin Sivistysliiton kannustavaa henkeä: ei vain katsottu ja kulutettu kulttuurin tuotteita, vaan tehtiin ja osallistuttiin itsekin, kykyjen mukaan. Samoin toimikunta tuki marraskuussa aloittanutta Kiljavan ammattiyhdistysopiston filmipiiriä. Sen ohjaajana toimi Inkeri Lius. Myös kuvaaja Raimo Hartzell kertoi filmipiirille kuvaajan tehtävistä. Ryhmään kuului 15 henkilöä.

Vuoden 1969 kuluessa toimikunnassa valmisteltiin säännöt TSL:n elokuva-arvostelijan palkinnolle. Laatijoina olivat jäsenet Hannula ja Roos. Toimikunta valitsi sitten palkintoraatiin jäsenistään Jerker A. Erikssonin sekä lisäksi valtiotieteen maisteri Klaus Mäkelän ja filosofian maisteri Matti Salon. Ensimmäisen palkinnon ja siihen liittyneen 1000 markan (runsaat 1500 euroa nykyrahassa) rahapalkinnon sai elokuvista kirjoittavista henkilöistä elokuvakriitikko Sakari Toiviainen.

TSL oli kolmen muun järjestön kanssa osallistunut vuodesta 1968 alkaen *Filmihullu*-lehden julkaisemiseen. Vuoden 1969 kuluessa pohdiskeltiin sen ja *Kinolehden* yhdistämistä Pekka Ahlrothin muistion pohjalta. Hanke kuivui kuitenkin kokoon julkaisuosapuolien vastahakoisuuden takia.²⁵

Sivistysliitto ja metsätyömiesten kirjat

²⁴ Esim. elokuvaohjaajista Erik Blombergista (1913–96, mm. Valkoinen peura, 1952) ja Matti Kassilasta (1924–2018, mm. Komisario Palmu-elokuvat, 1960–69) esim. von Bagh s 190, 196, 253–254. Wikipedia tarjoaa myös kriitikko Martti Savosta (1918–95) elämäkertatietoja.

²⁵ TSL vuonna 1969 s 31–32; mainittakoon, että Sakari Toiviainen on kirjoittanut kaiken muun ohella tässäkin tutkimuksessa hyödynnetyn artikkelin suomalaisen elokuvan kultakaudesta, 1930-luvusta, jonka kaltaista kukoistusta ei hänen arvionsa mukaan ole ehkä sen koommin koettu (Tasavallan vuodet s 89–90).

Vuonna 1969 TSL:n Metsämiesten siirtokirjasto oli 20-vuotias. Toiminta oli edelleen vilkasta, ja tehokkuus oli lisääntynyt toimitsija Eino Skantsin ohjaaman uuden kirjastoauton ansiosta. Vuospäivää juhlistettiin Pohjolan opistossa Haukiputaalla sunnuntaina marraskuun 23. päivänä pidetyssä tilaisuudessa. Juhlaesitelmän piti filosofian maisteri Jukka Eenilä jätkäperinteen luonteesta ja tallentamisesta.²⁶ Paikalla oli runsaasti yleisöä sekä useita metsämiesten työnantajien ja työntekijäjärjestöjen edustajia.

Kirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi mainittuun juhlaan saakka Olavi Hurri, minkä jälkeen puheenjohtajan nuijan otti Suomen maaseututyöväen liiton sihteeri Juhani Hietanen. Varapuheenjohtajana oli metsänhoitaja Tauno Simonen ja sihteerinä juhlaan saakka kirjastonhoitaja Kerttu Värn ja sen jälkeen opintoneuvoja Sulo Hentula. Muut johtokunnan jäsenet olivat toimitusjohtaja Taisto Siimes, kirjailija Väinö Karihtala, rehtori Reino Pienimäki mainittuun juhlaan saakka ja sen jälkeen rehtori Markku Säiniö, ja päätoimittaja Kaarlo Haapanen.

Kerttu Värn, Sulo Hentula ja Eino Skants tekivät lukuisia kirjasto- ja neuvontamatkoja Pohjois-Karjalaan, Pohjois-Suomeen ja Koillismaalle. Samalla autettiin metsätyömiesten opintotoiminnassa luennoiden, kurssien pitäen ja myös perustaen uusia opintokerhoja. Juhlatapahtuman yhteydessä 22.–23.11. järjestettiin Pohjolan opistossa lisäksi metsätyömiesten luottamusmiesseminaari. Vuoteen sisältyi myös marraskuun alussa Lieksassa pidetty Metsätyömiesten kulttuuripäivä, jonka TSL:n kanssa yhdessä toteuttivat Suomen maaseututyöväen liitto ja Pohjois-Karjalan Metsämieskoti. Ohjelmassa oli muun muassa keskustelutilaisuus metsätyömiesten terveydestä. Kulttuurijuhlissa pääsihteeri Olavi Hurri puhui metsätyömiesten ja kulttuurin suhteesta.

Vuoden lopulla kirjaston siirrettäviä kirjastokaappeja oli 239 ja niissä oli niteitä lähes 9500. Lainaaminen tapahtui edelleen vanhaan tuttuun tapaan: vihkoihin merkittiin lainaaja ja lainattu kirja. Jatkuvasti tapahtui pieniä vaihdoksia, kun kuluneita tai vanhentuneita kirjoja poistettiin ja vaihdettiin ehjiin ja uudempiin. Mainittakoon, että Tie- ja vesirakennushallituksen (TVH) työmailla oli 13 kirjastokaappia. Vuoden kuluessa tehtiin kaikkiaan noin 200 kirjastokaapin aineiston vaihtomatkaa.

Metsämiesten kirjastoasioihin liittyi osittain myös syrjäseutujen sivistystyö, jossa olivat erityisesti mukana Kerttu Värn ja Väinö H. Nevalainen. Esimerkiksi vuoden 1966 kuluessa järjestettiin Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa opintopäivien ohella neljät kurssit, Ilomantsissa, Haukiputaalla, Haapasaarella ja Kaunissaarella. Osallistujia oli yhteensä 80.

Kirjaston talousasiat hoidettiin Sivistysliiton toimistossa. Toimintamuoto sai vuonna 1969 valtionavustuksena 22 000 markkaa. Metsämiesten Säätiö tuki 2000 markalla. Marraskuun vuosijuhlissa saatiin lahjoituksina 1900 mk. Lahjoituksia antoivat myös Maaseututyöväen liitto,

²⁶ Ks. yleisemmin Jukka Eenilän näkemyksiä työväenkulttuurista: Suomalainen työväenkulttuurin tutkimus ja sen merkitys, teoksessa Työväenliike kulttuuritekijänä s 9–16.

Puunjalostusteollisuuden työnantajaliitto, Työeläkelaitosten liitto, Metsäalan työeläkekassa ja sos.dem. puolue. Lisäksi toiminta-alueen useat kunnat tukivat toimintaa 50–200 markan suuruisilla summilla.

Vuoden 1971 kuluessa Sivistysliitto sai jalansijaa opinto- ja muullekin sivistystoiminnalleen valtion tilapäistyömailla ja Työvoimaministeriön alaisissa vastaanottoasuntoloissa. Uusi, toiminnallinen laajentuminen otettiin siellä myönteisesti vastaan. Liiton toimistossa hoidettiin metsämiesten ja kaikki muutkin talousasiat huolellisesti. Tilintarkastuksesta vastasivat 1970-luvulla nimikirjoituksillaan useammankin kerran apulaisjohtaja Paavo Friman ja konttoripäällikkö Kalevi Koskivirta (HTM).

Olavi Hurri on muistelmissaan kuvannut hieman sapekkain sanoin tilannetta, jossa 1970-luvun alkuvuosina Metsätyömiesten siirtokirjaston toiminta jouduttiin siinä muodossa lopettamaan. Hänen kertomansa mukaan opetusministeri Marjatta Väänänen (kesk) leikkasi kirjastolle vuodeksi 1973 tarkoitettua määrärahaa siitä, mitä oli saatu vuonna 1972. Sivistysliitolla oli ollut toiveita saada korotus tarpeellisen ja hyödyllisen toiminnan jatkamiseksi.

Kuitenkin jo vuoden 1972 puolella kirjastotoiminta alkoi muuttaa luonnettaan ja itse asiassa laajentua entisestään: siitä tuli TSL:n työmaakirjasto. Kirjastotoiminta siirtyi metsätyömaiden ohella yhä määrätietoisemmin valtion eri virastojen tilapäistyömaille ja vastaanottoasuntoloihin sekä esimerkiksi Pääjärven Metsätyökeskuksen työmaalle. Juhani Hietanen jatkoi vielä muutaman vuoden ajan toimikunnan puheenjohtajana, seuraavana oli Raimo Lindlöf, maaseututyöväen liiton sihteeri. Kirjastonhoitajana jatkoi Kerttu Värn. Työssä auttoi toisen pakettiauton saaminen vanhemman rinnalle. Eino Skantsin ohella kuljettajan sekä työmaatoimitsijan tehtäviä hoitamaan tuli Kari Virtanen, joka osallistui alusta alkaen myös opintoneuvontaan.

Kirjakaappien lukumäärä kasvoi ja niitä oli vuoden 1972 lopulla kaikkiaan 275 kpl. Samoin kasvoi kirjojen määrä: niitä oli lähes 12 200. Ajokilometrejä kertyi kahdelle autolle yli 56 000 km. Uuden kirjastomuodon laajeneminen heijastui myös valtionapuun. Se kohosi 27 000 markkaan vuonna 1972 (noin 32 000 euroa; inflaatioprosentti oli 11,7). Metsämiesten Säätiö tuki edelleen ja myös muutamat kunnat antoivat pieniä avustussummaa.²⁷

Vuonna 1976 kirjastotoiminta järjestettiin kokonaisuudessaan uudelleen ja sen pääpaikka siirrettiin Haukiputaalta Helsinkiin, kun entisenlainen metsäkämppäaika alkoi vähitellen saapua tiensä päähän. Metsuri kävi kotoaan töissä niin kuin muutkin. Kerttu Värn siirtyi eläkepäiville samana vuonna 1976. Myöhemmin hän muisteli *Aikamerkin* haastattelussa noita muutosten aikoja. ”Ennen opintoneuvoja meni ihmisiä myöten, nykyään menee osoitteita myöten.” Monenlaiset kulkuneuvot olivat tulleet tutuiksi: ”Kuljettiin suksilla, kävellen, linja-autolla, liftaten, karja-autossa, veturissa,

²⁷ TSL vuonna 1966 s 29–30; TSL vuonna 1969 s 32–34; TSL vuonna 1971 s 3; TSL vuonna 1972 s 33–34; Olavi Hurrin muistelmat s 109–111; Pikkusaari 2014 s 159.

miten kyyti milloinkin saatiin.” Raskasta kyllä oli, mutta työtä jaksoi tehdä, ”kun tunsin ihmisten valtavan sympatian sitä kohtaan, joka kulki heidän keskuudessaan”.

Kirjastotoiminta jatkui, mutta alkoi keskittyä suurille siirtotyömaille. Suurin oli Olkiluodon voimalatyömaa Eurassa. TSL hankki kirjastoa varten varasto- ja työtilaa pääkaupungissa Käpylän työväentalolta.²⁸

Sivistystyötä jatkuvasti myös ruotsin kielellä

Sivistysliiton 50-vuotisjuhlavuonna ruotsinkielisen sihteeristön (ABF:s svenska sekretariat) toimikunnan puheenjohtajana toimi kansanedustaja Lars Lindeman²⁹ huhtikuun vuosikokoukseen 24.4. saakka, ja sen jälkeen valtiotieteen maisteri Ulf Sundqvist. Häntä seurasi sitten toimittaja Tom Saxén, joka työskenteli vuosina 1972–88 SAK:n ruotsinkielisen *Löntagaren* -lehden toimitussihteerinä ja päätoimittajana. Sihteerinä toimi Jarl Nordman. Muut toimikunnan jäsenet olivat koko vuoden 1969 ajan Ahti Fredriksson ja Harry Lindgren sekä 24.4. saakka Börje Bärlund, Henrik Westman, Ralf Helenius, Johan Bargum ja Margaretha Starck, sekä mainitusta kokouspäivästä alkaen Pekka Alenius, Nancy Lökfors, Antti Moisio, Jan Furstenborg ja Risto Laakkonen.

Ruotsinkielisiä opintokerhoja oli 50 juhlavuonna 1969. Niissä opiskeltiin kirjallisuutta, kunnallistietoa, sosiaalipolitiikkaa ja työväenliikettä. Ne olivat kaikki valtionapukerhoja, täyttivät lain edellytykset. Lisäksi vuoden kuluessa järjestettiin seitsemän erilaista kurssia, joilla oli yhteensä 220 henkilöä. Kurssien ohella toteutettiin erilaisia opintopäiviä, joilla sihteerit Nordman kiersi luennoiden ja samalla uusien opintokerhojen perustaen.

Sihteeristö huolehti osaltaan pitkän pohjoismaisen yhteistoiminnan jatkumisesta. Karjaan Myllylammella järjestettiin elokuun alussa viikon mittainen pohjoismaisen kurssi ”Tal- och debatteknik”; teema oli mitä ajankohtaisin politiikan läpikäynnin ajassa. Ohjaajana toimi Jarl Nordman ja osallistujia oli kaikkiaan 26. Heistä yhdeksän oli Ruotsista ja kaksi Norjasta. Muutakin pohjoismaista yhteistoimintaa harrastettiin: Ruotsin ABF:n neljä eri ryhmää, yhteensä 200 henkilöä, kävi tutustumismatkalla Suomessa, ja sihteeristö auttoi tapaamisten ja luentojen järjestelyissä. Sihteerit Jarl Nordman teki puolestaan kolme Ruotsin matkaa, lähinnä Ruotsin suomalaisten opintotyötä ohjaamassa.

Pohjoismaiseen toimintaan sihteeristö sai Ruotsalaiselta kulttuurirahastolta 3000 mk ja lisäksi muuta kurssitoimintaa varten saman summan Ruotsalais-suomalaiselta kulttuurirahastolta. Valtionapua saatiin 19 850 mk. Lisäksi runsaat 6000 markkaa kertyi muutamien kuntien

²⁸ Pikkusaari 2014 s 189; TSL vuonna 1976 s 38–39; TSL vuonna 1977 s 46; Marketta Kaunismaa em. artikkeli 1983, myös lainaukset.

²⁹ Lars Lindemanista (1920–2006) ks. Suomen kansanedustajat I s 552–554; hän oli kansanedustajana 1958–76, minkä jälkeen siirtyi suurlähettilääksi Osloon.

myöntämistä avustuksista sekä jäsenjärjestöjen jäsenmaksuista.³⁰

Muistojen ja tietojen keruuta

Työväen muistojen keruu menneiltä ajoilta jatkui edelleen innostunein voimin, ja kerääjäkunta oli laajentunut vajaassa vuosikymmenessä jo 650 henkilöön. Keruissa hyödynnettiin ensimmäistä keruuopasta sekä kahta uuttakin: *Työelämä ja työväenliike* sekä *Tasavallan toinen vuosikymmen*. Yhteydenpitoa kerääjiin hoidettiin kirjein ja myös *Tallentaja*-lehden avulla. Lisäksi aihetta mainostettiin moninaisin tavoin muun muassa erilaisissa järjestöjen tilaisuuksissa, myös Yleisradiossa. Lehdissäkin aihepiiristä kirjoitettiin. Ensimmäiset antologiakirjatkin oli jo ehditty julkaista. Maaliskuun alussa 1969 järjestettiin muistitietotoimikunnan, Sivistysliiton ja Kalevalaseuran yhteisvoimin erityinen työväenperinteen ilta.

Vuoden 1969 kuluessa saatiin kootuksi muistitietoa 150 henkilöltä yhteensä 4000 sivun verran. Vuoden lopulla palkittiin jälleen useita ansioituneita kerääjiä. Keruun ohessa kertyi Työväen Arkistoon myös valokuvia ja erilaisia työväenliikkeen asiakirjoja, pöytäkirjoja ja muuta säilytettävää. Hyvin paljon tehtiin talkootyötä, mutta sen lisäksi taloudellisesti toiminnan mahdollisti erityisesti 22 000 markan (lähes 34 000 euroa) suuruinen valtionapu. TSL huolehti käytännön taloudenpidosta.

Toimikunnan puheenjohtajana jatkoi dosentti Matti Hako ja sihteerinä maisteri Heimo Huhtanen.³¹ Toimikuntaan kuuluivat myös professori Erik Allardt, kouluneuvos Arvi Hautamäki, pääsihteerinä Olavi Hurri, kulttuurisihteerinä Aimo Kairamo, maisteri Sakari Kiuru, filosofian tohtori Mauno Koivisto, professori Matti Kuusi, varatuomari Eero Mattlar, filosofian lisensiaatti Matti Nieminen, toimistopäällikkö Uno Nokelainen, maaherra Kaarlo Pitsinki, maisteri Jaakko Rantanen, maisteri Erkki Salomaa ja professori Heikki Waris.

Lisäksi toimikunnalla oli kaksi alueellista jaostoa. Tampereen jaoston puheenjohtajana toimi maisteri Veikko O. Veilahti, sihteerinä vakuutustarkastaja Lauri Leiniö sekä jäsenenä paikallisten järjestöjen ja tiedepiirien edustaja.³² Helsingin jaostossa puheenjohtajan tehtävässä oli kunnallisneuvos Yrjö Rantala ja sihteerinä valtiotieteen ylioppilas Pulmu Manninen. Jäsenenä oli täälläkin järjestö- ja tutkijaväkeä. Pulmu Manninen osallistui itsekin Heimo Huhtasen tavoin käytännön keruutyöhön.

Työväenliikkeen perinnetyölle ja samalla myös Työväen Arkiston toiminnalle saatiin vankkaa selkänöjää SDP:n vuoden 1969 puoluekokouksessa kesäkuussa Turussa. Helsinkiläinen Maunulan

³⁰ TSL vuonna 1969 s 34–35.

³¹ Heimo Huhtasesta (1932–2017) ks. Esa Lahtisen muistelua Pesonen s 157–159.

³² V. O. Veilahdesta (1926–94), Tampereen työväenopiston pitkäaikaisesta rehtorista, yliopiston lehtorista, Lenin-museon esimiehestä, sosialidemokraattisesta ideologista ja TSL:n vaikuttajasta ks. Sakari Kiuru: Aatteen mies. V. O. Veilahti arjen maailmassa. Helsinki: Edita 1998 (Kiuru 1998).

socialidemokraattinen yhdistys oli tehnyt laajan puoluekokousaloitteen, jossa kiinnitettiin huomiota Arkiston ja samalla muistitietotoimikunnan toimintaedellytysten turvaamiseen. Esitys sisälsi lisäksi kannanoton yksityisluontoisten arkistojen valtionavustusta koskevan lain aikaansaamiseksi. Asia oli ollut pitkään vireillä. Puoluekokous hyväksyi perustellun esityksen.

Muistitietotoimikunnan vuoteen sisältyi myös merkittävän uuden kirjan julkaiseminen. Syksyllä valmistui kirjapainosta Matti Hakon toimittamana tiivis, useasta artikkelista koostuva tietopaketti *Työväenliike kulttuuritekijänä* (Kirjayhtymä, 97 sivua). Siihen on tässäkin työssä jo viitattu.³³

Sivistysliitto oli vuosikymmenen ajan muistitietotoimikunnan kotina, mutta työn vakiintuessa toimikunta siirrettiin liiton aloitteesta vuoden 1971 alussa Työväen Arkiston Säätiön yhteyteen. Sitä puolusti sekin, että kaikki kertynyt aineisto oli päätyntä ja jatkossakin päätyi Arkiston holvien suojaan Helsingin työväentalolle Paasivuorenkadulle. Siellä istui myös toimikunnan sihteeri Heimo Huhtanen työpöytänsä ääressä. Jatkossakin Sivistysliitolla oli edustus muistitietotoimikunnassa.³⁴

Radio ja televisio puhuttavat

Edellä jo kuvattiin, miten suomalaisten mielenkiinto Yleisradion ja myös Mainos-TV:n ohjelmistoa kohtaan lisääntyi varsinkin kuusikymmenluvun puolivälistä alkaen, ns. Reporadion aikana. Pääjohtaja Eino S. Repo siirtyi viisivuotiskautensa jälkeen radiojohtajaksi, mikä takasi hänen pysymisensä poliittisen oikeiston mielenkiinnon ja moitteiden kohteena. Samalla kuitenkin Yleisradiossa pyrittiin tasaannuttamaan tilannetta uuden pääjohtajan Erkki Raatikaisen aikana. Normalisoinnistakin puhuttiin.³⁵

Myös Sivistysliitossa tunnettiin kasvavaa, aitoa kiinnostusta julkista tiedonvälitystä ja sen yhteiskunnallista merkitystä kohtaan. Liiton parissa tammikuusta 1967 alkaen toiminut Työväenliikkeen radio- ja televisiotoimikunta seurasi ohjelmia ja myös ohjelmapolitiikkaa sekä arvioi työväenjärjestöjen suhtautumista Yleisradion toimintaan. Vuonna 1969 toimikunta esitti myös oman lausuntonsa Yleisradion PTS-suunnitelmista. Tulevat näkymät kiinnostivat senkin takia, että kevään 1970 eduskuntavaalit lähestyivät, ja varsinkin poliittinen oikeisto haki niihin kannatuskasvua myös Yleisradion ohjelmapolitiikan tarkoituksellisella arvostelulla. Jo vasemmiston vaalivoitto vuoden 1966 vaaleissa oli herättänyt oikeistoa varhaiseen vaalilyöhön.³⁶

Toimikunnan puheenjohtajana oli vuonna 1969 kansanedustaja Veikko Helle ja

³³ TSL vuonna 1969 s 35–37; SDP puoluekokous 1969 pöytäkirja s 296–297; maunulalaisten aloite julkaisussa Järjestöjen esitykset XXVIII puoluekokoukselle s 179–183.

³⁴ Pesonen s 153; TSL vuonna 1970 s 33–35. Ks. muistikuvia sihteeri Huhtasen savuisesta työpöydästä ja Arkiston tiloista 1970-luvun alussa Tero Tuomisto: Tilaushistoriallisen tutkimuksen ulottuvuuksia, teoksessa Pitkäsillan tuolla puolen (Tuomisto 2010), s 126.

³⁵ Ks. Hemánus s 229–252; hän otsikoi jakson ”Yleisradio palautetaan järjestyksen kouriin” (s 229).

³⁶ Kokoomus, liberaalit ja SDP aloittivat vaaleihin valmistautumisen jo keväällä 1969, muut vasta

varapuheenjohtajana pääsihteeri Olavi Hurri. Sihteerinä toimi ensin 15.10. saakka toimituspäällikkö Juhani Lavén ja hänen jälkeensä valtiotieteen maisteri Simo Ojanen. Muut jäsenet olivat maisteri Viljo K. Ripatti, toimittaja Väinö Montonen, sihteeri Svea Degerman, rouva Rakel Lehtokoski, tiedotussihteeri Lauri Sivonen, sihteeri Juhani Mattila ja filosofian lisensiaatti Aarne Laurila. Lisäksi maisteri Erkki Raatikainen oli mukana 15.10. saakka ja SDP:n tutkimussihteeri, maisteri Paavo Lipponen siitä alkaen.

Toimikunta järjesti helmikuun puolivälissä kaksipäiväisen radio- ja tv-seminaarin Jyväskylässä. Ohjaajina olivat pääsihteeri Olavi Hurri ja kulttuurisihteeri Aimo Kairamo. Osallistujia oli kaikkiaan 75, ja työtunteja oli yhteensä 22.³⁷

Toimikunnan työlle haluttiin vahvempaa kaukupohjaa, ja syyskuun 11. päivänä 1970 toimikunta lopetettiin ja saman tien muodostettiin Työväenliikkeen radio- ja TV-järjestö, joka rekisteröitiin. Sekin toimi TSL:n hoivissa, ja liitto vahvisti edelleen sen johdon kokoonpanon. Puheenjohtajaksi valittiin kansanedustaja Mikko Laaksonen,³⁸ varapuheenjohtajana jatkoi Olavi Hurri ja sihteerinä Simo Ojanen. Johtokunnassa vaihtuivat monet nimet uusiin: päätoimittaja Pauli Burman, osastopäällikkö Veikko Oittinen, tiedotuspäällikkö Sakari Montonen, tiedotussihteeri Pekka J. Korvenheimo, pääsihteeri Marianne Laxen, maisteri Margaretha Starck, toimittaja Seppo Väisänen, pääsihteeri Leo Huttunen, osastopäällikkö Kauko-Aatos Leväaho, päätoimittaja Jorma Cantell ja johtaja Yrjö Toivainen.

Rytminvaihdoksen kokenut järjestö pyrki yleisradiopoliittiseksi vaikuttajaksi työväenliikkeen näkökulmasta.³⁹ Se käsiteli työväenjärjestöjen suhdetta Yleisradion toimintaan ja myös esitti kannanottojaan ajankohtaisiin kysymyksiin. Aiheina olivat muun muassa Yleisradion talous, radiovastuulaki ja opetustoiminta. Joulukuun alussa järjestettiin Yleisradion toiminnan kokonaisuutta käsitellyt seminaari, johon osallistui 36 henkilöä.

Syyskuussa 1972 puheenjohtajaksi vaihtui kirjailija Pentti Holappa, varapuheenjohtajaksi TSL:n kulttuurisihteeri Simo Ojanen ja sihteeriksi Marketta Kauniskangas, TSL:n pääsihteerin sihteeri. Johtokunnassakin tapahtui muutamia muutoksia. Toiminta ei tässä uudessakaan järjestömuodossa jaksanut kantaa, ja tie päättyi TSL:n parissa vuoteen 1974.⁴⁰

Kasvavaa kiinnostusta vapaa-aikapoliitiikkaan

myöhemmin (Rantala s 25).

³⁷ TSL vuonna 1969 s 37.

³⁸ Varatuomari Mikko Laaksoesta (1927–2006) ks. Suomen kansanedustajat I s 479–480. Hän toimi kansanedustajana 1966–71 ja ministerinä 1971, sittemmin verohallituksen pääjohtajana.

³⁹ Mainittakoon rinnastuksena, että Maaseudun Sivistysliiton parista nousi useita yleisradiopoliitikkoja, jotka pystyivät vaikuttamaan ohjelmatoiminnassa alue- ja maaseutunäkökulmaan keskustapuolueen toivomin painotuksin. MSL:n toiminnanjohtaja Raimo Vannisesta tuli 1972 Yleisradion alueellisen radio- ja tv-toiminnan ohjelmapäällikkö (ks. Henttinen s 102).

⁴⁰ TSL vuonna 1970 s 35; TSL vuonna 1972 s 36; TSL vuonna 1974 s 10; Pikkusaari 2014 s 158.

Vuoden 1969 kuluessa Työväenliikkeen vapaa-aikapoliitiikan suunnittelukunnalla oli erityinen ja ajankohtainen mielenkiinnon kohde. Se pyrki eri tavoin vaikuttamaan siihen, että valtiovalta asettaisi vapaa-aikapoliitiikkaa suunnittelevan komitean. Sitä varten käytiin lehdistökampanjaa, tehtiin esityksiä Mauno Koiviston hallitukselle ja oltiin suoraankin yhteydessä eräisiin valtioneuvoston jäseniin.

Vapaa-aika oli lisääntynyt työehtosopimusten mahdollistamana, ja työväestönkin elämäntapoihin oli tullut yleisesti ilmaisten muutoksia. Niihin liittyi muun muassa erilaisia kaupallisia ja taloudellisia näkökohtia sekä myös kaavoituksellisia ratkaisuja. Viihdeteollisuus jatkui laajentumistaan laadun ja tason varovaisesti sanoen vaihdellessa. Töiden paineen kasvaessa lepo ja virkistävä vapaa-aika oli työntekijöille luonnollisesti tarpeen. Siihen sopi opiskelukin, hyödyllinen henkinen ponnistelu.

Vuoden lopulla komitea-asia liikahtikin eteenpäin. Suunnittelukunta jätti ministeri Jussi Linnamolle muistion tulevan komitean tai toimikunnan tehtävän määrittelemisestä. Lisäksi suunnittelukunta antoi kannanoton virkistyskäyttöön tarkoitetun maapohjan omistussuhteista.

Suunnittelukunnan puheenjohtajana toimi yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Raili Ruusala, varapuheenjohtajana Liikeliiton puheenjohtaja Aarre Happonen ja sihteerinä toiminnanjohtaja Hannu Hämäläinen. Muina jäseniä olivat valistussihteerinä Eugen Kaukolampi, toimitsija Tuulikki Kannisto, sihteerinä Ari Kekkinen, sosiaalipäällikkö Antti Moisio, osastopäällikkö Unto Niemi, toiminnanjohtaja Teppo Lehtonen, sihteerinä Pentti Kymensalo, sihteerinä Martti Heiskanen, toiminnanjohtaja Pentti Sulonen ja kulttuurisihteerinä Aimo Kairamo.⁴¹

Pian suunnittelukunta kuitenkin katosi Sivistysliiton kokonaiskuvasta. Jussi Pikkusaaren muotoilun mukaan se ”ei löytänyt itselleen olemassaolon tarkoitusta”.⁴² Vuoden 1972 kesäkuussa SDP:n puoluekokouksessa Tampereen Sampolassa käsiteltiin ja hyväksyttiin puolue-toimikunnan valmisteleva esitys vapaa-aikapoliittiseksi ohjelmaksi.⁴³

Työväentalomuseon valtuuskunnan tehtävät

Sivistysliitto asetti syksyllä 1967 huomattavan arvovaltaisen valtuuskunnan valmistelevaan työväentaloaiheisen museon aikaansaamiseksi, kuten jo edellä on kerrottu. Valtuuskunnan puheenjohtajana oli SDP:n puheenjohtaja Rafael Paasio ja varapuheenjohtajana pääjohtaja R. H. Oittinen. Laaja-alaisuutta kuvastivat jäsenet: pääjohtaja Jorma Jalava, pääjohtaja Eero Salovaara, toimitusjohtaja Kalervo Peitsalo, toimitusjohtaja Ilmari Lavonsalo, toimitusjohtaja Untamo Utrio,

⁴¹ TSL vuonna 1969 s 37.

⁴² Pikkusaari 2014 s 158.

⁴³ Ks. SDP:n puolue-toimikunnan ja järjestöjen esitykset s 283–293; SDP:n puoluekokous pöytäkirja 1972 s 158–159, 252.

kansanedustaja Sylvi Siltanen, kansanedustaja Lyyli Aalto, kansanedustaja Väinö Vilponiemi, puoluesihteerit Erkki Raatikainen ja valtiotieteiden maisteri Sakari Kiuru.

Lisäksi muodostettiin käytännön tehtäviä varten työvaliokunta, Sen puheenjohtajana oli sosiaalineuvos Uno Nurminen ja varapuheenjohtajana SDP:n taloudenhoitaja Pentti Ketola. Jäseninä olivat kouluneuvos Arvi Hautamäki, järjestötarkastaja Vihtori Lahti, apulaisosastopäällikkö T. J. Puumalainen, pääsihteerit Taimi Rinne-Virolainen ja pääsihteerit Olavi Hurri. Valtuuskunnan ja työvaliokunnan sihteerinä toimi TSL:n kulttuurisihteerit Aimo Kairamo.

Kuten jo edellä kuvattiin, puretun Teuron työväentalon hirret kuljetettiin vuoden 1969 aikana Riihimäelle ja ne koottiin uudelleen museorakennukseksi. Rakennus vihittiin käyttöön juhlavasti lauantaina 25.10.1969. Juhlan yhtenä osana oli kirjailija Arvo Salon runo ”Työväen talot”.⁴⁴ Se alkoi perustavanlaatuisella kysymyksellä.

Kuinka ne tehtiin
 nämä työväen talot?
 Talkoilla ne tehtiin
 taidon ja tahdon talkoilla

Tontti, tila, museo, muisto
 arvokas asia, muuta arvoa vailla
 ellei se aate joka sen teki
 ole asiaa vielä: työväen asiaa
 rakentavaa
 raivaavaa asiaa:
 niin että katot kohoavat korkeammalle
 niin että seinät siirtyvät väljemmälle
 niin että paljastuvat oksankohdat
 yhteiskunnan lattiasta.

Valtuuskunta sai siten varsinaisen tehtävänsä suoritetuksi, mutta museorakennuksen sisustustöiden keskeneräisyyden takia ovia ei voitu saman tien avata kävijöille. Avaaminen lykkääntyi seuraavalle vuodelle, vappuun 1970.

TSL:n toimikunta päätti, että museovaltuuskunta jatkaisi liiton parissa muodollisesti edelleen museotoiminnan vakiintumiseen asti. Niin sitten tapahtui aina hallinnon muutokseen, vuoteen 1979 saakka. Niinä vuosina oli jonkin verran vaihdoksia valtuuskunnan kokoonpanossa, ja lisäksi puheenjohtajaksi tuli vuonna 1975 Hämeen läänin maaherra Valdemar Sandelin. Vastuu museon

---

⁴⁴ Runo julkaistu kokonaisuudessaan teoksessa Arvo Salo: Koetut runot. Runoja ja kommentteja. Helsinki: Tammi 1978 (Salo 1978) s 63–64.

käytännön hoidosta ja näyttelytoiminnasta siirtyi jo sitä ennen yhä vahvemmin paikalliselle hoitotoimikunnalle. TSL päätti syyskuussa 1980 luovuttaa museorakennuksen ja esineistön Työväenperinteen tutkimus -yhdistykselle ja samalla päätettiin pyytää kaupunkia siirtämään sille myös tontin vuokraoikeus. Näin seuraavana vuonna tapahtuikin.⁴⁵

Sivistysliiton Ay-toimikunta

Lokakuussa 1968 Sivistysliitto muodosti erityisen Ay-toimikunnan. Taustalla oli ajatuksia opintokerhotoiminnan laajentamisesta ammattiyhdistysliikkeen suuntaan. Myöhempiä aikoja ajatellen ratkaisu oli kauaskantoinen.

Taustalla oli jo kaksi vuotta aiemmin aloitettu pohdinta järjestöväen koulutuksen tehostamisesta nimenomaan opintokerholain antamien mahdollisuuksien mukaisesti. Alkuvalmistelujen jälkeen oli syyskuussa 1968 järjestetty Voionmaan opistossa seminaari, johon TSL kutsui poliittisten ja ammatillisten jäsenjärjestöjensä toimitsijat. Seminaarin jälkeen kävivät SAK:n koulutussihteeri Veli Lehtinen ja TSL:n opintojohtaja Jussi Pikkusaari vielä tutustumassa Ruotsissa ay-liikkeen koulutustoimintaan sekä keskusammattijärjestön (Landsorganisation, LO) yhteistyöhön ABF:n ja sen kirjeopiston, Brevskolanin kanssa. Sieltä saatiin mukaan kirjeopiston julkaisu *Facklig grundkurs*, joka osoittautui sangen hyödylliseksi. Käynti ja kokemukset vahvistivat ajatuksia koulutustoiminnan kehittämisen suunnasta.

Tutustumismatkan jälkeen lokakuussa muodostetun toimikunnan puheenjohtajana oli valistussihteeri Eugen Kaukolampi (Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liitto KTV), sihteerinä TSL:n opintos sihteeri, maisteri Pentti Järvinen sekä jäseninä liittojensa koulutuksesta vastaavat järjestösihteeri Keijo Näsi (SAJ), yhteiskuntatieteiden maisteri Veli Lehtinen (SAK), valistussihteeri Unto Luhtasaari (Paperiliitto), toimitsija Pirkko Meriluoto (Puunjalostusteollisuustyöntekijäin liitto), järjestösihteeri Pauli Nieminen (Kirjaliitto), toimitsija Matti Puumalainen (Liikeliitto), järjestösihteeri Risto Sainio (Lasiliitto) ja toimitsija Raimo Havasara (Virkamiesten yhteisjärjestö VY).

Vuoden 1969 kuluessa toimikunta laati suunnitelman ammattiyhdistysliikkeen paikallisen opintotoiminnan kehittämiseksi. Erityisesti kiinnitettiin huomiota opintosihteeriorganisaation aikaansaamiseen. Jo heti vuoden alkupuoliskolla saatiinkin opintosihteerien määrä kohoamaan 700 sihteeristä jopa 1200 henkilön suuruiseksi. Lisäksi kehiteltiin opintokampanja, jonka avuksi koottiin kurssiaineisto *Ammattiyhdistystiedon perusteet*. Julkaisulle oli todellista tarvetta. Sitä painettiin vuoden kuluessa 9000 kpl. Se oli Sivistysliitolle myös taloudellinen menestys. Aineiston huomattiin lisäävän entisestään opiskelun aktiivisuutta ammattiosastoissa. Kun ay-liikkeen opintokerhoja oli esimerkiksi vuonna 1965 runsaat 1300 (valtionapuun oikeutettuja 650), oli määrä vuonna 1969 jo

⁴⁵ TSL vuonna 1969 s 38; TSL vuonna 1975 s 10–11; TSL vuonna 1980 s 5; TSL vuonna 1981 s 6; Pikkusaari 2014 s 159.

2674 (2080).

Lisäpuhtia ja kiinnostusta antoi luonnollisesti myös ay-liikkeen eheytyminen ja SAK:n merkityksen kasvu alkaneella tulopolitiikan kaudella. Tähän liittyi mielenkiintoinen yksityiskohta yhteistyöstä Kansan Sivistystyön Liiton kanssa. KSL tiedusteli Sivistysliitolta, voisiko sekin käyttää omassa kirjeopiston koulutuksessaan samaa opintoaineistoa ay-tiedon perusteista. TSL:n toimikunta salli sen.

Kun SAK:n koulutusvaliokunta hyväksyi TSL:n tuottaman opintoaineiston kaiken oman opintotoimintansa perustaksi, heräsi Jussi Pikkusaaren kertoman mukaan ajatus TSL:n ay-toimikunnan kokoonpanon tasapainottamisesta SAK:n voimasuhteiden mukaan. Näin tehtiin, ja vuonna 1970 toimikunnan puheenjohtajaksi vaihtui Veli Lehtinen. Sihteerinä jatkoi Pentti Järvinen, ja jäseninä jatkoivat Havasara, Kaukolampi, Nieminen, Luhtasaari, Puumalainen ja Sainio. Uusia olivat kansandemokraatteja/kommunisteja edustaneet Eeva Hakala, Antti Heikkilä ja Holger Nieminen. Jussi Pikkusaari, joka oli välillä vuosina 1971–73 SAK:n palveluksessa Lehtisen jälkeen koulutussihteerinä, toimi puheenjohtajana vuonna 1972. Vuosina 1973–74 puheenjohtajana oli SAK:sta sihteeri Leena Koljonen ja sen jälkeen koulutussihteeri Pentti Öhman.

Vuonna 1970 TSL tuotti vielä lisää ammattiyhdistystietoa. Edellisen vuoden menestysaineistosta otettiin uusi, korjattu painos. Lisäksi laadittiin jatkokurssiksi *Taloustiedon perusteet* sekä *Luottamusmiestiedon perusteet* ja *Työntutkimustiedon perusteet*.

Järjestökoulutuksen malli sai toimivan muotonsa. Pohjakoulutus annettiin paikallisen opintokerhon, kirjeopetuksen sekä kurssitoiminnan avulla. Työväenliikkeen opistojen kurssit muodostivat sitten pohjan jatko- ja erikoiskoulutukselle, kuten Veli Lehtinen on kuvannut. Tähän liittyivät myöhemmin merkittävällä tavalla muun muassa TSL:n työntekijöiden koulutusvapaat, joista onnistuttiin työehtoneuvotteluissa sopimaan.⁴⁶

Vuonna 1977 kansandemokraatit jäivät pois, ja TSL:n Ay-toimikuntaa laajennettiin huomattavasti. Sitä edelsi SAK:n edustajiston tekemä ratkaisu vuoden 1976 alussa. Koulutusyhteistyötä päätettiin kehittää sekä TSL:n että KSL:n kanssa. Siihen liittyi päänavaus, jonka mukaan myös jälkimmäiselle ryhdyttiin antamaan taloudellista tukea. Se annettiin kansandemokraattien jäsenmäärän suhteessa, ei koko SAK:n jäsenmäärän mukaan kuten TSL:lle. Rajoituksineenkin ratkaisu ilahdutti KSL:n väkeä. Näin tehostettiin paikallistason ammattiyhdistyskoulutusta.⁴⁷

Opintokerhotoimintaa nostettiin sattumalta juuri vuonna 1969 muutenkin julkiseen keskusteluun, mikä oli myönteinen asia. Hyvin voi kuitenkin arvioida, että Aulis Alasen väitöskirja *Edistävä ja*

⁴⁶ TSL vuonna 1969 s 38–39; TSL vuonna 1970 s 37; TSL vuonna 1972 s 37; TSL vuonna 1974 s 8; Pikkusaari 2014 s 134–137, 161; Veli Lehtinen: Työväenliikkeen koulutusjärjestelmien rakentamisen aika, teoksessa *Tulemisen tilassa*, eri kohdin, esim. s 117–119.

⁴⁷ Kantasalmi s 57.

viihdyttävä opintokerhotoiminta tarjosi edellisestä, varsin määrätietoista koulutus- ja opiskelutiestä hieman poikkeavan näkökulman. Työ oli tällä akateemisella tasolla ensimmäinen laatuaan. Sosiologisessa, haastatteluihin pohjautuvassa tutkimuksessaan hän pyrki selvittämään mitä opintokerhotyö on ja mistä siinä pitäisi olla kysymys.

Sekä Seppo Niemelän että Jussi Pikkusaaren mukaan Alanen tuntui liialtikin painottavan kerhojen viihdyttäviä aineksia. Niillä oli luonnollisesti aina sijansa, mutta ehkä voisi ennemminkin viihtymisen sijasta puhua yhteisöllisyydestä ja sosiaalisten taitojen omaksumisesta, kun ryhmässä samalla tarmokkaasti opiskellaan ja hankitaan tietoja. Niemelän arvion mukaan Alanen tämän asenteensa ja koko tutkimusasetelman takia myös ajautui vähättelemään kansalaisjärjestöjen opintotyön merkitystä. Vaikka kasvatustieteiden tohtori Aulis Alanen ei tutkimuksessaan suoraan ottanut kantaa, henkii myös Eero Ojosen mukaan koko työstä sellainen hieman ohjaava ja todellisuutta kaventava näkökulma, että opinnollinen kerho olisi viihdyttävää arvokkaampi.⁴⁸

Professori Urpo Harva tiivistä puolestaan pitkään kokemukseensa pohjautuen pari vuotta myöhemmin omaan yleisesitykseensä vapaan kansansivistystyön tehtävät kolmeen kohtaan. Ne olivat yksilön yleissivistyksellinen kehittäminen, ammattisivistys ja kansalaiskasvatus. Hänen mukaansa koulusivistyksen yleinen kohoaminen ei yhteiskunnassa suinkaan vähentänyt aikuiskasvatuksen merkitystä. Urpo Harva katsoi Sivistysliittoa ulkopuolelta ja hän näki liiton johtavaksi periaatteeksi sen, että ”työväenjärjestöjen pitää vaalia jäsenistönsä henkistä kehitystä” ja siten sivistystyön tuli olla elimellinen osa työväenliikkeestä.⁴⁹

Seppo Niemelä on sivistysjärjestöjen yhteisessä julkaisussa (2008) korostanut järjestöllisen sivistystyön merkitystä myös kansalaisuuteen kasvamisessa. Ja lisäksi: ”Henkisen ja sosiaalisen kasvun tyyssijoina järjestöt ovat sivistykselle suuri mahdollisuus.” Kun Alanen on luonnehtinut opintotoiminnan järjestökeskeisyyden olevan vapaan sivistystyön arvojen kannalta kielteistä, Niemelän mukaan tilanne on päinvastainen. Hänestä ”järjestölliset opinnot ovat puhtaasti positiivinen ilmiö”.⁵⁰

---tietolaatikko

TSL:N ENSIMMÄISET TIENVIITAT

Sivistysliiton ensimmäisen periaateohjelman lähtökohdat olivat vuodessa 1966 ja vakavassa keskustelussa lähitulevaisuuden tärkeimmistä tehtävistä. Kuten edeltä muistetaan, yksi niistä oli

⁴⁸ Ks. Niemelä s 35–36; Pikkusaari 2014 s 132–134; Ojanen s 75–76.

⁴⁹ Harva 1971 s 24, 26, 61–62, lainaus s 61. Harva muistutti myös siitä, että termejä käytettiin joskus väljästi: sivistystyö, vapaa kansansivistystyö, aikuiskasvatus, aikuiskoulutus, toteuttajina kansansivistysjärjestöt, kansanopistot, kansalais- ja työväenopistot, vapaaopistot sekä yleiset kirjastot (s 10–11). Valistuksesta, sivistyksestä, kasvatuksesta ks. myös Henttinen s 97.

⁵⁰ Niemelä s, 38–47, lainaus s 47.

uuden valtionapujärjestelmän aikaansaaminen. Se edellytti liitolta vankkoja perusteluja.

Huhtikuussa 1968 liiton toimikunta päätti, että tarvitaan periaatteellinen selvitys liiton roolista työväen sivistystyön tekijänä.⁵¹ Kesäkuussa pääsihteeri Hurri alusti toimikunnan kokouksessa aiheesta keskustelun, ja saman tien toimikunta nimesi neljän hengen ryhmän tekemään tarvittavaa kartoitusta. Ryhmään tulivat Sakari Kiuru, Olavi Hurri, Jussi Pikkusaari ja Aimo Kairamo.

Vuoden 1969 puolella asiaa käsiteltiin kolmesti liiton toimikunnan kokouksissa, ja seuraavaksi aiheesta keskusteltiin Sakari Kiurun alustuksen pohjalta ylimääräisessä edustajiston kokouksessa 11.2.1970. Valmistunutta luonnosta käsiteltiin perusteellisemmin kevään edustajiston sääntömääräisessä kokouksessa 15.4.1970. Seuraavaksi ohjelmaluonnos oli kesäkaudella 1970 opintojärjestöissä keskusteltavana.

Lokakuussa 1970 liitto järjesti vielä erityisen Tienviitat-seminaarin Kiljavan ammattiyhdistysopistolla. Periaateohjelma ”TSL:n tienviitat” hyväksyttiin sitten edustajiston ylimääräisessä kokouksessa maanantaina joulukuun 14. päivänä 1970.

Tienviitat oli laajahko, liiton historiasta lähtenyt ohjelmallinen julistus, joka samalla pyrki hahmottamaan sivistystyön kokemia muutoksia. Mukana ollut Jussi Pikkusaari on kirjassaan muotoillut, että Tienviitoissa TSL julisti ”työväenliikkeen tärkeyttä yhteiskunnassamme ja maailmassa ja itsensä tärkeyttä työväenliikkeessä”. Voidakseen ohjata yhteiskunnallista kehitystä työväenliikkeen todettiin tarvitsevan yhä voimaperäisempää omaa sivistystyötä.

Oman kotimaansa lisäksi TSL otti Tienviitoissa huomioon myös kaukaisemmat kehitysmaat ja niiden kansojen oikeutetut pyrkimykset. Ohjelmassa tuettiin niiden kamppailua aineellisen ja henkisen tason kohottamiseksi.

Voionmaahan viitaten lähtökohdissa mainittiin sivistyksellinen epätasa-arvo, joka pohjautui taloudelliseen eriarvoisuuteen. Tavoitteena oli uusi, tasa-arvoinen yhteiskunta. Työväenliikkeen koulutustoiminnan tasosta riippui periaateohjelman mukaan pitkälti se, miten poliittinen demokratia toimii käytännössä. Kansalaisjärjestöillä oli yhteiskunnassa keskeinen merkitys. TSL:n sivistystoiminnan avulla voitaisiin vetää kansalaisia mukaan työväenliikkeen järjestöihin. Sen opinto- ja koulutustoiminnalla lisättäisiin heidän aktiivisuuttaan ja myös yhteiskunnallisen toiminnan tuntemustaan. Kaikki tämä toimisi välittömästi ”demokraattisen osallistumisen laajentamiseksi”.

Pikkusaari on lainannut yhtä toiminnallista ydinkohtaa, jossa oli hyvinkin voionmaalaista kaikua: ”Laajaulotteisten järjestöihin, työpaikoille ja koteihin johtavien yhteyksiensä avulla työväen

---

⁵¹ Jakso pohjautuu pääosin: TSL vuonna 1970 s 3, 8–9; Kalela 1978 s 59–62; Pikkusaari 2014 s 166–167, myös lainaukset; Tuomisto 1995 s 109.

sivistystyöllä on mahdollisuus muita työmuotoja paremmin vetää jatkuvan kasvatuksen ja yhteiskunnallisten harrastusten piiriin niistä muutoin herkästi syrjään jääviä.”

Keskeisenä toimintamuotona Tienviitoissa korostui opintokerhotyö, jota oli käytännössä jatkuvasti pidettykin liiton leipälajina. Kerhotyön rinnalle nostettiin yksinopiskelu sekä monimuotoinen kurssitoiminta. Tavoitteena oli laajojen joukkojen ja koulutuksellisesti hyvien tulosten saavuttaminen. Lisäksi liitto tahtoi harjoittaa aktiivista ja avointa kulttuuritoimintaa.

Sivistysliitto vaati periaateohjelmassaan, että yhteiskunnassa tunnustettaisiin järjestömuotoisen aikuiskoulutuksen tärkeys ja sille olisi luotava kokonaisorganisaatio. Tienviitoissa liitto myös edellytti, että yhteiskunnan tuki olisi annettava ”ilman työväen sivistystyön itsenäisyydelle, omaehtoisuudelle tai sisällölle asetettavia rajoituksia”. Tässä oli ohjelman avainkohtia – ja samalla suora, kaukainen viittaus Zachris Castrénin vuonna 1929 tiivistämiin periaatteisiin. Näillä tavoitteilla oli kaiken muun ohella myös ilmeinen yhteys vireillä olleeseen pyrkimykseen saada sivistysjärjestöille merkittävän työn tueksi uusi valtionavun järjestelmä.⁵²

Vahvaa nousukautta elävien sosialidemokraattien puoluekokouksessa oli kesäkuussa 1972 Tampereen työväenopistossa, Sampolan juhlasalissa innostunut tunnelma ja ennätysellinen osallistujamäärä: 318 kokousedustajaa sekä huomattava joukko kokouksen seuraajia. Valmisteluissa kerrottiin olleen noin 500 henkilöä. Kotimaisten kutsuvieraiden puolesta esitti jälleen tervehdyspuheen TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru torstaina, kesäkuun ensimmäisenä. Hän luonnollisesti toivoi myötätuulen jatkuvan ja samalla muistutti siitä, ettei enää annettaisi järjestöyhteyksien katketa ”sos.dem. johtoisten yhteisöjen kesken”. Hän toivoi puoluejohdolta kokoavaa otetta.

Kun puolueessa, TSL:n merkittävässä jäsenjärjestössä, oli tunnetusti katto korkealla ja seinät leveällä, ei Kiurun mukaan aina ollut helppo tietää ”missä kaappi seisoo”. Hän muistutti selväsanaisesti, kuin paasiolaiseen tapaan, että ”vasemmistolaista puoluetta mielestäni pukisi kaapin sijoittaminen keskiseinästä vasemmalle”.⁵³ Tienviittojen näkökulmasta voi hyvinkin ajatella, että Sivistysliiton puheenjohtaja näki Sivistysliitonkin sijoittuvan vastaavalla tavalla työväenliikkeen avarassa tuvassa.

Muistelmissaan Kiuru luonnehti Tienviittoja vahvasti ideologiseksi periaateohjelmaksi, jonka mukaan ”työväen sivistystyö luo pohjaa uudelle yhteiskunnalle, joka solidaarisuuden, tasa-arvon ja

⁵² Huomattakoon rinnastuksena, että myös Maaseudun Sivistysliitossa pohdittiin 1960–70-lukujen vaihteessa murroksen aikaa ja omia tienviittoja sekä toiminnan laajentamisen suuntia, nimenmuutoskin oli esillä. Myös keskustapuolueen aatteelliset kysymykset kiinnostivat (Henttinen s 103–110).

⁵³ SDP puoluekokous 1972 pöytäkirja s 13 (kuvateksti), 384, Kiurun puhe s 10–12, lainaukset s 10–11. Muistelmissaan Kiuru kertoi saaneensa sitten moitteita, kun oli joidenkin mielestä ”käyttänyt väärin kutsuvieraan puheoikeutta” (Kiuru 2004a s 152–154).

yhteistyön ihanteisiin perustuen poikkeaa kilpailuyhteiskunnan ajatus- ja toimintatavoista”.⁵⁴

Takaiskun tunnelmissa

Rafael Paasio kertoi muistelmissaan, että hallituspuolueissa valmistauduttiin vuoden 1970 eduskuntavaaleihin melko luottavaisina. ”Ainakin sosialidemokraattisessa puolueessa katsottiin, ettei takaiskun vaaraa juurikaan ollut: paikat säilytetään, ehkä jotakin voitetaankin.” Hieman toisin kuitenkin kävi.⁵⁵ Jotain muutosvihjettä olivat kyllä antaneet jo vuoden 1968 kunnallisvaalit. On arvioitu niinkin, että sosialidemokraatit olivat joutuneet ”vuoden 1966 kahdeksan kohdan ohjelmansa vangiksi tilanteessa, jossa näin laajojen uudistusten toteuttaminen ei ollut mahdollista”.⁵⁶ Mauno Koivisto kuvaili muistelmissaan hallituksensa sisällä olleita lisääntyneitä ristiriitoja. Hänelle vaalituloksista oli pettymys.⁵⁷ Pettynyt oli vaalikampanjaa vetänyt puoluesihteeri Kalevi Sorsakin.⁵⁸

Tässäkin on syytä painottaa, ettei TSL ollut edelleenkin osa sosialidemokraattista puoluetta. Se oli itsenäinen järjestö ja sillä oli omat tehtävänsä. Se ei järjestönä tehnyt puoluepoliittista työtä, yhtä vähän kuin esimerkiksi Maaseudun Sivistysliitto keskustalaista politiikkaa. Yhteiskunnan kehittämistä tasa-arvon suuntaan ja työväestön, ehkä yleisemminkin suomalaisten henkistä, sivistyksellistä kasvua koskevat ajatukset toki kulkivat edelleenkin samaan reformistiseen suuntaan kuin puolueen aatetovereilla. Sitä ilmensivät erilaiset, molemmin puolin hyödynnetyt opintoaineistotkin. Luonnollista oli, että puolueen vaalimenestykset tai menetykset koskettivat myös Sivistysliiton väkeä. Hyvin tärkeää oli vaalituloksissa samalla se, millaisia kansansivistystyön ymmärtäjiä parlamenttiin kulloinkin valittiin eri puolueista. Sama koski myös valtioneuvoston koostumusta.

Vaalitulokset kertoivat jonkinasteisesta oikeistolaisesta vastaiskusta kokoomuksen 11 lisäpaikan muodossa, mutta lisäksi myös ns. unohdetun kansan puolueen yllättävästä noususta suureksi 18 kansanedustajan ryhmäksi. SMP:n eli vennamolaisten kannatus kymmenkertaistui neljässä vuodessa. Iskun seuraus sosialidemokraateille oli kuitenkin lievä, vain kolmen paikan menetys. Se säilyi edelleen suurimpana 52 paikallaan. SKDL menetti viisi paikkaa, TPSL kaikki paikkansa ja hallituspuolue keskusta 13 paikkaa, arvatenkin pääosin uudenlaisin populistisin tavoin askeltaneille vennamolaisille. Vaalit olivat ensimmäiset, jotka käytiin julkisen puoluetuen tukemana. Silmiinpistävää oli monien valittujen nuori ikä; sodanjälkeisten suurten ikäluokkien edustajia nousi

⁵⁴ Kiuru 2004 s 84, myös lainaus; ks. myös Kiuru 1973 s 216–217.

⁵⁵ Paasio 1980 s 327–328, lainaus s 328.

⁵⁶ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 288–293, lainaus s 288 (Nevakivi).

⁵⁷ Koivisto 1997 s 253–261. Koivisto muun muassa arvioi, ettei se ymmärtämys, jota hän oli tarkoituksella osoittanut SKDL:lle ja SKP:lle sekä heidän sisäisille vaikeuksilleen, ollut hyödyksi, vaan antoi ulospäin väärää kuvaa hallitusyhteistyön luonteesta.

⁵⁸ Sorsa 1998 s 124–141.

jo parlamenttiin. Lisäksi vaihtuvuus oli poikkeuksellisen suurta. ”Hyvästi vasemmistoenemmistö”, kiteytti tulosten tunnelmia kirjassaan Kalevi Haikara.⁵⁹

Vaivalla saatiin toukokuun puolivälissä kokoon Teuvo Auran (liberaalinen kansanpuolue) johtama virkamieshallitus.⁶⁰ Sitä seurasi vasta heinäkuun puolivälissä 1970 Ahti Karjalaisen enemmistöhallitus, jossa olivat keskustapuolueen ohella mukana SDP (5 ministeriä), SKDL (3), liberaalit (1) ja ruotsalainen kansanpuolue (2), lisäksi oli ns. ammattiministereitä (2).⁶¹

Työväen Sivistysliiton ja myös kaikkien sivistysjärjestöjen näkökulmasta on tarpeen painottaa yhtä, sinänsä itsestään selvää seikkaa. Ei ollut lainkaan yhdentekevää millainen oli tuonakin ajankohtana kunkin hallituksen kokoonpano ja millaiset olivat hallitusohjelman sivistykselliset tavoitteet ja käytännön toimenpiteet. Senkin takia tässä kiinnitetään näihin ratkaisuihin ja henkilövalintoihin enemmän huomiota kuin esimerkiksi 1930-luvulla. Koulutuksen, sivistystyön ja laajemmin kulttuurielämän merkitystä alettiin ymmärtää yhteiskunnassa yhä laajemmin.

Paasio mainitsi muistelmissaan, että Karjalaisen hallituksesta kommunistit oikeastaan ”tekivät lähtöä heti tultuaan”. Niin siinä maaliskuussa 1971 sitten lopulta tapahtuikin. Yleisiä tunnelmia ja myös aivan erityisesti SKP:n sisäisiä välejä kiristi kevättalvella 1971 seitsemän viikon mittainen metallialan lakkoliike. Lakkolaisia tuettiin laajalti työväenliikkeessä. Lakon kiihtyneet asetelmat kannustivat ainakin osaa radikaalista opiskelijanuorisosta paitsi ahkeraan solidaarisuustyöhön lakkolaisten toimeentulon turvaksi, myös entistä jyrkempään kommunistiseen vasemmistolaisuuteen, ns. taistolaisuuteen. Enemmistöläiset päättivät pelastaa sen, mitä oli pelastettavissa ja irtautuivat maaliskuussa hallituksesta. Sosialidemokraatit saivat Karjalaisen II b-hallitukseen kolme ministerinsalkkua lisää ja entistä enemmän vastuuta.⁶²

SKP pysyi riidellen ja liitokset natisten koossa, mutta kahtena ryhmittymänä. Vähemmistö,

⁵⁹ Rantala s 29–30, 33–35; Risto Sänkiäho: Vuoden 1970 eduskuntavaalien tulokset, teoksessa Protestivaalit nuorisovaalit (Sänkiäho 1972b), s 203–214; Martti Noponen: Eduskunnan jäsenistön uusiutuminen, teoksessa Protestivaalit nuorisovaalit, s 286–315, esim. s 290; Haikara s 309, myös lainaus.

⁶⁰ Hallituksessa oli ns. ammattiministereinä neljä sosialidemokraattia: ehkä yllättävin oli ulkoministeri Väinö Leskinen, oikeusministerinä Keijo Liinamaa, sisäministerinä Teemu Hiltunen ja II sosiaaliministerinä Alli Lahtinen. Hallituksen muodostamisesta ks. Laakso s 405–411; Sorsa 1998 esim. s 155–157; ks. myös Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 257, 313–314. Ks. myös Mauno Koiviston toteamus (1997 s 262): eduskunnasta pudonneen Leskisen taustaa ajatellen valinta hämmästytti ja nauratti häntä siinä tilanteessa.

⁶¹ Karjalaisen kakkoshallituksesta (a ja b) ks. Laakso s 412–417; Sorsa 1998 esim. s 166–169; Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 257–258, 314–321. Väinö Leskinen jatkoi ulkoministerinä, II valtiovarainministeri oli Valto Käkelä, II opetusministeri Meeri Kalavainen, työvoimaministeri Veikko Helle, teollisuusministeri Kalervo Haapasalo; maaliskuussa 1971 uusia sd-ministereitä olivat Mikko Laaksonen ja myöhemmin Jacob Söderman oikeusministerinä, Olavi Salonen teollisuusministerinä, Pekka Kuusi sosiaaliministerinä ja Haapasalo siirtyi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriksi.

⁶² Paasio 1980 s 328; Haikara s 314–316; Sorsa 1998 esim. s 110–114, 185–186, 197–202; ks. myös Saarinen s 147–151 (mm. kirjeenvaihdosta Kekkosen kanssa); ks. ”akateemisen vasemmistolaisuuden kolmesta aallosta” esim. Suomen työväenliikkeen historia s 411–415.

jäykkään ja kaavamaiseen, neuvostoliittolaiseen marxismi-leninismiin tukeutunut taistolainen liike vahvasti jalansijaansa ja henkistä yliotettaan opiskelija- sekä osin myös taiteilijamaailmassa. Vasta vähitellen pääsivät kansandemokraatit muodostamaan omia maltillisempia opiskelijajärjestöjään. Tämä suuntien ja asenteiden kiistely näkyi voimakkaasti, osin hyvin repivänä opiskelijamaailmassa. Sillä oli omat vaikutuksensa myös työväenpuolueiden yhteistoimintaan.⁶³ Jonkin verran ”osapuolijännitettä” oli havaittavissa myös KSL:n toteuttamassa aikuiskoulutuksessa. Kari Kantasalmi on kuvannut, että SKP:n vähemmistöläisten opintokerhot kyllä mahtuivat toimimaan liiton parissa, mutta he eivät saaneet yhtä toimitsijaa, Kalle Kuittista, enempiä jalansijaa liiton käytännön työssä.⁶⁴

Näkyipä merkkejä jyrkemmästä uusvasemmistolaisuudesta myös Työväen Akatemian opiskelijoiden keskuudessa 1960–70-luvun taitteessa muutaman vuoden ajan. Kuitenkin ”työelämän karaisemat” ja nimenomaan opiskelemaan tulleet nuoret torjuivat tämän suuntauksen, kuvasi Arvo Santonen ytimekkäästi Akatemian historiikissa.⁶⁵

Samoihin aikoihin Suomeen kohdistui myös muutamien Neuvostoliiton virallisten edustajien verraten voimakasta vaikuttamista. Sellainen ei suoranaisesti tai kovin paljoa näkynyt avoimesti julkisuudessa, mutta sen lujan poliittisen paineen tunsivat monet päättäjät nahoissaan. Toisaalta SKP:n vähemmistöryhmä tunki sen tukenansa. Kalevi Sorsa kirjoitti muistelmissaan suorastaan henkisestä vyörytyksestä. Hän painotti, että ”yhtenäinen ja voimakas sosialidemokratia oli tärkeä myös siksi, että Suomi kestäisi”.⁶⁶ Hänen rinnastuksensa neljäkymmenluvun loppuvuosiin oli ilmeinen.

Presidentti, monet ministerit ja virkamiehet joutuivat asettelemaan taiten sanojaan muun muassa V. I. Leninin merkityksestä yleisesti ja Suomen osalta erityisesti, kun vuonna 1970 vietettiin vallankumousmiehen syntymän satavuotisjuhluvuotta erilaisine tilaisuuksineen. Esimerkiksi opetusministeri Johannes Virolaisen (kesk) suojeluksessa järjestettiin alle 16-vuotiaille lapsille ja nuorille Lenin-aiheinen historiakilpailu.⁶⁷ Ikätoveri J. K. Paasikivi jäi samoine tasavuosineen ainakin hetkittäin hieman sivummalle.

Vaaleista ja hallitusten kokoamisen vaikeuksista huolimatta sivistysjärjestöt olivat yhdessä valppaana. Tai oikeastaan juuri toisin päin: uuteen poliittiseen hallitukseen kannatti ottaa yhteyttä jo sen muodostamisvaiheessa. Peruskoulu-uudistus oli jo etenemässä myönteisellä tavalla. TSL vaikutti muiden kanssa osaltaan siihen, että Karjalaisen hallituksen ohjelmaan tuli kesällä 1970 sivistysjärjestöjen yhteisille tavoitteille myönteisiä kantoja, esimerkiksi: ”Koulujärjestelmään

⁶³ Haikara s 319–323, 340–344. Ks. havainnollisen yksipuolista ajankohdan kuvausta ja runsasta, proletarisen internationalismin sävyttämää marxilais-leniniläistä fraseologiaa ASS 50 s 35–39.

⁶⁴ Kantasalmi s 39, myös lainaus.

⁶⁵ Yhteistä tietä s 16–17, lainaus s 17 (Arvo Santonen).

⁶⁶ Sorsa 1998 s 76–77, lainaus s 76; vrt. Lipponen 2009 s 260–262; ks. myös Meinander 2022, eri kohdin.

⁶⁷ Helsingin Sanomat 19.3.1970, kirjoittajan leikekokoelma.

liitetään tehokas aikuiskasvatus- ja uudelleenkoulutusjärjestelmä sekä tuetaan nykyistä enemmän kansansivistysjärjestöjä.”⁶⁸ Seurauksena olikin määrärahojen kasvua.

Liiton toimintakertomuksessa mainittiin myös, että hallitusohjelmaan olisi kirjattu koko aikuiskoulutusjärjestelmän kehittämistä suunnittelevan komitean muodostaminen. Näin tarkkaa muotoilua ei hallitusohjelmassa ollut. Ohjelman liitteessä mainittiin kuitenkin yleisemmin kulttuuripalvelusten tuotantoa, jakelua ja rahoitusta selvittelevän komitean muodostaminen.⁶⁹

Voi olla niinkin, että tällaisesta vuosikertomuksen mainitsemasta komiteasta on keskusteltu ja sovittu erikseen toisen opetusministerin eli kulttuuriministeri Meeri Kalavaisen kanssa. Hän oli kulttuuriministerin tehtävässä ensimmäinen Suomessa. Hänet valittiin kevään 1971 edustajiston kokouksessa TSL:n toimikuntaan ja sen varapuheenjohtajaksi. Sivistysasiat olivat hänelle tuttuja pitemmältä ajalta, sillä hän oli toiminut jo 1940-luvun lopulla Suomen liiketoimintajärjestöjen liiton opintosuhteena ja pääkaupungissa sivistysjärjestöjen toimikunnassa, kuten edeltä muistetaan. Meeri Kalavainen oli Kymestä valittuna kansanedustajana vuodesta 1948 vuoteen 1979.

Joka tapauksessa valtioneuvosto asetti vuonna 1971 aikuiskoulutuskomitean, jonka työtä sitten tiiviisti seurattiin liitossa muun muassa kirjallisina evästyksinä ja muistioina. Liitto vaikutti myös Valtion kansansivistyslautakunnan toiminnan tehostamiseksi. Vuonna 1971 nimitettiinkin uudistettu lautakunta.

----tietolaatikko

BYGGA, EUROOPPA JA SAVO

Edellä on jo kuvattu, kuinka sosialidemokraattisen liikkeen eheytyminen helpotti entisestään myös TSL:n sisäistä tilannetta. Paluumuuttoa jatkui pitkälle 1970-luvulle. Myös Sivistysliitto suoritti merkittävän paluumuuton: vuonna 1971 se palasi Kruununhaasta Helsingin Hakaniemeen, työväentalolle eli Byggalle, sen vuonna 1955 valmistuneeseen Paasivuorenkadun varren rakennusosaan. Toimisto sijaitsi sitten kirjaimellisesti noin 10–20 metrin päässä liiton perustamiskokouksen paikasta saman kadun varrella. Kunnantöytäjäliitto KTV jätti pois muuttaessaan sopivasti tilaa tyhjilleen. Liitto sai omat valokirjaimensa julkisivuun SAK:n ja Helsingin työväenyhdistyksen kirjainrivien väliin. Neljännesvuosisata oli ehtinyt kulua Kallion suuntaan lähdöstä sotien jälkeen. Uudet neljännen kerroksen tilat olivat huomattavasti tilavammat ja toimivammat kuin Kirjalla käytössä olleet. Henkilökuntaakin tuli toimistoon vähitellen lisää.⁷⁰

⁶⁸ Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 318, myös lainaus.

⁶⁹ TSL vuonna 1970 s 3; Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 319.

⁷⁰ TSL vuonna 1971 s 3–4. – Vuonna 1955 valmistuneen työväentalon täydennysosan oli suunnitellut arkkitehti Heikki Sysimetsän arkkitehtitoimisto. Rakennus edusti funktionalismiin pohjautunutta varsin tavanomaista 1950-luvun toimistorakentamista. Kerroksissa oli pitkiä kapeita käytäviä, joiden varrella toimistohuoneet sijaitsivat. Paasiravintola laajeni uudisosan puolelle (Helsingin työväentalon vuosisata s 55–

Samalla kun liitto vaikutti 1970-luvun alkuvuosina monella tavalla ja monessa sivistysasiassa julkiseen valtaan, päättäjiin päin, se paneutui tarmolla myös omiin sisäisiin käytännön asioihinsa. Esimerkiksi helmikuussa 1970 hyväksyttiin edustajiston ylimääräisessä kokouksessa henkilökunnalle uusi eläkesääntö. Sen nojalla siirtyivät vuoden lopulla ansaituille eläkepäivilleen järjestösihteeri Paavo Niemi ja opintoneuvoja Anni Vallanti. Ensin mainittu oli tullut liiton osaikaisiin tehtäviin jo 1930-luvun alkuvuosina, mutta pysyviin töihin toimistoon vuonna 1944 ja jälkimmäinen vuotta myöhemmin.⁷¹

Liiton työntekijöiden työterveydestäkin huolehdittiin. Keväällä 1975 allekirjoitettiin Paasipuiston Työterveys Oy:n sopimuskirja.⁷²

Omaa toimintaorganisaatiota vahvistettiin määrätietoisesti. Yhä uusia opintojärjestöjä perustettiin. Vuoden 1972 lopulla niitä oli 62 ja kolme vuotta myöhemmin jo 77 eli enemmän kuin paikallisjärjestöjä oli ollut ennen sotia. Sadan rajapyykki saavutettiin vuonna 1978. Opintojärjestöillä oli vuotuiset yhteiset tapaamiset, neuvottelupäivät. Vuonna 1971 muodostettiin lisäksi ensimmäiset kaksi piirijärjestöä, Kymen ja Etelä-Hämeen, sitten vähitellen muodostettiin muitakin. Kaikkiaan liittoon tuli muutaman vuoden kuluessa 14 piirijärjestöä. Liitto muodosti vuonna 1973 piirijärjestöille neuvottelukunnan ja laati sille ohjesäännönkin. Liiton sääntöihin piirit tulivat mukaan sääntöuudistuksen jälkeen vuonna 1975.⁷³

Katsetta suunnattiin jatkuvasti myös kansainväliseen sivistykselliseen yhteistyöhön IFWEA:n puitteissa. Kuvataidetoimikunnalla oli omat vuotuiset taidematkansa eri maihin. Vakiintunutta ja aivan säännönmukaista oli luonnollisesti myös liiton pohjoismainen yhteydenpito. Esimerkiksi kesällä 1970 pohjoismaiseen konferenssiin Tukholmassa osallistui kahdeksan TSL:n edustajaa.

Muutakin yhteistyötä oli säännöllisten kokoontumisten lisäksi. Esimerkiksi elokuussa 1971 järjestettiin Lapissa yhdessä Ruotsin ABF:n Norrbottenin piirin kanssa erittäin onnistunut viisipäiväinen kulttuuritapahtuma. Siihen liittyi saamelaisseminaari Hetassa, työllisyys- ja koulutusseminaari Övertorneåssa, Tornionjoen uittoyhdistyksen iltamat Hellälän erottelupaikalla, työväeniltamat Haaparannassa sekä pääjuhla Torniossa. Juhlassa puhuivat Ruotsin entinen pääministeri Tage Erlander ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Kalevi Sorsa. Kulttuurikabareeauto kiersi ohjelmineen 19 paikkakunnalla molemmin puolin länsirajaa.⁷⁴

Säännöllistä yhteyttä pidettiin yllä neuvostoliittolaiseen Znanije-järjestöön. Hyvänä linkkinä oli Olavi Hurrin toiminta SN-seurassa. Merkittävää toiminnan laajentumista merkitsi vuonna 1972

58; Tuomisto 1984a s 407–409).

⁷¹ TSL vuonna 1970 s 4–5, 8.

⁷² TSL vuonna 1975 s 9.

⁷³ TSL vuonna 1971 s 3; TSL vuonna 1972 s 41; TSL vuonna 1975 s 15; Pikkusaari 2014 s 171.

⁷⁴ TSL vuonna 1970 s 4; TSL vuonna 1971 s 3, 26–27 (kuvatekstit), 38.

Kiljavalla järjestetty pohjoismais-neuvostoliittolainen aikuiskasvatusseminaari. Vastavuoroinen yhteistyö jatkui edelleen myös länsisaksalaisen Friedrich Ebert Stiftungin kanssa. Uusia avauksia tehtiin vuoden 1970 kuluessa Puolaan ja Tšekkoslovakiaan, sikäläisiin vastaavanlaisiin järjestöihin. Kummassakin vieraili liiton valtuuskunta.

Liitossa oltiin iloisia siitä, että Voionmaan opistoa päästiin Hämeessä, Ylöjärvellä laajentamaan. Sitä pidettiin melkein oma opistona, mutta kuitenkin liitolle kaivattiin aivan omaa paikkaa, omaa kurssikeskusta. Työväen Akatemian kanssa oli luonnollisesti yhteydenpitoa, mutta suhde ei ollut enää aivan samanlainen kuin ennen sotia, Väinö Voionmaan aikoina. Se oli aivan ymmärrettävää. Akatemialla oli pitkäaikaista yhteistyötä myös esimerkiksi Yhteiskunnallisen korkeakoulun eli sittemmin Tampereen yliopiston suuntaan. TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru oli kuitenkin Akatemian esimies ja johtokunnan puheenjohtaja usean vuoden ajan 1960–70-luvun vaihteessa.⁷⁵

Mahdollisuus omaan paikkaan avautui joulukuun alussa 1971, kun liitto pääsi vuokraamaan Kuopion kaupunkialueen pohjoispuolelta Ranta-Toivalasta kaksi vuotta aiemmin lakkautetun kansakoulun rakennuksineen ja tontteineen.⁷⁶ Maalaiskunnan osia oli liitetty kasvavaan yliopistokaupunkiin, ja jotkut koulurakennukset jäivät tarpeettomiksi. Maalaiskunta jäi kuin reikäleiväksi kaupungin ympärille.⁷⁷

TSL ryhtyi välittömästi muokkaamaan koulusta työväenliikkeelle tarkoitettua Itä-Suomen kurssikeskusta. Koulutustilaisuudet päästiin aloittamaan nopeasti Kallaveden, oikeastaan Toivalansalmen rantamaisemassa, runsaan kymmenen kilometrin päässä kaupungin keskustasta.

Ranta-Toivalan kurssikeskuksen avajaisia juhlittiin lauantaina 7.10.1972. Arvo Salon kirjoittaman juhlarunon ”Kansan koulut”⁷⁸ esitti Anni Vallanti. Kirjailijan kansakoulumuistikuvien jälkeen runon viimeiset rivit kuuluivat:

Kyllä voi lähteä koulusta
evästä kainalossa
varttunut ihminen –

Ranta-Toivalan ranta

⁷⁵ Työväen Akatemian muutoksista ja toiminnan laajentumisesta 1950-luvulta 1980-luvulle ks. Yhteistä tietä esim. s 60–64, 72–75 (Väinö Liukkonen), s 104–107 (Arvo Santonen); Puhakainen 1984 s 9–13.

⁷⁶ Kansakoulu oli rakennettu Ranta-Toivalaan vuonna 1930 ja tuli tarpeettomaksi, kun Kuopion maalaiskunnan osia ja myöhemmin vielä Riistavesi liitettiin Kuopioon, kaupunkia oli laajennettu jo aiemminkin; ks. Tuomisto 1989 s 111; Helena Riekkö: Kuopion kaupungin rakennushistoria. Kaupungin rakentamisvaiheita vuodesta 1875. Kuopion historia 6. Kuopio 2005, s 201, 203.

⁷⁷ Tero Tuomisto: Puutalokaupunki kasvoi. Näkökulmia Kuopion kaupungin vaiheisiin 1919–2001. Kuopion kulttuurihistoriallisen museon julkaisuja 13. Toim. Pirjo Jantunen. Kuopio 2002 (Tuomisto 2002) s 186–187.

⁷⁸ Runo julkaistu kokonaisuudessaan Salo 1978 s 65–67.

on toivoa täynnä.

Jo seuraavana vuonna 1973 voitiin TSL:n toimintakertomuksessa todeta, että kurssikeskus oli ”nopeassa ajassa osoittautunut oikeaksi ratkaisuksi”.⁷⁹ Olavi Hurri painotti kurssikeskuksen muodostamisen olleen myös merkittävä aluepoliittinen saavutus.⁸⁰ Kaupat solmittiin lopullisesti Kuopion kaupungin kanssa loppukevällä 1974. Varoja ostamiseen saatiin, kun liitto myi omistuksessaan olleen asuntotontin Espoon Lintuvaarassa.⁸¹

Hallitukset vaihtuvat

Kansansivistysjärjestöt saivat hieman pukattua eteenpäin omia tavoitteitaan heinäkuussa 1970 aloittaneen Ahti Karjalaisen enemmistöhallituksen myötämielisyyden avulla. Ainakin asia saatiin kirjatuksi hallitusohjelmaan. Hallituksen sisäinen elo ei kuitenkaan ollut aivan auvoista ja sopusointuista. Senkin jälkeen, kun SKDL jätti maaliskuussa 1971 ministeripaikkansa, ristivetoa riitti. Erityisesti maatalouden ongelmat ja maataloustuottajien vaatimukset heijastuivat keskustapuolueen kautta Karjalaisen hallituksen sisälle.

Syksyllä 1971 tasavallan presidentti Urho Kekkonen hermostui jatkuneeseen kamppailuun ja hajotti eduskunnan. Seuraavat vaalit päätettiin pitää aivan tammikuun alussa 1972. Ahti Karjalaisen hallitus erosi, ja tilalle presidentti nimitti virkamieshallituksen lokakuun lopulla. Taas oli pääministeriksi käytettävissä Helsingin kaupunginjohtaja Teuvo Aura (lib).⁸²

Hallitusten vaihtumiset katkaisivat monien valmistelussa olleiden asioiden etenemisen tehokkaasti. Sen huomasivat sivistysjärjestötkin omien ehdotustensa kohdalla.

Kun edellisistä vaaleista oli niin vähän aikaa, useimmat puolueet kävivät rutiinikamppailun. ”Ihana vaalitaistelu”, otsikoi Kalevi Sorsa kohdan muistelmissaan.⁸³ Voimasuhteet eivät paljoa muuttuneet tammivaaleissa 1972, eivätkä myöskään poistaneet niitä edeltäneitä yhteistyön ongelmia. SDP lisäsi paikkojaan kahdella ja sai nyt 55 kansanedustajaa. SKDL kasvatti yhdellä ja ryhmän kooksi tuli 37. Kokoomus menetti kolme paikkaa jääden 34 kansanedustajan suuruiseksi. Keskustapuolueen

⁷⁹ TSL vuonna 1970 s 4; TSL vuonna 1972 s 3, myös lainaus; Pikkusaari 2014 s 163–165.

⁸⁰ Olavi Hurrin muistelmat s 112.

⁸¹ TSL vuonna 1974 s 6. – TSL:n tontti liittyi Rakennusliike Hakan ja Leppävaaran sos.dem. työväenyhdistyksen tavoittelemaan suurempaan kaavoitus- ja rakennushankkeeseen Lintuvaarassa. Senkin jälkeen, kun TSL irtautui hankkeesta myyden oman tonttinsa, kesti aina vuoteen 2004 ennen kuin työväenyhdistyksen Kerhotalo ja kaksi tonttia siirtyivät Asuntosäätiön omistukseen. Paikalle kohosi sitten 11 rivitaloasuntoa (Tuomisto 2011 s 198–199, 250).

⁸² Ks. esim. Sorsa 1998 esim. s 214–218. Sosialidemokraattisia ns. ammattiministereitä oli kolme: opetusministerinä Matti Louekoski, kulkulaitosministerinä Keijo Liinamaa ja sosiaaliministerinä Alli Lahtinen (Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 258).

⁸³ Sorsa 1998 s 220–223, lainaus s 220.

menetys oli yksi paikka, tuloksena 35 kansanedustajaa.

Yllätys oli taas SMP:n tulos: jälleen 18 paikkaa. Eduskuntaryhmän sisällä ilmeni kuitenkin myöhemmin ristivetoa, ja se repesi jo joulukuussa kahtia. Ns. vennamolaiset jäivät pienryhmäksi ja pitkäniminen Suomen kansan yhtenäisyyden puolue huomattavasti suuremmaksi. Sittemmin vuoden 1975 vaaleissa sen kannatus kuitenkin kutistui yhteen paikkaan (SMP sai kaksi) ja neljä vuotta myöhemmin se katosi historian lyhyeksi alaviitteeksi.⁸⁴

Jälleen juututtiin suuriin vaikeuksiin hallituksen muodostamisessa. Lopulta SDP:n puheenjohtajan Rafael Paasion johdolla muodostettiin helmikuun lopulla 1972 sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus. Se ei ollut itsetarkoitus, vaan tarpeellinen ”ylimenokauden ratkaisu”, kuten Paasio luonnehti.⁸⁵ Väinö Tannerin johtama hallitus vuosina 1926–27 oli ensimmäinen, K.-A. Fagerholmin vuosina 1948–50 toinen ja Paasion kakkoshallitus 1972 oli kolmas sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus; muita ei ole tullutkaan 2020-luvun alkuun mennessä. Nappulaliigan tai punatulkkuhallituksen lempinimen se sai monien ministerien nuoren iän ja aatteen värin takia.

Pääministeri Paasion lisäksi hallituksessa olivat valtiovarainministeri Mauno Koivisto, joka oli samalla pääministerin sijainen, ulkoministeri Kalevi Sorsa, sisäministeri Martti Viitanen, työvoimaministeri Veikko Helle, kansliaministeri Matti Louekoski, II valtiovarainministeri Margit Eskman, myöhemmin Seija Karkinen, sosiaali- ja terveysministeri Osmo Kaipainen, II sosiaali- ja terveysministeri Ahti Fredriksson, opetusministeri Ulf Sundqvist, II opetusministeri eli kulttuuriministeri Pentti Holappa, oikeusministeri Pekka Paavola, puolustusministeri Sulo Hostila, teollisuusministeri Seppo Lindblom, kauppa- ja ulkomaankauppaministeri Jussi Linnamo, liikenneministeri Valde Nevalainen ja maatalousministeri Leo Happonen.

Nuoruudesta kertoi sekin erikoinen yksityiskohta, että Sundqvistilla oli lykkäysten jälkeen vielä varusmiespalvelus kesken. Tuon ajankohdan eli puolen vuosisadan takaisista asenteista kertoi puolestaan se, että joukossa oli vain yksi nainen, aivan kuin Väinö Tannerin hallituksessakin 1926–27. Suuremman tasa-arvoistumisen aika oli vasta tulossa.

Suhteessa Sivistysliittoon näissä kolmessa vähemmistöhallituksessa oli jonkin verran eroja, mikä sekin kertoi aikojen ja yhteiskunnan nopeutuneista muutoksista. Tannerin hallituksessa oli ollut useita henkilöitä, joilla oli ollut paljonkin käytännön tekemistä nuorena liitossa sen alkuvaiheiden kanssa. Muutama liiton tehtävissä vaikuttanut oli Fagerholminkin hallituksessa, aivan erityisesti R. H. Oittinen opetusministerinä. Sen sijaan ”punatulkku-parvessa” ei ollut ketään, joka olisi ollut näkyvämmän TSL:n johtoelimissä tai keskeisissä tehtävissä, ehkä opintokerhotoiminnassa kylläkin nuorempana, kuten ainakin Veikko Helle ja Mauno Koivisto. Toisenlainen opinnollinen tausta oli

⁸⁴ Pertti Pesonen: Kansanedustajain vaalit 1972, teoksessa Protestivaalit nuorisovaalit, s 435–449.

⁸⁵ Ks. Paasio 1980 s 343–351, lainaus s 343.

esimerkiksi jo toistamiseen ministerinä olleella varatuomari Matti Louekoskella, joka oli toiminut muun muassa Suomen ylioppilaskuntien liiton pääsihteerinä ja valtiotieteiden maisteri Ulf Sundqvistilla, joka oli ollut saman SYL:n hallituksessa. Sundqvist oli kyllä toiminut vuonna 1970 TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön ABF:n puheenjohtajana.⁸⁶

Pääministeri Paasio piti muistelmissaan koostumusta hyvänä ja tehokkaasti työskentelevänä. Kompromisseja ei tarvinnut ”hautoa järin paljon mistään asiasta”. Puolueväenkin toiminta tuntui vilkastuvan ns. kentällä. Monilla ministereillä oli rohkeita avauksia, kommelluksiakin tuli ja vastoin käymisiä. Virkamiehistö ei aina ihan kaikesta vauhdista pitänyt. ”Poikia ei voinut joka asiassa pidätellä, sillä piti hän heidän saada kokeilla kynsiään”, muisteli Paasio leppeästi. Mainittakoon, että lyhyessä hallitusohjelmassa ei mainittu mitään aikuiskasvatuksesta tai sivistyslainsäädännöstä, mutta esimerkiksi kouludemokratian toteuttaminen sekä opintotukijärjestelmän kehittäminen kylläkin olivat mukana.⁸⁷

Kaikkien edeltäneiden neuvottelujen jälkeen itse ohjelma oli koottu kiireellä ja ylimalkaisesti, kuten Jukka Nevakivi on kuvannut. Enemmänkin luotettiin sopimiseen hallituksen sisällä, ja ainahan voitiin lisäksi viitata puolueen ohjelmallisiin tavoitteisiin. Taloudesta huolta kantanut Mauno Koivisto luonnehti Nevakivelle nappulaliigan puolivuotiskautta puolestaan ”kauheaksi kokemukseksi”. Siihen oli monia syitä, esimerkiksi muutamien nuorten ministerien kokemattomuus seurauksineen.⁸⁸

Käsitlemättä yksityiskohtaisemmin Paasion vähemmistöhallituksen toimintaa voi todeta, että hallituksen kapeat hartiat eivät tuntuneet riittävän tilanteessa, jossa tuli ratkottavaksi Suomen ja vuoden 1973 alussa laajentuvan Euroopan talousyhteisön (EEC) keskinäiset suhteet. Vuonna 1969 Suomi oli liittynyt kahdeksan vuotta aiemmin perustetun OECD:n eli Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön jäseneksi. Sekin oli pieni askel avarampaan maailmaan.⁸⁹ Mahdollisesta vapaakauppasopimuksesta oli erilaisia käsityksiä esimerkiksi työväenpuolueiden sisälläkin. ”Ei, ei EEC!” oli luonnollisesti taistolaisien kommunistien tiukka vaatimus, mutta iskulause löysi kannatusta muualtakin.⁹⁰ Sosialidemokraattien kanta merkitsi ratkaisussa paljon, eikä päätöksentekotilanne ollut helppo. Paavo Lipponen on muistelmissaan luonnehtinut EEC:n olleen

⁸⁶ Ks. Louekoskesta (s. 1941) ja Sundqvistista (s. 1945) Suomen kansanedustajat I s 572 ja II s 985–986.

⁸⁷ Paasio 1980 s 346–347, lainaus s 346; hallituksesta myös Sorsa 1998 s 224–242; Meinander 2022 s 80–91; Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 258, 321–323.

⁸⁸ Nevakivi 1993 s 38. – Lukijan mieleen on ehkä jäänyt Koiviston hieman kärjistetty tunnustus vuodelta 1980 (sama s 18): ”Kukaan ei voi hoitaa pitkään raha-asioita saamatta vammaa sielulle. Kyllä siinä tulee ihmisestä taantumuksellinen.” Se oli ilmeinen osatotuus: sama mies kirjoitti Puumiehen kynällä kaukaisimmista ja ylevimmistä periaatteista myös niin, että ”kansojen ja ihmisyksilöiden täysi vapaus, veljeys ja tasa-arvoisuus, ovat niitä, jotka erottavat kansanvaltaisen poliittisen työväenliikkeen muista yhteiskunnallisista ja poliittisista liikkeistä”.

⁸⁹ Ks. askelista esim. Jermu Laine: Kaupallisen lännettymis-ajan lyhyt historia. Helsinki: Cosmoprint Oy 2006. – Pitkäaikainen ulkomaankauppaministeri Jermu Laine kiinnitti kirjoittajan huomion kirjaansa.

⁹⁰ Paasio 1980 s 349–350; ks. myös Tuomioja 1993 esim. s 130–135.

aivan kuin ”köysi SDP:n kaulassa”.⁹¹

Valtiovarainministeri Koivisto joutui eturintamassa pohtimaan näitä asioita. Hän oli itse asiassa fundeerannut jo paljon aiemminkin EFTA-maa Suomen suhdetta uuteen tilanteeseen. Esimerkiksi helmikuussa 1971 hän oli *Suomen Sosialidemokraatissa* tiivistänyt, yhä edelleen pätevästi: ”Me emme voi miltään merkittävältä osalta muuttaa meitä ympäröivää maailmaa.” Joka tapauksessa Suomi tulisi olemaan tekemisissä kauppablokkien kanssa jatkossakin. ”Jos elintaso voitaisiin kotoisin sopimuksin ja päätöksin nostaa, niin kyllä se olisi jo jossakin muualla keksitty.”⁹²

EEC Tampereen Sampolassa

Tampereen puoluekokouksessa kesäkuussa 1972 Sampolan salissa EEC oli paljonkin esillä. Puoluesihteri Sorsa sivusi aihetta omassa katsauksessaan, ja aivan erityisesti siitä keskusteltiin sekä väiteltiin hyvinkin kiihkein äänenpainoin kauppapoliittisen kannanoton käsittelyn yhteydessä.⁹³ Tilanne oli sikälikin hankala, että Suomen piti samanaikaisesti huolehtia myös taloussuhteistaan itäisen Euroopan sosialistimaiden keskinäisen taloudellisen avun neuvostoon (SEV). Ja lisäksi maa pyrki yhteydenotoin itään ja länteen valmistelemaan Euroopan turvallisuuteen ja yhteistyöhön liittyvää kansainvälistä konferenssia. Suomen tasapainoilua kuvasti sekin, että maa tunnusti vuonna 1972 yhtäaikaa sekä Itä- että Länsi-Saksan, Saksan demokraattisen tasavallan ja Saksan liittotasavallan.⁹⁴

Puoluekokouksessa äänestettiin tiukasti ja hallitus sai hyvin selvän enemmistön (226–46) tuen neuvottelujen jatkamiseen. Kauppapoliittiseen kannanottoon kirjattiin muun muassa, ettei täydelliseen vapaakauppaan tähtäävää sopimusta voida tehdä. Muitakin reunaehtoja oli runsaasti ja tarpeellisiksi katsottuja suojalakeja: ”Sopimus on hyväksyttävissä vain sellaisena, että se suo Suomelle mahdollisuudet riittävän tehokkaaseen ja pitkäaikaiseen omien arkojen alojen suojaamiseen sekä tuonti- ja tullirajoitusten käyttämiseen vaihtotaseen tasapainottamiseksi.” Lisäksi kannanotossa korostettiin muun muassa, että yhteistyötä SEV-järjestön kanssa tuli nopeasti ja tehokkaasti lisätä.⁹⁵

⁹¹ Lipponen 2009 s 320–333, lainaus s 320.

⁹² Mauno Koivisto: Suomi ja taloudellinen yhteistyö, teoksessa Yhteistyö EEC:n kanssa. Eurooppalaisten sosialidemokraattien näkökantoja. Toim. Jan-Erik Modig. Helsinki: Otava 1973 (Koivisto 1973), s 220–225, lainaukset s 220, 223.

⁹³ Keskustelusta ks. SDP puoluekokous 1972 pöytäkirja s 42–46 (Sorsan alustus), 99–102, 321–323, 327–357; puoluesihterin puheenvuoro julkaistu myös Kalevi Sorsa: Kansanvallan kysymyksiä. Helsinki: Otava 1974 (Sorsa 1974) s 22–31.

⁹⁴ Sorsa 1998 esim. s 279–299; Nevakivi 1993 s 40–41; Suomen historian pikkujättiläinen s 876–879 (Vihavainen); ks. myös kuutosten eli EEC:n sekä Euroopan Unionin taustasta lyhyesti Marko Ruonala: EU-perusteos. Helsinki 2008 s 10–26; Euroopan yhdentymisen kronologia. Eurooppa-tietoa 153/2003. Helsinki 2003 s 5–8.

⁹⁵ Kannanotosta ks. SDP:n puoluekokous 1972 pöytäkirja s 408–410, lainaus s 409.

Eri valmisteluvaiheiden jälkeen sopimus voitiin muiden EFTA-maiden kanssa parafoida eli varustaa neuvottelijoiden nimikirjaimin heinäkuun lopulla 1972. Sorsan mukaan tämä vapaakauppasopimus oli ”Paasion vähemmistöhallituksen suuri aikaansaannos”. Varsinainen allekirjoittaminen tapahtui kuitenkin vasta hallituksen vaihtumisen jälkeen lokakuussa 1973, ja sopimus astui voimaan seuraavan vuoden alussa.⁹⁶ – Maailman taloudellinen yhdentymisen ei siihen pysähtynyt, ei Euroopan integraatiokaan. EEC tuli myös Sivistysliiton eteen uudelleen, hyvinkin suurena urakkana parikymmentä vuotta myöhemmin, joskin toisessa, kehittyneemmässä muodossa. Siihen palataan myöhemmin.

Vapaakauppasopimus oli vain yksi hankala kanto vähemmistöhallituksen kassessa. Muitakin oli. Sivistys- ja aikuiskoulutustavoitteet jäivät sivummalle – lukuun ottamatta yhtä merkittävää sivistysasiaa, johon palataan myöhemmin.

Paasion luonnehdinnan mukaan eduskunnassa esimerkiksi eläkeasioissa koettu huutokauppameno ei luvannut hyvää hallituksen jatkolle. Mauno Koivisto kuvasi: ”Eduskunta meni aivan villiksi.”⁹⁷ Pääministeri esittikin toukokuun 19. päivänä presidentille hallituksensa eronpyynnön, mutta hallitus joutui istumaan tehtävissään aina syyskuun alkuun 1972 saakka. Silloin päästiin tavanomaisempaan parlamentarismiin. Kalevi Sorsa muodosti pääministerinä ensimmäisen hallituksensa. Sen ohjelma oli liitepöytäkirjoineen tavanomaista laajempi ja kunnianhimoisempi.⁹⁸

Sosialidemokraattien puoluekokous osui kesäkuussa 1972 sattumalta sopivaan ajankohtaan hallituspolitiikkaa ajatellen. Kokouksessa käsiteltiin lukuisia aloitteita ja ohjelmaluonnoksia, muun muassa kansainvälisistä kysymyksistä sosiaalipolitiikkaan, yhdyskuntasuunnittelusta ja luonnonsuojelusta talouteen ja verotukseen, tiedepolitiikasta taiteisiin sekä tiedonvälityksen ajankohtaisiin kysymyksiin. Tulevalle hallitusratkaisulle tehtiin samalla pohjatyötä.

Sampolan salissa Tampereella esimerkiksi hyväksyttiin laaja koulutuspoliittinen ohjelma, joka käsitti kaikki opiskelutasot ja oppilaitokset, aikuiskoulutusta myöten.⁹⁹ Sisäpoliittiseen kannanottoon sisältyi myös aikuiskoulutusta koskevia kohtia; kansansivistystyötä ei sanana käytetty. Yhtenä ydinlauseena oli: ”Aikuiskoulutukselle on luotava riittävät mahdollisuudet poistaa niitä sivistyksellisiä eriarvoisuuksia, joita puutteelliset opiskelumahdollisuudet ovat synnyttäneet.” Järjestöjen koulutustoiminnalle edellytettiin samaa taloudellista tukea kuin laitoksillakin oli.¹⁰⁰

⁹⁶ Sorsa 1998 s 284, myös lainaus.

⁹⁷ Paasio 1980 s 349; Nevakivi 1993 s 39, myös lainaus.

⁹⁸ Sorsan 1. hallituksesta myös Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 295–297, 303–304 (Nevakivi).

⁹⁹ Ohjelmaluonnos julkaisussa SDP:n puolueoimikunnan ja järjestöjen esitykset puoluekokoukselle 1972 s 219–257, aikuiskoulutuksesta s 247; kokouskäsitely SDP puoluekokous 1972 pöytäkirja s 152–156, 241–250, 254–257.

¹⁰⁰ SDP puoluekokous 1972 pöytäkirja s 410–413, lainaus s 412. SDP:n monet kulttuurista, sivistystä ja koulutusta sivuavat tuon ajan kannanotot edustivat Sakari Kiurun mukaan nekin tavallaan Paasion linjaa, ks. Kiuru 1973 s 205, 210.

Sorsan hallituksen ohjelmassa mainittiin kulttuuripolitiikan kohdalla muun muassa, että ”saatetaan järjestömuotoinen aikuiskasvatus lainsäädännöllisin toimenpitein ja taloudellisen tuen avulla samaan asemaan muun aikuiskoulutuksen kanssa”. Kansansivistysjärjestöjen yhteistä viestiä oli selvästikin kuultu, ja kesäkuisen puoluekokouksen kanta oli sisäistetty pääministeripuolueessa. – Hieman myöhemmin kuvataan, miten TSL kykeni muiden sivistysjärjestöjen kanssa saamaan vuosina 1971–73 tällaiset kirjaukset mahdollisiksi ja mitä siitä vuosien kuluttua seurasi.

Hallitusohjelmassa kiinnitettiin huomiota peruskoulun kehittämiseenkin, samoin muun muassa opettajien jatkokoulutukseen. Lisäksi mainittiin yhtenä ajan ilmiönä: ”Kouludemokratia laajennetaan koskemaan kaikkia oppilaitoksia.”¹⁰¹ Sorsalla tuli olemaan kaikkiaan kolme muutakin hallitusta johdettavanaan vuoteen 1987 mennessä.¹⁰²

-----tietolaatikko

PRESIDENTTI EI VAIHDU

EEC-kysymykseen liittyi monia vakavia ja kauaskantoisia seikkoja, joista oli tarpeen kantaa huolta. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen oli käytännössä takuumiehenä Neuvostoliiton suuntaan, ettei Suomen vakaa ulkopoliittinen linja muuttuisi vapaakauppasopimuksesta huolimatta. Mahdollisesta seuraajasta käytiin kiihkeää ja värikkästä keskustelua. Vaikeuksia seurasi siitä, ettei Kekkonen halunnut osallistua normaaleihin presidentinvaaleihin. Seitsemän puolueen kesken neuvoteltiin epävarmaan ja arkaan tilanteeseen ratkaisua.

Runsas ja värikkäät yksityiskohdat sivuuttaen voi tässä todeta vain lyhyesti, että eduskunta ratkaisi lopulta vallanvaihdon ongelman päättämällä tammikuussa 1973 määränemmistöllä (170–28) poikkeuslaista, jolla presidentti Kekkonen virkakautta jatkettiin neljällä vuodella. Vastaa äänesti vain yhtenäinen SMP:n ryhmä, mutta sen sijaan kokoomuksen, ruotsalaisen kansanpuolueen ja liberaalien sekä kristillisten ryhmät hajosivat päätöksen turvaten. Ratkaisu rauhoitti poliittista elämää niin kauppapoliittisten ratkaisujen kuin eurooppalaisen turvallisuuskonferenssin osalta. Konferenssiin tähtäävät neuvottelut oli aloitettu Espoon Dipolissa vuoden 1972 lopulla.¹⁰³

Kotimaan osalta olot olivat kuitenkin sen verran rempallaan, ja hakausta oli presidentinkin kanssa,

¹⁰¹ Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 258, 324–341, lainaukset s 329. – Sosialidemokraatteja olivat pääministerin ohella kansliaministeri Matti Louekoski, valtiovarainministeri Esko Niskanen, opetusministeri Ulf Sundqvist, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Valde Nevalainen, kauppa- ja teollisuusministeri Jussi Linnamo, myöhemmin Jermu Laine, ja sosiaaliministeri Seija Karkinen.

¹⁰² Sorsa on kertonut hallituksestaan laajasti ja yksityiskohtaisesti myös muistelmateoksessaan ”Kansankoti ja punamulta. Poliittikan kuvioita 1972–1976”. Helsinki: Otava 2003 (Sorsa 2003). Työkyvystä ja tulevaisuudenuskosta huolimatta hallituksessa ei vallinnut ”suloinen sopu”, vaan toimintaa häiritsivät ”jatkuvat ristiriidat etukysymyksissä ja pyrkimyksissä – väliin aivan pikkuasioissakin” (s 319). Ks. myös Meinander 2022, eri kohdin, esim. s 93–151.

¹⁰³ Suomen historian pikkujättiläinen s 874–875 (Vihavainen)

että Sorsan laajapohjainen hallitus ajautui sittemmin sisäpoliittisiin vaikeuksiin yli tuhannen päivän jälkeen loppukeväällä 1975. Se tapahtui hieman ennen Suomen pitkään valmistelemaa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokousta (ETYK) heinäkuussa Finlandiatalolla pääkaupungissa, 33 valtionpäämiehen voimin. ETYK merkitsi asiakoreineen ja päätöksineen muun muassa ihmisoikeuksien vahvempaa esiin nousua myös mantereen itäosissa. Vaikutukset tulivat siellä olemaan kauaskantoisia. Sorsan ministeristön tilalle tuli kesäkuussa Keijo Liinamaan johtama virkamieshallitus. Presidentti näytti jälleen voimaansa hajottaen eduskunnan, ja syyskuun lopulle päätettiin seuraavat eduskuntavaalit.¹⁰⁴

Vaalikamppailulle antoivat väriä ja sanailun kiivautta SDP:n puoluekokouksen eräät linjanvedot kesäkuussa 1975 Jyväskylässä. Kaikkien kotimaisten kutsuvieraiden puolesta tervehdyksen esitti SAK:n puheenjohtaja Pekka Oivio. TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru oli nyt helsinkiläisenä kokousedustajana ja samalla hyvin mielellään vaikuttajana kansainvälisten asioiden valiokunnan puheenjohtajana. Jo etukäteen oli porvarillisen lehdistön otsikoihin tarkoituksella nostettu huolella valmistellun sisäpoliittisen julkilausumaluonnoksen yksittäinen kohta, ajatus liikepankkien ja vakuutuslaitosten sosialisomisesta, ottamisesta yhteiskunnan haltuun. Sellainen, voimassa olleeseen vuoden 1952 periaateohjelmaan, mutta samalla aivan eri aikakauteen pohjautunut ehdotus hätkähdytti monia, ellei suorastaan pelottanut.

Julkilausumaan kohta muotoiltiin lopulta hieman väljemmin: ”Elinkeinoelämän aloja ja yrityksiä on siirrettävä yhteiskunnan omistukseen ja hallintaan, sikäli kuin se on tarkoituksenmukaista työn ja pääoman välisen ristiriidan poistamiseksi, omistussuhteista johtuvien epäoikeudenmukaisuuksien hävittämiseksi tai edellytysten luomiseksi sosialistiselle suunnitelmataloudelle.”¹⁰⁵ Samaan suuntaan viittasi myös maininta oppimateriaalituotannosta koulunuudistuksen jatkamistavoitteen yhteydessä: ”Valtiollinen tuotanto on ulotettava asteittain kaikkeen oppimateriaaliin.”¹⁰⁶

Kalevi Sorsa, josta kokouksessa tuli puolueen puheenjohtaja Rafael Paasion jälkeen, oudoksui vielä muistelmissaan sosialisointiajatusten niin voimakasta esiintuloa. Hän arveli kohun heikentäneen puolueen kannatusta.¹⁰⁷ Kannatuksen hienoiseen alenemiseen saattoi olla muitakin syitä. Paavo Lipponen on omissa muistelmissaan tuonut esiin, että itse asiassa sosialismi- ja sosialisti-sanoja lausuiivat puoluekokouksessa hyvin monet, myös Kalevi Sorsa kokouksen päätösjuhlassa. Uudeksi puoluesihteeriksi valittiin kokouksessa Ulf Sundqvist.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Hallituksen sosialidemokraattisia ns. ammattiministereitä olivat sisäministeri Heikki Koski, valtiovarainministeri Teuvo Varjas, kulkulaitosministeri Ilmo Paananen ja sosiaaliministeri Alli Lahtinen (hallitukset ja hallitusohjelmat jatkossa ks. <https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti>; <https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>).

¹⁰⁵ Valmistelusta ja käsittelystä ks. Lipponen 2009 s 415–417.

¹⁰⁶ Pöytäkirja SDP:n XXX puoluekokouksesta 5.–8.6.1975. Helsinki: SDP 1976, sisäpoliittinen julkilausuma s 518–528, lainaukset s 518–519, 526; TSL:n edustajana kokousta oli seuraamassa opintojohtaja Teuvo Ikonen (s 429); Kiuru 2004a s 155.

¹⁰⁷ Sorsa 2003 s 351, puoluekokouksesta ja vaaleista myös s 352–359, 459–463.

¹⁰⁸ Lipponen 2009 s 424–427.

Eduskunnan porvarillinen enemmistö säilyi syyskuun 1975 vaaleissa. Sensaatiohakuisista sosialismi-otsikoista huolimatta SDP menetti kuitenkin vain yhden paikan, SKDL sai kolme paikkaa lisää, keskustapuolue lisäsi paikkojaan neljällä ja kokoomus yhdellä sekä liberaalit kahdella paikalla. Kristillinen liitto sai nyt yhdeksän paikkaa ja kiivaasti poikkeuslakia vastustanut perustuslaillinen kansanpuolue yhden paikan.

Taas oli hallituksen kokoaminen vaikeaa. Nyt ohjaket otettiin kovin isännän ottein presidentti, joka televisiokameroiden kuvatussa ja kaiken kansan katsoessa ”runnasi” eli suorastaan määräsi marraskuun lopulla kokoon laajapohjaisen enemmistöhallituksen. Keskustapuolueen Martti Miettusesta tuli pääministeri ja lisäksi puolue sai neljä paikkaa, samoin SKDL. SDP:n paikkamääräksi tuli viisi.¹⁰⁹ Ruotsalaisella kansanpuolueella oli kaksi ja liberaaleilla yksi paikka. Mukana oli myös yksi ammattiministeri.¹¹⁰

Mainittakoon tässä vain lyhyesti ja luettelomaisesti, muun muassa ajan taloudellisiin vaikeuksiin lainkaan puuttumatta, että Miettusen enemmistöhallitusta seurasi syyskuussa 1976 Miettusen vähemmistöhallitus¹¹¹ ja sitä puolestaan toukokuussa 1977 Sorsan kakkoshallitus, jossa sosialidemokraateilla oli lisäksi kolme paikkaa. SKDL:n ministereitä oli kolme, keskustalaisia oli viisi, liberaaleilla ja ruotsalaisella kansanpuolueella oli molemmilla yksi salkku.¹¹²

Syyskuussa 1977 Sorsan hallitus järjesti Korpilammen hotellissa Espoossa talousseminaarin, joka sittemmin sai legendaarisen maineen poliittisen konsensuksen, yhteishengen rakentajana maan taloudellisista ongelmista selviytymiseksi. Paavo Lipposen mukaan Korpilampi ei niinkään ollut käännekohta, vaan ”se juhlisti jo tapahtunutta muutosta: oli koittanut konsensuksen, uuden yhteistyön aika”.

Paikalla oli yli 300 poliittisten puolueiden, elinkeinoelämän ja työmarkkinajärjestöjen edustajaa. Yhteisin voimin kehiteltiin keinoja talouden vaikeuksien lievittämiseksi. Hallitus tarvitsi laajaa tukea kokoamalleen elvytyspaketille. Oli tavallaan mielenkiintoista, että tiukansävyisiä sosialistisia

¹⁰⁹ Kalevi Sorsa oli ulkoministeri, Paavo Tiilikainen sisäministeri, Paul Paavela valtiovarainministeri, Eero Rantala kauppa- ja teollisuusministeri ja Pirkko Työläjä sosaaliministeri.

¹¹⁰ Paavo Lipponen on kertonut (2009 s 436), että pitkin kevättä 1976 kehiteltiin hallitukselle ohjelmaa, joka oli jäänyt syksyllä tekemättä. ”Kommunistit venkoilivat kaiken aikaa, keskustapuolue jurnutti omilla erikoisintresseillään.”

¹¹¹ Sorsan mukaan (2003 s 386–392) Kekkonen halusi pitää runnaamansa hallituksen koossa hinnalla millä hyvänsä, mutta kun se ei onnistunut, hän halusi vähemmistöhallituksen tekemään tilaa seuraavalle kansanrintamapohjaiselle hallitukselle. Sorsan mukaan UKK:n itsetunto lähenteli noina aikoina ”korskeutta” (sama s 360–361). Sorsa kertoi tulleensa asiallisesti toimeen UKK:n kanssa, joka oli ”radikaali radikaalien joukossa, maltillinen maltillisten joukossa ja vanhoillinen vanhoillisten joukossa, aidosti” (Sorsa 1998 s 124). Paavo Lipponen on puolestaan todennut (2009 s 412): ”Kekkonen oli suuri valtiomies, niinpä se pieni ihminen, joka piilee meissä jokaisessa, oli hänessä myös tavallista suurempi.”

¹¹² Valtiovarainministeri oli Paul Paavela, kauppa- ja teollisuusministeri Eero Rantala sekä sosaaliministeri Pirkko Työläjä.

tavoitteita esiin nostaneesta SDP:n puoluekokouksesta oli tuolloin kulunut vain kaksi vuotta. Ehkä senkin vuoksi poliittisessa oikeistossa vähäteltiin seminaaria, sillä sosialidemokraatteja haluttiin pitää mieluummin ongelmana, eikä talousongelmien ratkaisijana. Samaa vakavaa talouspohdintaa jatkettiin seuraavana vuonna, kun Hyvinkään Rantasipissä järjestettiin Korpilampi II.¹¹³

Valtioneuvoston kokoonpano hieman vaihtui maaliskuussa 1978, presidentinvaalien jälkeen. Nytkään ei presidentti vaihtunut, vaan Urho Kekkonen valittiin uudelle kuusivuotiskaudelle valitsijamiesvaalien yli 82 prosentin ääniosuudella. Vain pienet puolueet vastustelivat, osin protestihengessä.

Kevään 1979 eduskuntavaaleissa voittajiin kuului kokoomus 47 paikallaan. Hallituspuolueet menettivät paikkoja: SDP sai nyt 52, SKDL 35, keskustapuolue 36 ja liberaalit neljä kansanedustajaa. Kristilliset ja ruotsalaiset säilyivät yhdeksässä paikassa, SMP sai seitsemän kansanedustajaa. Pääministeriksi vaihtui Suomen Pankin pääjohtaja Mauno Koivisto. Pohjustustyötä tähän suuntaan ja muutenkin Manua esiin nostaa oli tehnyt puheenjohtaja Kalevi Sorsa yhteydenotoillaan jo edellisenä vuonna.¹¹⁴ Kansanrintamapohja jatkoi, vaalivoittaja kokoomus joutui edelleen katsomaan sivusta. SDP:n ministeripaikkoja oli viisi¹¹⁵, keskustapuolueella oli seitsemän, SKDL sai kolme ja ruotsalainen kansanpuolue kaksi ministerinsalkkua.¹¹⁶

Kuten Timo Vihavainen on luonnehtinut Suomen historian pikkujättiläisessä, hallitus merkitsi eräänlaista ”pehmeää nousua” koivistolaiseen kauteen, matalamman profiilin politiikkaan. Siltä se jälkikäteen näytti. Öljykriisi oli aiheuttanut edellisinä vuosina huomattavia taloudellisia ongelmia, mutta aivan seesteiseltä ei jatkokaan vaikuttanut. Maataloustuloon liittyneet kysymykset kiristivät edelleen hallituspuolueiden välejä, muutamien muiden ongelmien ohella. Monet ajankohdan uudistukset liittyivät koulutukseen, lisäksi muun muassa turvallisuussäädöksiin ja myös erilaisiin tasa-arvon kysymyksiin. Nytemmin tiedetään hyvin, että Koiviston kakkoshallituksen aikana tapahtui monella tavalla merkittävä ja voimakas historiallinen taitekohta.¹¹⁷

Koiviston paluu pääministeriksi herätti toivon muutoksesta. Menosta ei kuitenkaan tullut ihan sopuisen tasaista, kamppailua ja ristivetoa tuli riittämään. Pääministerin sihteerinä toiminut Paavo Lipponen oli kirjaimellisesti aitiopaikalla, kuten hän on hallituskautta muistelmissaan kuvannut.¹¹⁸

¹¹³ Lipponen 2009 s 473, 477–478, lainaus s 477.

¹¹⁴ Ks. Sorsa 1995 s 111–112; Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 309 (Nevakivi).

¹¹⁵ SDP:n ministerit olivat sisäministeri Johannes Koikkalainen, valtiovarainministeri Pirkko Työlälä, myöhemmin Mauno Forsman, kauppa- ja teollisuusministeri Ulf Sundqvist, myöhemmin Työlälä ja sosiaaliministeri Sinikka Luja-Penttilä.

¹¹⁶ Hallituksen muodostamisesta muodostajan näkökulmasta ks. Mauno Koivisto: *Politiikkaa & politikointia 1979–81*. Helsinki: Kirjayhtymä 1988 (Koivisto 1988), s 39–56; valmisteluista myös Lipponen 2009 s 515–518.

¹¹⁷ Suomen historian pikkujättiläinen s 874–875, 896–900 (Vihavainen); ks. myös Nevakivi 1993 s 45–49

¹¹⁸ Paavo Lipponen: *Murrosten aika. Muistelmat 1979–95*. Helsinki: WSOY 2014 (Lipponen 2014), esim. s

---

”Edustajisto pitää välttämättömänä...”

Sivistysliitto oli suorastaan hämmästyttävän aloitteellinen 1970-luvun alkuvuosina, poliittisesti varsin rikkonaisena ajankohtana. Edellä havaittiin, miten tiuhaan hallitukset vaihtuivat. TSL ei voinut pelkästään seurata hiljaisena poliittisten tapahtumien käännteitä, vaan omia näkemyksiä ja tulevaan suuntaavia ehdotuksia oli välttämätöntä kertoa kunkin hetken päättäjille, jatkuvista vaihdoksista riippumatta. Näin toimivat muutkin sivistysjärjestöt. Joskus yhteys päättäjiin oli läheisempi ja luontevampi, joskus taas kaukaisempi.

Esimerkiksi vuoden 1971 kuluessa TSL antoi korkeakoulupoliittisen kannanoton, lausunnon yksityisluontoisten arkistojen valtionavustuksista,¹¹⁹ samoin lausunnon Tampereen yliopisto -komitean mietinnöstä sekä kirjeopistokomitean mietinnöstä. Viimeksi mainitun osalta liitto piti kannatettavana komitean näkemystä: toisaalta oli tarvetta aikaansaada itsenäinen valtion kirjeopisto, mutta samalla yksityiset kirjeopistot tarvitsivat valtion tukea.

Vuonna 1972 annettiin kannanotto esimerkiksi radion ja television tiedonvälityksestä. Seuraavana vuonna lausuttiin muun muassa omat käsitykset E-osuusliikkeen periaateohjelmasta ja kuluttajapoliittisesta tavoiteohjelmasta, Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen laitoksen siirtosuunnitelmasta, kunnallisesta elokuvatoiminnasta, kielitaidon laajentamiskomitean mietinnöstä, pohjoismaisen kieli- ja tiedotuskeskuksen perustamissuunnitelmasta, valtion kamerataidetoimikunnan valokuvapoliittisesta muistiosta, kirjallisuuden tukitoimikunnan mietinnöstä ja Euroopan kulttuuripoliittikkaa käsitellen Helsingin konferenssin suosituksesta. Liitto sai hyvää tukea tavoitteilleen muutamista SDP:n vuoden 1972 ratkaisuista. Edellä jo kuvattiin puoluekokouksen hyväksymän sisäpoliittisen kannanoton aikuiskoulutusta koskeneita kohtia.

Kansainvälisiin kysymyksiinkin otettiin kerran poikkeuksellisesti kantaa, sillä Chilessä tapahtui syyskuussa 1973 sotilasvallankaappaus, jolla syrjäytettiin vaaleilla valittu vasemmistolainen presidentti Salvador Allende. Liitto tuomitsi kaappauksen jyrkästi.¹²⁰

Vuonna 1974 kiivas kannanottojen tahti jatkui, muun muassa vuoden 1971 koulutuskomitean mietinnöstä, kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietinnöstä, mielipidelehtitoimikunnan mietinnöstä, elokuvapoliittisen komitean II osamietinnöstä ja kulttuuritoimikuntakomitean

---

11–86.

¹¹⁹ Mainittakoon, että laki yksityisarkistojen valtionavusta saatiin aikaan 1974 Kalevi Sorsan ensimmäisen hallituksen toimesta, ja se astui voimaan seuraavan vuoden alussa. Sen piiriin hyväksyttiin aluksi Työväen Arkisto, Kansan Arkisto, Keskustan ja maaseudun arkisto, Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkisto sekä Svenska Litteratursällskapetin arkisto. Sitten perustetut Ammattiyhdistysarkisto sekä kokoomuksen ja ruotsalaisen kansanpuolueen arkistot tulivat mukaan myöhemmin. Työväen muistitietotoimikunta pääsi valtionavun piiriin vuonna 1977 (Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 101–105; Pesonen s 153).

mietinnöstä sekä kirjeopetustyöryhmän muistiosta. Lukuisat lausunnot kuvastivat samalla sitä, millaisella laajuudella ja voimalla suomalaisessa yhteiskunnassa noina muutoksen vuosina paneuduttiin kulttuurisiin kysymyksiin ja uusien rakenteiden aikaansaamiseen. Samalla esimerkit ilmaisivat TSL:n kasvanutta tahtoa vaikuttaa näihin muutoksiin. Vielä pari erilaisten aihepiirien esimerkkiä vuodelta 1975: lausunnot pohjoismaisesta tv-yhteistyöstä ja Suomenlinnan käyttösuunnitelmaehdotuksesta.¹²¹

Aivan erityisesti ja ymmärrettävästi Sivistysliitossa kiinnitettiin huomiota sivistysjärjestöjen toteuttamaan aikuiskoulutukseen ja uuden valtionapujärjestelmän aikaansaamiseen. Siinä saavutettiin vähäisiä välietappeja, kuten edellä on hallituspolitiikasta havaittu Karjalaisen hallituksesta alkaen.

Liiton edustajisto antoi huhtikuussa 1971 hyvin myönteisen arvion aikuiskoulutuskomitean työn alkuvaiheista. Samalla edustajisto edellytti, että kokonaisvaltaisessa koulutusjärjestelmässä tuli aikuiskoulutuksella olla ”tähänastista korostetumpi asema”. Ja lisäksi: ”Edustajisto pitää välttämättömänä, että ratkaisuja tehtäessä työväestöä lähellä oleva järjestömuotoinen sivistystyö saatetaan vihdoin tasavertaiseen asemaan vapaan sivistystyön muiden toimintamuotojen kanssa.”

Sen sijaan myönteisten arvioiden sijasta valtion opintotukikeskuksen esitys, jolla pyrittiin yhtenäistämään ja uudistamaan opintotukilainsäädäntöä, sai liitolta huutia. Erityisesti moitteita aiheutti se, että ehdotuksessa olisi jätetty järjestöjen aikuiskoulutus kokonaan ulkopuolelle, kirje- ja iltaopiskelu sekä opintokerhotyöskentely samaten.¹²²

Liiton toivomien opinnollisten ja koulutuksellisten uudistusten valmistelut etenivät kahta väylää pitkin. Toisaalla oli aikuiskoulutuskomitea ja toisaalla Valtion kansansivistyslautakunta. Jorma Turunen on todennut vuosien 1971–73 olleen uuden opintokeskuslain valmistelussa ratkaiseva ajanjakso. Juuri tuolloin toimi TSL:n Olavi Hurri Valtion kansansivistyslautakunnan puheenjohtajana. Hän ei ollut ainoa sivistysjärjestön edustaja, joka istui tavallaan kahdella tuolilla, ajamassa yleistä ja samalla oman järjestönsä asiaa; suunnilleen sehän oli uudistetun lautakunnan ideakin.

Lautakunta nimesi syksyllä 1971 keskuudestaan kahden miehen valtionapujaoston laatimaan ehdotusta uudeksi valtionapulaiksi. Hurri oli toinen ja Maaseudun Sivistysliiton (MSL) toiminnanjohtaja Raimo Vanninen oli toinen. Olavi Hurri muisteli *Työläisopiskelijan* juhlanumerossa syyskuussa 2004 asian taustaa. Lautakunnassa oli ollut suurta tyytymättömyyttä siihen eriarvoisuuteen, mikä vallitsi opistomuotoisen ja järjestömuotoisen sivistystyön välillä. Hurri ja Vanninen ryhtyivät ”kahteen pekkaan” kokoamaan järjestömuotoiselle sivistystyölle ”samantapaista lakia, jollainen opistoilla oli perustanaan”. Aihepiirin tuntevien maallikoiden käsissä

¹²⁰ TSL vuonna 1972 s 53–54; TSL vuonna 1973 s 50–54, 56–61.

¹²¹ TSL vuonna 1974 s 38; TSL vuonna 1975 s 42–44.

syntyikin kehityskelpoinen esitys. Ensimmäinen versio valmistui syksyllä, ja keväällä 1972 sitä käsiteltiin lautakunnassa perusteellisesti.¹²³

Kansansivistyslautakunnan hahmotelmaan sisältyi ehdotus uudeksi opintokeskuslaiksi sekä asetukseksi pykälineen. Siinä tavallaan jatkettiin jo vuonna 1949 aloitetulla pitkällä kehityksen tiellä, joka vuonna 1965 oli jo saanut aikaan opintokerholain. Nyt TSL luonnehti tuon vanhan kerholain antavan ”vain sangen vajavaisen tuen” voimakkaasti kasvaneelle opintotoiminnalle.

Sivistysliitto kannatti suurella tyytyväisyydellä lautakunnan tekemää konkreettista ratkaisuehdotusta; tavallaan, jos hieman mutkia oikaistaan, siinä liiton pääsihteeri Hurri kiitteli lautakunnan puheenjohtaja Hurria aikaansaannoksesta. Ehdotuksesta oli laajasti keskusteltu liiton parissa opintojärjestöjen ja liiton keskeisten jäsenjärjestöjen edustajien kanssa. Pääsihteeri/kansansivistyslautakunnan puheenjohtaja Hurri keskusteli lakiehdotuksesta myös opetusministeriön virkamiesten kanssa sekä piti lisäksi yhteyttä Rafael Paasion ”punatulkkuhallituksen” ministereihin. Puoluekokouksen kantoihinkin voitiin siinä välissä vaikuttaa.

Kun esitys luovutettiin elokuussa 1972 Paasion vähemmistöhallituksen kulttuuriministerille Pentti Holapalle, tiivistyi saatekirjelmään tavoitteen keskeinen ydinkohta, jota liitto omassa lausunnossaan painotti: opistomuotoista ja järjestömuotoista sivistystyötä tuli pitää samanarvoisina. Ministeri Holappa ei kuitenkaan voinut kovin pitkälle paimentaa tavoitetta eteenpäin hallituksen pian vaihtuessa.¹²⁴

Tavoitteesta saatiin kuitenkin pian varsin selkeä maininta Sorsan ykköshallituksen ohjelmaan, kuten edeltä muistetaan. Sivistysjärjestöjen hahmottelema lakiehdotus noudatteli opistomuotoisen lainsäädännön rakennetta. Menoperusteinen sivistysjärjestöjen valtionapulaki tulisi takaamaan 80 prosentin valtionavun opintokeskusten yleismenoihin, opinto-ohjaajakoulutukseen sekä myös kurssi- ja luentotoimintaan.

Aikuiskoulutuskomitea eteni puolestaan hyvin laaja-alaisessa omassa työssään ripeästi ja sai jo vuonna 1972 julki ensimmäisen osamietintönsä. Siihen suhtauduttiin liiton lausunnossa pääosin

¹²² TSL vuonna 1971 s 43–50, lainaukset s 44.

¹²³ Hurri em. artikkeli 2004, myös lainaukset; Olavi Hurrin muistelmat s 162 (Jorma Turunen).

¹²⁴ Tämäkin koettu vastahanka saattoi jäädä mieleen harmittamaan ministeriä, kirjailijaa ja kolumnistia. Holappa puolusti esimerkiksi Sosialistisessa Aikakauslehdessä (3/1976 s 6–8; sisällysluettelossa lukee Holopainen) neljä vuotta myöhemmin hyvin voimakkaasti ”syrjittyä työväenkulttuuria” ja moitti tiukoin sanoin porvarillista ylivaltaa niin taidelaitoksissa kuin määrärahojen myöntämisessäkin. – Runoilijana aloittanut ja Tampereella nuorena asunut Pentti Holappa (1927–2017) julkaisi samana vuonna hyvin realistisen romaanin, arkisen ja raadollisen poliittisen toiminnan kuvauksen, joka painottui tamperelaiseen kunnalliselämään: ”Pitkän tien kulkijat” (WSOY, 1976). Annikki Pitkänen laati siitä seuraavana vuonna opintokerholaisia varten keskusteluaineiston. Samana vuonna laadittiin kaikkiaan 14 teoksesta vastaavat keskusteluaineistot (TSL Opintoaineistot 1977–78, s 36–38).

myönteisesti. Kuitenkin liittoa epäilyttivät omassa, hyvin laajassa lausunnossa mietinnön lähtökohdat, joissa korostuivat yksilöpsykologiset tavoitteet ja näkökohdat. TSL ei ollut varma siitä, pyrittiinkö siten todella tehokkaasti sukupolvien ja yhteiskuntaluokkien väliseen tasa-arvoon. Liiton mielestä etusijalle ei tulisi asettaa yksilön henkistä kasvua yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti. ”Sivistyksellinen tasa-arvon periaate edellyttää, että rajoitetut voimavarat käytetään määrätietoisesti koulutuksellisesti huono-osaisten hyväksi.”

Sivistysliitto korosti lausunnossaan voimakkaasti järjestömuotoisen koulutuksen asemaa ja luonnollisesti aivan erityisesti työväenjärjestöjen oman koulutustoiminnan välttämättömyyttä. Lausunnossa korostui myös opintokerhomuotoinen toiminta. Tähän lausuntoon verraten olivat lausunto kansalaisopistotoimikunnan mietinnöstä ja kannanotto radiossa ja televisiossa tapahtuvasta tiedonvälityksestä lyhyitä.¹²⁵

Keskeiset tavoitteet eivät kokonaisuudessaan edenneet valtionhallinnon rattaissa sittenkään niin nopeasti kuin erilaisissa yhteydenotoissa ja tapaamisissa toivottiin. Hallitusten ja keskeisten ministerien vaihdoksilla oli siinä oma hidastava vaikutuksensa.

-----tietolaatikko

TARVITAAN ”KUNNOLLISESTI TRIMMATTUA VÄKEÄ...”

Monesti työväenyhdistysten historiakirjoissa kerrotaan TSL:n opintokerhotoiminnasta vain siltä vuodelta, tai hetkeltä, kun kerhotoiminta on saatu alulle. Useinkaan ei viitata siihen, mitä opinnoista sitten myöhemmin kehkeytyi, ei ainakaan yksityiskohtaisemmin. Hyvin monesta puuttuu kokonaan maininta opintotoiminnasta, vaikka sitä olisi ollutkin, kun suurempi mielenkiinto kohdistuu esimerkiksi kunnallispoliittiseen vaikuttamiseen, vaaliponnistuksiin, vuosijuhliin ja puolueen sisäisiin aatteellisiin kysymyksiin tai sitten teatteriharrastuksiin ja musiikkiin. Arvio koskee tämän kirjoittajaakin.

Erkki Vasara on nostanut hyvin havainnollisella tavalla esiin Tikkurilan työväenyhdistyksen historiateoksessaan niitä opintotoiminnan laajempia tavoitteita, jotka Sivistysliittoa työhönsä kannustivat. Helsingin maalaiskunnan Tikkurilassa oli suuren työväenyhdistyksen järjestöväellä 1960-luvullakin monipuolista kulttuuritoimintaa, mutta asetetuista tavoitteista huolimatta oma opinnollinen sivistystoiminta jäi vaatimattomaksi. Toimintasuunnitelmaan kyllä kirjattiin tuon tuostakin tavoitteeksi opintokerhon aloittaminen.

Tikkurilalainen Evi Vesa osallistui marraskuussa 1968 Järvenpäässä kaksipäiväiselle opintoasiamieskurssille, jonka sos.dem. puolue ja TSL järjestivät Uudenmaan ja Etelä-Hämeen puolueosastoille. Kokemus oli vahvana tuoreen kunnanvaltuutetun mielessä, kun hän

¹²⁵ TSL vuonna 1972 s 47–53, lainaus s 51; Olavi Hurrin muistelmat s 163 (Jorma Turunen).

työväenyhdistyksensä kuukausikokouksessa tammikuussa 1969 selosti kurssia ja ”etsi ulospääsyä opintotoiminnan heiveröisyydestä”. Hän ehdotti yhdistykseen muodostettavaksi opintotoimikunnan ja opintokerhverkon.

Evi Vesa kertoi TSL:n opintokerhoille tuottamasta laajasta aineistosta ja valtionavun saamisen mahdollisuudesta. Hän totesi, ettei kuukausikokouksissa ollut useinkaan riittävästi mahdollisuuksia keskustelemiseen, mutta ”jokaisen sosialidemokraatin pitäisi kuitenkin kyetä ottamaan kantaa erilaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä puolueen sisällä että ulkopuolella”. Vesa muistutti puolueen ja ay-liikkeen suurista saavutuksista, mutta myös siitä, että tappioillakin oli merkityksensä, ja niiden syyt oli poistettava.

Kurssin anti kuului kirkkaana kirjalliseen muotoon saatetusta puheesta. Jäsenistön sivistyksellistä tasoa oli parannettava: ”Meidän on kerta kaikkiaan hävitettävä keskuudestamme se porvarillisen hegemonian luoma sitkeä, kaikkea kehitystä jarruttava usko omaan ja toverien kykenemättömyyteen tietojensa kartuttamisessa, älyllisen tasonsa kohottamisessa ja oman minänsä jalostamisessa.” Hän arvioi monien puolueosastojen suhtautuneen liian kauan väheksyen opintotoimintaan. TSL:n kautta sai tietoa. Käytännön toimintaakin oli pohdittava, eikä kansainvälisyyttäkään saanut unohtaa. ”Tietysti veroäyriin kurissa pitäminen ja aluetatteri ovat tärkeitä lähitavoitteita, mutta hetkeksikään emme saisi unohtaa laajamittaisempiakaan kysymyksiä.”

Samassa yhteydessä Evi Vesa muistutti opintokerhojen rinnalla myös puhuja- ja esiintymiskoulutuksen tarpeellisuudesta, sillä ”kunnollisesti trimmattua väkeä” tarvittiin ”heitettäväksi politiikan tuleen” monissa erilaisissa tehtävissä. Hän vielä varoitti puheenvuorossaan, että ellei opinto- ja valistustyöhön panostettaisi, oli vaarana joutua muille teille, ehkäpä lepäilemään ”tähänastisten saavutusten untuville”. Hän asetti tavoitteeksi, että ”jokainen puolueen jäsen kuuluisi joko jäsenenä tai opettajana johonkin opintokerhoon joko puolueessa, ammattiyhdistysliikkeessä tai työväenopistossa”.¹²⁶

Uusia toimikuntia: sosiaalipolitiikkaa, kiinteistöhoitoa, teatteria...

Sivistysliiton erityistoimikuntien työn katsottiin onnistuneen niin myönteisesti, että keväällä 1971 niitä ryhdyttiin muodostamaan lisää. Seurauksena liiton työ ja vaikutus koskettivat yhä laajemmin suomalaista yhteiskuntaa. Toimikunta päätti maaliskuussa ensimmäisinä uusina asettaa Sosiaalitoimikunnan sekä Kuluttajatoimikunnan. Kesäkuussa niihin valittiin jäsenet. Vuonna 1972 ensin mainitun puheenjohtajana toimi tarkastaja Uno Raatikainen¹²⁷ ja jäseninä olivat Seppo Maskonen, Thor Alholm, Pertti Ritakoski, ja Aarne Lauliainen sekä sihteerinä liitosta Sulo Hentula.

¹²⁶ Vasara 2000 s 359–361, 394–395, 580, lainaukset s 359–361.

¹²⁷ Uno Raatikainen (1900–99) kävi Työväen Akatemian 1928, oli metsä- ja uittotyöläinen, työnjohtaja, osuuskaupan myymälänhoitaja, raittiusmies, kansanedustaja 1936–47, tarkastaja sosiaaliministeriössä 1950–67, Eläkkeensaajien Keskusliiton puheenjohtaja 1971–81 (ks. Suomen kansanedustajat II s 811–812).

Heti alkajaisiksi toimikunta valmisti Sivistysliiton kirjeopistoon opintosuunnitelmat ”Vanhukset tässä maassa” ja ”Vanhusten ja vammaisten sosiaaliopas”. Vuonna 1979 puheenjohtajaksi vaihtui sosiaalivaltiosihteerin pääjohtaja Margit Eskman.¹²⁸

Kuluttajatoimikunnan puheenjohtajana oli edellä mainittuna vuonna 1972 ja jatkuvasti sen jälkeenkin yhteiskuntatieteiden maisteri Viljo Ripatti.¹²⁹ Jäseninä olivat Hulda Böhling, Leena Koljonen (Simonen), Kerttu Leppänen, Liisa-Maria Piila, Helvi Westfalen, Kaj Bärlund, Eino Lehtinen, Eero Ollikainen ja Martti Åberg sekä sihteerinä Sulo Hentula. Heti liikkeellä lähdettyä valmistettiin Eero Ollikaisen johdolla kirjokurssi ”Kuluttajapolitiikka”.¹³⁰

Ranta-Toivalan kurssikeskuksen alkuvaiheisiin tarvittiin rakennustoimikunta (vuoteen 1974 saakka). Se koottiin paikallisesta järjestöväestä ja siihen kuuluivat puheenjohtajana piirisihteerinä Onni Hyvönen, sihteerinä toimittaja Eino Kyyhkynen ja jäseninä rakennusurakoitsija Veikko Hiltunen, tarkastusinsinööri Raimo Erjavaara, kattilaseppä Paavo Vartiainen ja insinööri Seppo Jääskeläinen. Viimeksi mainittu toimi rakennussuunnittelijana ja töiden valvojana.

Kurssikeskuksessa järjestettiin ensimmäisen vuoden 1972 kuluessa kaikkiaan kahdeksan viikonloppukurssia. Osallistujia oli yhteensä noin 200. Erilaisiin iltatilaisuuksiin osallistui noin 120 henkilöä. Huomattakoon, että Sivistysliiton henkilökunnan yhteinen pikkujoulutilaisuus järjestettiin Ranta-Toivalassa ja lisäksi yksi toimitsijain työkokous. Seuraavina vuosina kurssikeskuksessa oli joskus kesäisin kotkaleiri ja sinne majoittui myös lomailijoita.

Kurssikeskukselle muodostettiin myös erityinen hoitotoimikunta. Esimerkiksi vuonna 1975 puheenjohtajana oli piirilehti *Valppaan* toimittaja Eino Kyyhkynen, sihteerinä liiton toimistosta taloudenhoitaja Seppo Berg, jäseninä Kauko Ahonen, Kai Laitinen, Kauko Lehikoinen, Jorma Pirinen, Aino Frilander, Kauko Saastamoinen, Onni Hyvönen ja Kari Kortelainen. Raha-asioista huolehti Sirkka Mikkola.¹³¹

Kiinnostus voimakkaampaan ja näkyvämpään kulttuuritoimintaan sai liiton toimikunnan tekemään helmikuussa 1972 verraten kunnianhimoisen päätöksen TSL:n oman teatterin, oikeastaan vapaan teatteriryhmän muodostamisesta. Syntyi T-teatteri. Teatteriryhmälle ajateltiin tehtäväksi tehdä esiintymismatkoja siirtotyömaille ja tilapäisasuntoloihin. Niissähän oli jo käytössä TSL:n kirjalaatikoita. Ryhmän toivottiin myös esiintyvän työväenjärjestöjen tilaisuuksissa. T-teatteriin kuuluivat näyttelijät Arja Pekurinen, Eero Soinen ja Martti Romppanen. Säestyksestä huolehti

¹²⁸ Margit Eskman (1925–90) kävi Työväen Akatemian 1945, suoritti kunnallistutkinnon Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa 1947, toimi kansanedustajana 1966–75 sekä valtioneuvoston jäsenenä 1970 ja 1972 (ks. Suomen kansanedustajat I s 122).

¹²⁹ Viljo Ripatti (s. 1929) toimi Suomen Sosialidemokratissa ulkomaantoimittajana, Työväen Akatemian opettajana ja eläkkeelle hän siirtyi aikanaan KK:n valistusosaston päällikön tehtävästä.

¹³⁰ TSL vuonna 1971 s 9; TSL vuonna 1972 s 38; Pikkusaari 2014 s 159,

¹³¹ TSL vuonna 1972 s 38–39; TSL vuonna 1974 s 16; TSL vuonna 1975 s 10.

muusikko Aaro Kurkela harmonikallaan. Ohjauksesta vastasi Raiku Kemppi.

Ensi alkuun ryhmä kiersi esittämässä Arvo Salon ja Niilo Johanssonin kirjoittamaa kabareeta *Valtio viekään* sekä Outi Nyytäjän vanhoista työläisrunoista ja teksteistä kokoamaa ohjelmaa *Aatteesta kautta aikakauden*. Heti ensimmäisenä vuonna esityksiä oli kaikkiaan 41, joista muutamat vierailuilla Ruotsissa ja Neuvostoliitossa Pääjärven metsätyökeskuksen rakennustyömaalla. Yleisöä oli yhteensä noin 10 800. Opetusministeriön myöntämä 30 000 markan (lähes 40 000 euroa) avustus antoi taloudellisen pohjan kuten seuraavienkin vuosien apurahat.

Edellä mainittujen näyttelijöiden lisäksi mukana olivat pitemmän tai lyhyemmän ajanjakson Martti Tschokkinen, Risto Palm, Inga-Liisa Laukka, Leif Lönnqvist ja Tuija Ahvonen (Nurminen). Ohjaajina toimivat Raiku Kempin ohella myös Ari Kallio ja Jyrki Lehtinen. Aaro Kurkelan kanssa säestäjänä toimi Jani Uhlenius, joka myös sävelsi ryhmälle lauluja.

Vuonna 1973 T-teatteri esiintyi kaikkiaan nelisenkymmentä kertaa, ja kymmenen esiintymistä oli Ruotsin suomalaisten parissa. Katsojia kertyi yhteensä 11 000. Kirjailija Eila Pennanen kirjoitti ryhmälle näytelmän Forssan kokouksen 70-vuotisuuden merkeissä. Toimittaja Seppo Ahti (*Ilta-Sanomien* pakinoitsija Bisquit) kirjoitti puolestaan sketsisarjan *Sitten välitystä on muutettava* ja kirjailija Mirjam Polkunen näytelmän *Patsas, joka oli kääntynyt selin*. Sen ensi-ilta siirtyi vuoden 1974 puolelle. Alkuvuonna T-teatteri esiintyi eri tilaisuuksissa kaikkiaan 38 kertaa ja yleisöä oli lähes 5000. Heinäkuun 1974 jälkeen ei näyttelijöiden sopimuskirjoja enää uusittu.¹³²

Innostuneesta alusta huolimatta teatteriryhmän taival päättyi jo kesällä 1974. Oma teatteri jäi Sivistysliitolle hyvin mielenkiintoiseksi, jos kohta myös poikkeukselliseksi kokemukseksi esittävän teatteritaiteen alueella.

Vielä lisää: tutkimusta, kirjallisuutta, ideologista työtä...

Toukokuussa 1972 TSL järjesti E-instituutissa Helsingin Roihuvuoressa neuvottelutilaisuuden yhdessä Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella vuoden verran toimineen tutkimusryhmän kanssa.¹³³ TSL:n toimintakertomuksen mukaan yhdessä todettiin liiton olevan ”työväenliikkeen historian tutkimustoiminnan edistämiseen sopiva organisaatio”. Liiton toimikunta päätti muodostaa TSL:n tutkimustyöryhmän. Puheenjohtajana toimi 25-vuotias valtiotieteiden maisteri ja poliittisen historian laitoksen assistentti Lauri Haataja ja jäseninä olivat Seppo Hentilä, Markku Jääskeläinen ja Jussi Turtola sekä sihteerinä liitosta Pentti Järvinen, jonkin aikaa myös Matti Lahtinen. Tämänkin toimikunnan kokoonpano vaihteli ja laajeni seuraavina vuosina jonkin verran. Esimerkiksi vuonna 1974 mukaan kutsuttiin valtiotieteiden tohtori Jorma Kalela. Syyskuussa 1976 puheenjohtajaksi vaihtui 31-vuotias valtiotieteiden maisteri, poliittisen historian

¹³² TSL vuonna 1972 s 39–40; TSL vuonna 1973 s 40–41; TSL vuonna 1974 s 7, 36.

¹³³ Kasvaneesta kiinnostuksesta työväenhistoriaan ks. esim. Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 167–168.

laitoksen assistentti Jussi Turtola.¹³⁴

Tutkimustyöryhmä järjesti ensimmäiset historiaseminaarit Helsingissä ja Tampereella. Elokuussa 1973 käynnistyi KTV:n kurssikeskuksessa Karjaalla pidetyssä seminaarissa laajan työväenliikkeen historiaa käsittelevän oppikirjan valmistelu. Samana vuonna otettiin yhteyttä myös pohjoismaisiin työväenliikkeen historian tutkijoihin Ruotsin Uppsalassa. Lammilla järjestettiin huhtikuussa 1974 ensimmäinen pohjoismainen työväenliikkeen historian tutkijoiden seminaari 30 henkilön voimin. Niitä jatkettiin sitten parin vuoden välein.¹³⁵

Poliittisen historian laitoksen assistentti Seppo Hentilä osallistui ryhmän edustajana vuonna 1973 Itävallan Linzissä kansainvälisen työväenliikkeen historian tutkijoiden seminaariin (Internationale Tagung der Historiker/innen der Arbeiterbeweguns, ITH). Sinne osallistuttiin jatkossakin, joskus muutaman hengen joukolla. Osoittautui erittäin hyödylliseksi, että tutkimusryhmällä oli toimintakautensa aikana käytettävissään kaksi väylää: akateemiset yliopistoyhteydet ja lisäksi Sivistysliiton avaamat kotimaiset sekä kansainväliset sivistysjärjestökanavat. Hieman myöhemmin avautui saksan kielen taitoisille yhteyksiä myös itäiseen Saksaan, Greifswaldin yliopistoon.¹³⁶ Sikäläisten tutkijoiden kanssa järjestettiin yliopistotason historiaseminaareja vuoroin kummassakin maassa.¹³⁷

Tutkimustyöryhmän jäsenet kirjoittivat oman tutkimustyönsä ohella historia-artikkeleita lehtiin, pitivät esitelmää sekä hankkivat mahdollisuuksien mukaan tutkijoita ja kirjoittajia erilaisiin järjestöhistorian hankkeisiin. Vuonna 1973 valmistui ryhmän aloitteesta ja ohjauksessa ensimmäisenä historiantutkija Heikki Laavolan kirjan käsikirjoitus. *Kun Suomen työväki heräsi* julkaistiin Tammen kustantamana seuraavana vuonna.¹³⁸ Samana vuonna 1974 Tammi julkaisi myös TSL:n tuottaman 287-sivuisen *Työväenliikkeen tietokirjan*, jonka mallia oli otettu vastaavasta 1950-luvun hakuteoksesta. Kirjan toimitti maisteri Markku Henriksson. Teoksen perustietoihin on

¹³⁴ TSL vuonna 1972 s 40; TSL vuonna 1974 s 10; TSL vuonna 1976 s 11; Pikkusaari 2014 s 191.

¹³⁵ TSL vuonna 1973 s 41–42. Ks. seminaarista Forskningsläget inom arbetarrörelsens historia i Norden. Material från det första nordiska seminariet rörande arbetarrörelsens historia, hållet i Helsingfors och Lammis 25–28 april 1974, red. av Seppo Hentilä, Hannes Saarinen. Helsingin Yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 2/1974. Helsinki 1974.

¹³⁶ Greifswaldissa oli kiinnostusta suomalaisen työväenliikkeen ja sen historian tutkimukseen. Helsingin ohella yhteistyökumppaniksi tuli myöhemmin Joensuun yliopisto (ks. Dörte Putensen: Suomen työväenliikkeen tutkimusta DDR:ssä. Työväentutkimus 2/1989 s 20–21).

¹³⁷ Ks. esim. Suomalaisten ja DDR:läisten historiantutkijoiden Hanasaarissa 5.–8.5.1977 pitämän neljännen seminaarin esitelmät. Referate des vierten Seminars von Historikern aus der DDR und Finnland (5.–8.5.1977 in Hanasaari). Toimittanut/herausgegeben von Hannes Saarinen. Helsingin Yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1978. Helsinki 1978. – Seminaareja järjestettiin kaikkiaan 12, osa vielä TSL-työryhmän lopettamisen jälkeen. Vuoden 1989 jälkeen jatkuivat yleisemmin suomalais-saksalaiset seminaarit, ja Työväen Arkisto avasi vielä lisää kansainvälisiä yhteyksiä (Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 168–169; Linzistä, Bochumista, Bonnista, Amsterdamista jne s 250–265).

¹³⁸ TSL vuonna 1974 s 37; TSL vuonna 1974 s 37; Heikki Laavola: *Kun Suomen työväki heräsi*. Vaistonvaraisesta ristiriidasta sosialistiseen Forssan ohjelmaan 1903. Helsinki: Tammi 1974, 158 sivua.

tässäkin viitattu useamman kerran.¹³⁹

Lokakuussa 1973 TSL:n liittotoimikunta päätti perustaa erityisen Kirjallisuustoimikunnan. Pyrkimyksenä oli edistää työväestössä kirjallisuuden ja kirjoittamisen harrastusta. Varsinaisen toiminnan käynnistyminen siirtyi seuraavan vuoden puolelle. Toimikunnan puheenjohtajaksi nimettiin filosofian maisteri, kirjallisuudentutkija Mirjam Polkunen ja jäseniksi Anu Kaipainen, Pekka Kinnari, Juhani Niemi, Outi Nyytäjä, Eila Pennanen, Arvo Salo, Jorma Savikko, Matti Suurpää ja Pekka Tarkka. Sihteerinä oli liitosta Ritva Penttonen. Joukossa oli kirjailijoita, toimittajia, kirjallisuudentutkijoita, dramaturgeja ja muita kirjoittavia henkilöitä. Yhteyksiä oli moniin suuntiin: esimerkiksi Matti Suurpää oli 1970-luvun ajan Eino Leinon seuran puheenjohtaja ja samaan seuraan kuuluivat Arvo Salo ja Pekka Tarkkakin.

Tämänkin toimikunnan jäsenet avustivat asiantuntijoina liiton toimistoa monin eri tavoin, muun muassa erilaisten lausuntojen ja ajankohtaisten kannanottojen valmistelussa. Niitä riitti noina kiireisinä vuosina. Esimerkiksi vuoden 1974 kuluessa toimikunta kokoontui kuusi kertaa. Sen työvaliokunnalla oli kolme kokoontumista. Siihen kuuluivat puheenjohtaja Mirjam Polkunen, Matti Suurpää, Eila Pennanen ja sihteeri Ritva Penttonen.¹⁴⁰

Toukokuussa 1974 liittotoiminta perusti liitolle jälleen uuden alatoimikunnan. Nyt sai alkunsa Ideologisen työn toimikunta. Mukaan kutsuttiin akateemista väkeä, oikeustieteilijöitä ja valtiotieteilijöitä, tutkijoita ja työväenliikkeen vaikuttajia. Puheenjohtajaksi tuli aluksi Helsingin yliopiston siviilioikeuden professori, 37-vuotias Aulis Aarnio ja jäseniksi Elisabeth Helander, Pertti Hynynen, Jorma Kalela, Mauri Kavonius, Pekka Korpinen, Paavo Lipponen, Erkki Lähde, Paavo Löppönen, Klaus Mäkelä, Heikki Oksanen, Jukka Paastela, Jussi Pikkusaari, Tom Sandlund, Risto Santti, Jyrki Sinervo, Yrsa Stenius, Pirkko Työläjä, Veikko O. Veilahti ja Pentti Öhman. Myöhemmin tulivat mukaan vielä opintos sihteeri Risto Talonen ja siviilioikeuden apulaisprofessori Antti Kivivuori, joka jatkoi seuraavana puheenjohtajana. Sihteerinä toimi Pertti Humpila.

Heti ensimmäisen vuoden aikana kokoonnuttiin kolmesti. Yksi tilaisuuksista oli Helsingin työväentalolla järjestetty symposium.¹⁴¹ Katsetta kohdistui laajentuneen kulttuuritoiminnan lisäksi nyt vahvemmin myös aatteellisiin, ideologisiin kysymyksiin, kuten mukana ollut Jussi Pikkusaari on kuvannut. Seuraavana vuonna 1975 hän antoi ideologiseen keskusteluun oman kirjallisen panoksensa, kun sai valmiiksi ja julki kirjansa *Työväenluokan ideologia* Tammen kustantamana.¹⁴²

¹³⁹ Esikuvana oli Työväen tietokirja. Toim. Atte Pohjanmaa. Helsinki: Tammi 1956.

¹⁴⁰ TSL vuonna 1973 s 42; TSL vuonna 1974 s 37; Pikkusaari 2014 s 160. Mirjam Polkunen (1926–2012) oli myös kirjailija ja dramaturgi.

¹⁴¹ TSL vuonna 1974 s 10.

¹⁴² Ks. Jussi Pikkusaari: *Työväenluokan ideologia*. Demokraattinen ja reformistinen sosialismi. Helsinki: Tammi 1975, 151 sivua. – Aidon aatteellisen kiinnostuksen osoituksena Pikkusaari osallistui 1970-luvun alkuvuosina SAK:n koulutussihteerinä pääkaupungissa ns. E-ryhmän eli edistyksellisten sosialidemokraattien tilaisuuksiin ja toimintaan. Hän oli myös ehdokkaana vuoden 1972 eduskuntavaaleissa esiintyen ryhmän ensimmäisessä yhteismainoksessa (Simola 2014 s 144–149, 184, kuvateksti).

TSL järjesti ideologisen toimikunnan kanssa toukokuussa 1975 Työväen Akatemiassa seminaarin ”Tiede työväenluokan palvelukseen”. Paikalla oli lähes sata työläistä, tutkijaa, opiskelijaa sekä järjestötoimitsijaa. Aulis Aarnio puhui aiheesta ”Tiede todellisuuden selvittäjänä”, Pertti Hynysen aiheena oli ”Tiede ja ideologia” ja Elisabeth Helanderilla puolestaan ”Tiede yhteiskunnallisena laitoksena”. Matti Sarmela puhui ”Humanistisista tieteistä”, Mauri Kavonius ”Tuotannon järjestämisestä” sekä lopuksi Jussi Pikkusaari tiivistä otsikolla: ”Kolmella suunnalla tiede työväenluokan palvelukseen”.¹⁴³

Samalla yleisotsikolla järjestettiin sitten myöhemmin useita seminaareja, seuraava jo syyskuussa 1976 Jyväskylän yliopiston liikuntatieteen laitoksella. Yleisenä teemana oli nyt ”Tutkimus ja suunnittelu työväenluokan palvelukseen”. Toukokuussa 1978 Tampereella teemana oli ”Työllisyys ja teknologia”, Turussa syyskuussa 1980 ”Työ, ihminen ja vapaa-aika” ja Oulussa syyskuussa 1982 ”Työväenliikkeen tulevaisuus kansanliikkeenä”. Lokakuussa 1984 tapahtuma palasi alkujuurilleen Työväen Akatemiaan, kuten sitä valmistellut projektisihteeri Risto Kolanen luonnehti alustuksista kootun julkaisun alkusanoissaan. Teemana oli ”Työn uudelleenjako ja työväenliikkeen politiikka”.¹⁴⁴

Lokakuussa 1977 toimikunta järjesti yhdessä TSL:n ja sos.dem. puolueen kanssa ensimmäisen kansainvälisen ideologisen seminaarin Helsingin työväentalolla. Osallistujia oli kaikkiaan 23 eurooppalaisista Internationaalin jäsenpuolueista: isäntämaan ohella Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Islannista, Belgiasta, Saksan Liittotasavallasta, Ranskasta ja Espanjasta sekä epävirallinen edustus Englannista. Symposiumin kolmesta teemasta pidettiin valmistellut puheenvuorot. Lisäksi professori Yrjö Ahmavaara piti erikseen alustuksen aiheesta ”Yhteiskunnan kehitys kyberneettisenä prosessina”.

Joulukuussa 1977 ideologisen työn toimikunta avusti jälleen Sivistysliittoa ja puoluetta, kun Kiljalla toteutettiin konferenssi sos.dem. liikkeen toimintaperiaatteista. Kaksipäiväiseen tilaisuuteen ja sen ryhmätöihin osallistui yli 70 toimihenkilöä eri järjestöistä. Esimerkiksi vuonna 1980 järjestettiin seminaari otsikolla Filosofia - Tiede - Sosialidemokratia.¹⁴⁵

¹⁴³ Tiede työväenluokan palvelukseen. Esitelmät ja alustukset Työväen Sivistysliiton, ideologisen työn toimikuntansa (TITT) myötävaikutuksella, järjestämästä konferenssista 10.–11.5.1975 Työväen Akatemiassa. Mikkeli 1976; alustusten ja täydentävien artikkelien kokonaisuudesta pyrittiin saamaan liitolle opintoaineisto, mutta siitä jouduttiin luopumaan (s 3).

¹⁴⁴ Työväen tiedetapaaminen. Työryhmäraportit Jyväskylän Yliopiston liikuntatieteen laitoksella, 25.–26. syyskuuta 1976. Toim. kunta Heikki Kehälina, Hans Virtanen, Pertti Valtonen, Paavo Löppönen. Helsinki 1977; viidennen tapaamisen aineisto koottiin Sosialistisen Poliitikan numeroon 1/1985; ks. Risto Kolanen: Työn uusjako V Työväen Tiedetapaamisen puntarissa (lukijalle, s 5-6).

¹⁴⁵ TSL vuonna 1977 s 46–47; ainakin pääsihteerillä oli enemmän odotuksia ideologisen toimikunnan työltä, mutta ”siinä ei päästy alkua pitemmälle”, kuitenkin valmistui kaksi liiton julkaisemaa teosta, Heikki Lakkalan ja Jukka Paastelan ”Lyhyt johdatus marxilaiseen filosofiaan”. Helsinki: TSL 1980, ja Pertti Hynysen ”Aatteet ja rakenteet”. Helsinki: TSL 1981 (Pikkusaari 2014 s 239).

Kulttuuritoiminta oli Sivistysliiton parissa vahvistanut asemiaan jo pitemmän aikaa. Jäsenjärjestöissä oli muun muassa lauluryhmiä ja esiintyjiä. Jotkut pääsivät levyttämäänkin ohjelmistoaan. Liitossa havahduttiin tilanteeseen ja päätettiin paremmin kartoittaa muodostunutta kokonaisuutta sekä sen kehittämisen mahdollisuuksia. Toimikunta asetti maaliskuun lopulla 1974 erityisen työryhmän pohtimaan ”liiton tehtäviä, mahdollisuuksia ja toimintamuotoja työväen kulttuuri- ja harrastustoiminnan kehittämiseksi”. Puheenjohtajaksi kutsuttiin 30-vuotias kulttuurisihteeri Pekka Gronow ja jäseniksi Mikael Fränti, Raimo Heino, Veikko Jauhiainen, Seppo Kankainen, Jorma Kilappa, Meri-Helka Mantere, Mirjam Polkunen, Kari Rydman ja Arvo Salo. Lisäksi päätettiin pyytää ryhmään edustajat sos.dem. nuorisoliitosta, kotkaliitosta ja sos.dem. naisten keskusliitosta.¹⁴⁶

Vuoden 1975 alkupuolella sai muotonsa vielä Esittävän taiteen toimikunta. Sen puheenjohtajana oli Pekka Gronow ja jäsenenä Ilkka Hannula, Raiku Kemppi, Jorma Kilappa, Lasse Lehti, Marita Nironen, Yrjö-Juhani Renvall, Kari Rydman, Jani Uhlenius ja Liisa Ilomäki. Sihteerinä toimi Ritva Penttonen, kuten niin monessa muussakin taidealan toimikunnassa. Kahden vuoden kuluttua nimi muutettiin Työväen musiikkitoimikunnaksi ja sen puheenjohtajaksi vaihtui HTY:n toimitusjohtaja Jorma Kilappa, itsekin musiikkimiehiä.¹⁴⁷

Elokuussa 1975 muodostettiin Poliittisen koulutuksen toimikunta. Sellaista oli suunniteltu jo usean vuoden ajan. Sen jäseniksi kutsuttiin Risto Savolainen, Kauko Kumpulainen, Marja-Liisa Kunnas, Jukka Paastela, Auvo Heinonen ja Jorma Turunen. Puheenjohtajana toimi aluksi Risto Talonen (TSL) ja vuoden 1976 lopulta alkaen Pentti Laakkonen (SDP). Sihteerinä toimi Sivistysliiton Pertti Humppila.¹⁴⁸

Toimikuntia oli liiton alaisuudessa ja toiminnassa 1970-luvun puoliväliin mennessä runsaasti, 14 kaikkiaan, kun muutamat aiemmat lopettivat tai siirtyivät toisen katon alle. Siinä määrä pysyikin seuraavalle vuosikymmenelle.

Oli oikeastaan hyvin ymmärrettävää, että kesäkuussa 1975 katsottiin aiheelliseksi muodostaa kaiken lisäksi vielä taiteenalojen toimikuntien keskustoimikunta, alatoimikuntien työn koordinoimiseksi. Lisäksi sille vahvistettiin oma ohjesääntö. Puheenjohtajaksi tuli kirjallisuustoimikunnan puheenjohtaja Mirjam Polkunen ja sihteeriksi Ritva Penttonen. Jäseniksi tulivat alatoimikuntien puheenjohtajat ja varapuheenjohtajat sekä Arvo Salo ja Veikko Jauhiainen. Mukaan tulivat siten myös kuvataidetoimikunnan Raimo Heino ja Olli Valkonen, elokuvatoimikunnan Matti Kassila, kirjallisuustoimikunnan Matti Suurpää sekä esittävän taiteen toimikunnasta Pekka Gronow. Hyvästä ajatuksesta ja yrityksestä huolimatta keskustoimikunta jäi kuitenkin kahden vuoden mittaiseksi

¹⁴⁶ TSL vuonna 1974 s 7.

¹⁴⁷ Ks. Murrosaikoja työväentaloilla. Kotka, Helsinki ja Jorma Kilappa. Toim. Tapio Pekkola, Pauli Toivonen, Tero Tuomisto. Helsinki: HTY 1991 s 14 (Pekkola), 21 (kuvateksti).

¹⁴⁸ TSL vuonna 1975 s 12; Pikkusaari 2014 s 159.

kokeiluksi, kuten Jussi Pikkusaari on kuvannut.¹⁴⁹

-----tietolaatikko

KULTTUURIA, POLITIIKKAA JA KULTTUURIPOLITIIKKAA

Kun Sivistysliiton parissa organisoitiin kulttuuriväkeä liiton alatoimikuntiin, se pohjautui aitoon kiinnostukseen, harrastukseen ja ammatilliseen osaamiseen. Sosialidemokraattista jäsenkirjaa ei edellytetty, joskin luonnollisesti odotettiin jotensakin myönteistä asennoitumista liikkeen pyrintöjä kohtaan. Jäseniä oli kyllä joukossa. Tällainen organisoituminen liittyi vahvasti ajan henkeen ja sivusi myös kulttuuripolitiikan kysymyksiä. TSL oli tiiviisti mukana ajan ja edistyksellisen kulttuuriväen riveissä, mutta huomattakoon tässäkin: ei kuitenkaan eturivin poliittisena, eikä varsinkaan puoluepoliittisena toimijana. Sen tehtävä oli toinen.

TSL:n jäsenjärjestönä oli alusta alkaen ollut poliittinen puolue, joskus jonkin aikaa useampiakin, eikä se ollut enää pitkiin aikoihin muodostunut ongelmaksi. Poliittista sitoutumattomuuttaan korostaneessa Opintotoiminnan Keskusliitossa koettiin sen sijaan ajan politisoituminen aluksi hieman kiusallisena. OK:n pariin tuli 1970-luvun alkuvuosina vähitellen ensin kokoomusnuorten, sitten itse puolueenkin yhdistysten opintokerhoja. Hiljalleen mukaan tuli vielä SMP:n ja siitä irtautuneen ryhmän sekä kristillisen liiton ja liberaalisen kansanpuolueen alaisia kerhoja ja kerholaisia. Vuoden 1974 syyskokouksessa keskusteltiin vakavasti OK:n suhteesta puoluepoliittisiin järjestöihin. Varsinaista kantaa ei otettu poliittisten järjestöjen kieltämisestä eikä sallimisesta liiton toiminnassa. Niiden toiminta jatkui kaikessa hiljaisuudessa, tarkoituksella siitä ei tehty isoa numeroa. Vähitellen useimmat puolueet muodostivat kuitenkin omia sivistysjärjestöjä ja opintokeskuksiaan, esimerkiksi kokoomus Kansallisen Sivistysliiton 1980-luvun alussa.¹⁵⁰

Yleinen ilmiö 1970-luvun alkuvuosina oli muutenkin kulttuuritoiminnan politisoituminen, ellei ajoittain suorastaan ylipolitisoituminen. Siihen oli monia syitä. Yleisenä ajatuksena oli kulttuurin ja sen tarjonnan demokratisoiminen, mitä kaikkea sellaisella sitten kukin tarkoittikaan. Ajan tuntoihin herkästi reagoinut taistolainen kulttuuriväki oli halukkaasti eturintamassa ja tiedotusvälineissä usein esimerkkinä.

Kaiken kaikkiaan suomalaisessa kulttuurielämässä elettiin innostunutta aikaa. Kulttuurin yhteiskunnallinen merkitys nähtiin entistä tärkeämpänä. Yhteiskunnan tuki kulttuuritoiminnan eri muodoille sai uusia ulottuvuuksia, kun vuonna 1967 muodostettiin valtion ja läänien taidetoimikunnat. Vuonna 1970 nimettiin ensimmäiset taiteilijaprofessorit. Aika moni taiteilija koki aiheelliseksi hakeutua jonkin puolueen jäseneksi tai ainakin tukijaksi.

¹⁴⁹ TSL vuonna 1975 s 12; Pikkusaari 2014 s 159–160.

¹⁵⁰ Ojanen s 83–84.

Myös poliittisten puolueiden tuntumassa tapahtui kulttuuriväen kokoamista ja järjestäytymistä. Vanhastaan olivat edelleen toiminnassa esimerkiksi vasemmistohenkinen Kiila ja myös vuonna 1947 perustettu laajapohjainen Eino Leinon seura sekä muun muassa erilaiset kirjailijoiden ja taiteilijoiden järjestöt.¹⁵¹ Avoin poliittisuus, ellei suorastaan puoluepoliittisuus astui näkyville, kun vuonna 1972 perustettiin kommunistisen puolueen vähemmistösiiven tuntumaan Kulttuurityöntekijäin liitto (KTL), joka luonnollisesti luonnehti itseään marxilais-leniniläiseksi, unohtamatta julistuksistaan proletaarista internationalismia ja tieteellistä sosialismia. Enemmistökommunistit ja kansandemokraatit perustivat oman järjestönsä Kulttuuridemokraatit.

Porvarillisella puolellakaan ei nukkuttu. Samoihin aikoihin muodostettiin keskustapuolueen tuntumaan Omaehtoisen kulttuurityön liitto. Maakuntakirjailijatkin oli yhdistyksenä puoluetta lähellä. Vuonna 1973 kokoomuksen lähelle perustettiin Porvarillisen kulttuurityön liitto, myöhemmin nimeltään Kansallinen kulttuuriliitto. Samana vuonna muodostettiin myös porvarillinen Suomen kulttuuriliitto.

Joulukuussa 1973 sai alkunsa Kulttuurityöntekijäin sosialidemokraattinen yhdistys (myöhemmin Kulttuuridemarit, Kude). Taustalla oli montakin asiaa. Yksi virike tuli aktiiviselta kulttuurin harrastajalta, puoluesihteerin Kalevi Sorsalta puoluetoimistosta. Hän piti välttämättömänä, että kulttuurinkin aiheisiin paneuduttaisiin vahvemmin puolueen toiminnassa. Suunnitteluosaston päällikkö Aimo Kairamo palkkasi puolueen ensimmäiseksi kulttuurisihteeriksi marraskuun alussa 1973 Pekka Gronowin, Yleisradion viihdeohjelmien 30-vuotiaan toimituspäällikön, joka tunsikin monipuolisella ja syvällisellä tavalla populaarikulttuuria ja muun muassa työväenmusiikkia.

Tahtomattaan yhtenä kättilönä toimi keskustapuoluelainen vahvatahtoinen kulttuuriministeri Marjatta Väänänen.¹⁵² Hän sai arvokonservatiivisilla kannanotoillaan monien työväenliikkeen kannattajien vastarinnan heräämään.¹⁵³ Marraskuussa 1973 hän heitti yhdessä lehtihaastattelussa taisteluhansikkaansa suoraan sosialidemokraattien kasvoille: hänen mielestään sosialidemokraatit olivat syyllisiä siihen, että suomalainen yhteiskunta oli niin kulttuurivihamielinen. Lisäksi Väänäsen mielestä sosialidemokraatit olivat menettäneet kulttuuriset erityispiirteensä ja ryhtyneet äärivasemmiston apulaisiksi. Ajankohdan kulttuurivihamielisyydestä voidaan perustellusti olla toistakin mieltä. Sen verran oli jälkimmäisessä väitteessä perää, että joitakin intomielisiä sosialidemokraattisia kulttuurivaikuttajia ja -tekijöitä oli joskus vaikea erottaa tinkimätöntä luokkakantaisuutta korostaneista taistolaisista.

Puoluesihteerin Sorsan ajatus oli, ettei uusi kulttuurioorganisaatio olisi tavallinen puolueosasto, perusjärjestö. Sellaista siitä ei tullutkaan, vaan yhdistys, joka kannusti jäsenikseen ”maan eri

¹⁵¹ Ks. Eino Leinon seuran 1970-luvusta Rinne 1999 esim. s 171–184; Kiilasta Rinne 2006 eri kohdin, esim. s 267–277.

¹⁵² Kansanedustaja, ministeri Marjatta Väänästä (1923–2020) ks. Suomen kansanedustajat II s 1168–1169; hän oli MSL:n johtokunnan jäsen 1956–70 (Henttinen s 295).

¹⁵³ Ks. esim. MSL:n historiategoksen luku ”Taistolaiset ja väänäsläiset” s 133–136.

puolilla toimivia sosialidemokraattisia taiteilijoita ja muita kulttuurin sekä kulttuurihallinnon piirissä työskenteleviä”. Yhdistyksen kautta ei tullut SDP:n jäseneksi, eikä sosialidemokratia sieltä sinänsä kehenkään tarttunut. Siitä pyrittiin saamaan yhteydenpitoväline ja keskustelufoorumi erityisesti sangen hajanaisille sosialidemokraattisille kulttuurijoukoille.

Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Yleisradion kirjallisuus- ja taideohjelmien toimituspäällikkö Mirjam Polkunen ja sihteeriksi puolueen kulttuurisihteeriksi Pekka Gronow. Mukana johtokunnassa oli Polkusen tavoin muitakin TSL:n kulttuuripuolen toimikuntien jäseniä.

Uusi järjestö osallistui heti vuoden 1974 puolella erittäin laajaan ja kiihkeään, peräti 52 kulttuurialan järjestön yhteiseen kannanilmaisuun kulttuuriministeri Marjatta Väänästä ja hänen ajamaansa vanhakantaista kulttuuripolitiikan linjaa vastaan. Valtioneuvostolle osoitetussa kirjelmässä viitattiin kulttuurielämän vahvaan nousuun, jota taantumuksellisten voimien liikkeelle lähtö uhkasi.

Yllättävää oli, että presidentti Urho Kekkonen suostui ottamaan lähetystön maaliskuussa luovuttaman kirjelmän kappaleensa vastaan ja jopa television uutiskameroiden edessä. Hän myötäili kirjelmän kannanottoa. Kirjelmä suuntautui hänen itsensä nimittämän hallituksen keskustalaiseen ministeriin. Pääministeri Kalevi Sorsa oli erittäin hankalassa tilanteessa. Hyvin lyhyesti ilmaisten hänkin suhtautui varovaisella myötämielellä kulttuuriväen huolen ja moitteiden ilmauksiin, mutta antoi samalla ymmärtää, että hallituksen sisällä päästäisiin neuvotellen kulttuuriasioissa eteenpäin.

Lehdistö sai tempauksesta värikkäitä otsikoita. Hieman myöhemmin ministeri Väänänen joutui vastaanottamaan kovaa kritiikkiä myös oman puolueensa uudistusmieliseltä siiveltä. Kokoomuksenkin suunnalta nousi moitteita joistakin ministerin tekemistä henkilövalinnoista, joissa oli lujasti vedetty kotiin keskustaan päin.

Alun kuohahduksen jälkeen Kulttuuriryöntekijäin sos.dem. yhdistys paneutui arkisempaan toimintaan. Se hakeutui heti yhteistyöhön myös Työväen Sivistysliiton kanssa. Esimerkiksi lokakuussa 1974 järjestettiin Ranta-Toivalassa yhteinen seminaari läänien taidetoimikuntien ja kuntien kulttuurilautakuntien jäsenille. Tapahtuman järjestelyihin saatiin jopa opetusministeriön avustus.

Lokakuussa 1976 Pekka Gronow siirtyi puolueoimistosta TSL:n kulttuuriolosaston osastopäälliköksi.¹⁵⁴ Samana vuonna hän hahmotteli puolueen teoreettispoliittisessa aikakauslehdessä suomalaisen kulttuurielämän piirteitä sillä hetkellä ja näkymiä seuraavalle vuosikymmenelle. Tarjontaa kyllä oli, ainakin televisiossa ja radiossa, keskivertosuomalaiselle noin neljä tuntia päivässä. Oli siirrytty ”työväentaloilta TV-Suomeen” ja mekaaninen kulttuuritarjonta oli vahvasti astunut elävän tilalle. Lisäksi kulttuurihyödykkeiden tuotannossa oli tapahtunut

¹⁵⁴ Mainittakoon rinnastuksena, että OK:n ensimmäinen kulttuurisihteeriksi aloitti 1982 (Ojanen s 93).

kansainvälistä keskittymistä. Monet tapahtuneet muutokset edellyttivät hänestä suomalaisen kulttuurihallinnon määrätietoista kehittämistä. Siinä tarvittiin myös pohjoismaisen sosialidemokratian yhteistyötä. Kansansivistysjärjestöjä hän ei tässä yhteydessä maininnut.¹⁵⁵

Kulttuuriyhdistyksen yhteys Sivistysliittoon vahvistui entisestään vuonna 1978, kun TSL:n kulttuurisihteeri Ritva Penttosesta tuli yhdistyksen sihteeri. Liiton luvalla yhdistys saattoi käyttää työväentalolla sen toimistotiloja ja konttoritekniikkaa toiminnassaan korvauksetta. Johtokunnan kokouksetkin pidettiin TSL:n toimistossa. Pääsihteeri Jussi Pikkusaaren luvalla Ritva Penttonen saattoi käyttää tarvittaessa työaikaansa yhdistyksen tehtäviin ja myöhemmin myös Kiilan tehtävissä toimiessaan. Tehtävistä ja yhteyksistä katsottiin olevan hyötyä myös TSL:lle.

Lyhyesti ilmaisten jatkossa yhdistys järjesti muun muassa seminaareja, kulttuuritapahtumia ja -matkoja sekä pyrki vaikuttamaan monin tavoin suomalaiseen kulttuurielämään ja -hallintoon. Ihan aina ei kuljettu tasatahtia sosialidemokraattisen puolueen tai sen pää-äänenkannattajankaan kanssa. Joskus kipinöi oikein kunnolla.¹⁵⁶

Aineistotuotanto laajenee

Kaikki toimikunnat auttoivat asiantuntijoiheen liittoa kukin omalla toimintasarallaan. TSL kokosi laajan ja suvaitsevan kattonsa alle huomattavan suuren joukon eri alojen vaikuttajia ja osajia. Yhteistä oli suuri ja toiveikas yhteiskunnallinen innostus ja vaikuttamisen sekä uudistusten halu. Toimikunnista saatiin lisäksi apua erilaisia opintoaineistoja valmisteltaessa. Sivistysliiton oppimateriaalituotanto kasvoikin 1970-luvun alkuvuosina tavattomasti. Painokset olivat tuhansissa, ja Jussi Pikkusaaren laskelmien mukaan 1970-luvulla pelkästään ammattiyhdistysliikkeelle tehtyjen aineistojen yhteispainosmäärä oli runsaat 150 000. Tuotanto tai julkaisujen lukumäärä ei ollut tärkeintä, vaan se, että julkaisut todella kuluivat kiinnostuneiden käsissä.

Edellä mainittiin jo muutamia ammattiyhdistysliikkeelle tuotettuja aineistoja, samoin kuin sosiaalipolitiikkaan ja kuluttaja-asioihin liittyvät julkaisut. Aineistotuotannollaan liitto palveli ensi sijassa jäsenjärjestöjään sekä niiden opiskelevia jäsenistöjä. Olavi Hurri muisteli: ”Tarkoituksena oli tuottaa välineitä, joilla poliittista ja yhteiskunnallista toimintaa voitaisiin kehittää.”¹⁵⁷

Sakari Kiuru on osaltaan muistellut myönteisesti yhteistä aikaansa puheenjohtajana Hurrin kanssa. Hänen mukaansa pääsihteerinä Hurri poikkesi edeltäjästään Arvi Hautamäestä, joka oli korostanut ideologisia näkemyksiä työssään, kun taas Hurri oli hyvin käytäntöön, toimintaan suuntautunut ja

¹⁵⁵ Pekka Gronow: 1980-luvun kulttuuripolitiikka. Sosialistinen Aikakauslehti 3/1976 s 8–10, lainaus s 8.

¹⁵⁶ Tuomisto 2005, eri kohdin esim. s 17–38, 57, lainaus s 23. Toimittaja Hilka Eklundin haastattelussa Kalevi Sorsa totesi 1999, että Marjatta Väänäsen kanssa oli ”jatkovaa ristiriitaa riippumatta millä postilla hän [hallituksessa] oli” (sama s 36).

¹⁵⁷ Olavi Hurrin muistelmat s 92, myös lainaus.

idearikas tapahtumien järjestäjä. Poikkeaminen ei tosin ollut täydellistä, sillä Olavi Hurrillakin oli vahva aatteellinen pohja.¹⁵⁸ Sehän on edellä kerrotustakin käynyt ilmi.

Hurrin mainitsemia käytännön työvälineitä todella saatiinkin aikaan. Samalla jo valmistauduttiin ennalta uuteen lakiin, jota edelleen odotettiin. Tässä on luettelona edellä jo mainittujen lisäksi esimerkkijoukko 1970-luvun suosituimpia kirjanmuotoisia opintoaineistoja, jotka auttoivat jäsenjärjestöjä toiminnassa ja niiden jäsenistöä opinnoissa. Ne sopivat niin kirjeellisesti kuin opintokerhoissakin opiskelemiseen tai vaikkapa ihan itsekseen kotona tutkittaviksi. Sana peruskoulu ei ollut monien nimissä mukana ihan sattumalta.¹⁵⁹

Politiikan peruskoulu

Kunnallispolitiikan peruskoulu

Talouspolitiikan peruskoulu

Ammattiyhdistysliike ja sosialidemokratia

Pieni kansainvälinen

Kristitty sosialisti

Demokraattisen sosialismin perusteita

Sosialidemokratia ja opiskelijaliike

Sosialismin aakkoset

Sosialidemokratian suunta

Sosialidemokraatit ay-liikkeessä

Uusi kansainvälinen

Kunnallisvaalit

Kuluttajan politiikka

Meidän yrityksemme

E-jäsenen peruskoulu

Kokoustoiminta

Perhe yhteiskunnassa

Esimerkiksi vuonna 1970 julkaistusta *Politiikan peruskoulusta* (81 sivua, koko A 4) otettiin aluksi 4000 kappaleen painos. Kun vuonna 1975 valmistui kolmas painos, kasvoi yhteismäärä 6500 kappaleeseen. *Kunnallispolitiikan peruskoulua* painettiin vuonna 1971 ensiksi 3000 kpl. Pian tarvittiin lisäpainoksia. Nimi lyheni viisi vuotta myöhemmin *Kunnallispolitiikaksi*, ja kun vuonna 1977 otettiin vielä yksi painos, kasvoi kokonaismäärä 12 000 kappaleen suuruiseksi.

Vähintään aineistosta otettiin tuhannen kappaleen painos, kuten kirjoittajaryhmän kokoamasta *Uudesta kansainvälisestä*, joka käsitteli perusteellisin artikkelein maailmanpolitiikkaa, asevarustelua, aseriisuntaa, taloutta, maailman ravinto-ongelmia ja myös Suomen

¹⁵⁸ Kiuru 2004a s 83–84.

¹⁵⁹ Koottu: Pikkusaari 2014 s 186–188.

turvallisuuspoliittisia kysymyksiä. Teos oli kokeneiden asiantuntijoiden laatima perusteellisen tiivis tietopaketti ja johdatus ajankohdan vakaviin kansainvälisiin kysymyksiin. Kirjoittajina olivat Kari Möttölä, Pekka Korpinen, Kimmo Kiljunen, Helena Tuomi, Erkki Tuomioja, Raimo Väyrynen, Unto Vesa, Osmo Apunen, Jussi Linnamo, Jaakko Blomberg, Jorma Kalela, Pertti Paasio, Kaj Laxén ja Pentti Väänänen. Kirjan toimitti TSL:n Matti Lahtinen.¹⁶⁰ Esimerkiksi Viljo Ripatin kirjoittama *Meidän yrityksemme* (139 sivua) levisi opiskelijoille yhtenä 4000 kappaleen suuruisena painoksena. TSL:n ohella sen kirjan aineiston tuottivat työväen liikelaitokset.¹⁶¹

Tässäkin on syytä painottaa, että myös toiminta erilaisissa työväen liikelaitoksissa, luottamushenkilöinä niiden hallinnossa ja muissa vastuutehtävissä, keskinäisessä vuorovaikutuksessa, merkitsi sekin omalla tavallaan ajantasaista opiskelua, tiedon hankintaa ja tulevan suunnittelua jatkuvassa muutoksessa olleessa talouselämässä. Kaikki edellä mainitut painosluvut kertoivat paitsi painokoneiden tehokkuudesta myös aikakauden opiskeluharrastusten kohdealueista.

Huomattakoon, etteivät luonto- ja ympäristöaiheetkaan olleet Sivistysliiton parissa vieraita. Jo vuonna 1980, kolme vuotta ennen ympäristöministeriön perustamista ja Matti Ahteen (sd) nimitystä ensimmäiseksi ympäristöministeriksi, julkaistiin yhteispohjoismainen, Pohjolan TSL:n tuottama opintoaineisto *Yhdessä poistamme ympäristöongelmat*. Siinä olivat yhteistyössä TSL, Ruotsin ABF, Tanskan ja Norjan AOF sekä Islannin MFA. Suomenkielisen aineiston lait ja asetukset pohjautuivat luonnollisesti suomalaisen lainsäädäntöön. Myös kirjallisuusluettelo oli kotimainen.¹⁶²

Olavi Hurrin jälkeen Jussi Pikkusaari

Toiminnan laajentuessa ja kasvaessa nopeasti oli huolehdittava myös sääntöjen pysymisestä asianmukaisina. Vuonna 1972 uudistettiin jälleen kerran sääntöjä. Liiton nimeäkin tarkistettiin muotoon Työväen Sivistysliitto TSL ry, Arbetarnas Bildningsförbund ABF rf. Edustajiston kokouksesta tuli edustajakokous. Liittotoimikunta antoi loppuvuodesta piireille ja opintojärjestöille joitakin lisätehtäviä, joista merkittävin koski opintokerhojen perustamista. Syksystä 1975 alkaen opintokerhoja voitiin perustaa suoraan opintojärjestöjen alaisuuteen, silloin kun siihen olisi tarvetta ja kun se olisi mahdollista. Piirit saivat lisäksi edustuksen edustajakokoukseen esitys- ja puheoikeudella.¹⁶³

Opintojärjestöjen vuoden 1974 neuvottelupäivät järjestettiin viikonloppuna 25.–26.5. Helsingin

¹⁶⁰ Uusi kansainvälinen. Helsinki: TSL 1978, 268 sivua.

¹⁶¹ Viljo Ripatti: *Meidän yrityksemme*. Helsinki: TSL 1975 (Ripatti 1975). Mukana olleet liikelaitokset olivat Asuntokeskuskunta Haka, Kansa-yhtiöt, Keskusosuusliike OTK, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Kustannus Oy Tammi, Osuuspankki Yhteistuki, Peruspankki Oy, Suomen Työväen Säästöpankki, Turun Työväen Säästöpankki, Työväen Keskinäinen Vakuutusyhtiö Turva.

¹⁶² Alkuperäinen käsikirjoitus Roger Olsson, Magnus Nilsson, käännös ja toimitus Matti Lahtinen. Helsinki: TSL 1980, 79 sivua.

työväentalolla, ehkä tavanomaista vaikuttavammissa tunnelmissa. Tervehdyksensä opintojärjestöväelle esitti nimittäin puolueen puheenjohtaja Rafael Paasio. Toinen ajankohdan näkyvä hahmo, SAK:n puheenjohtaja Niilo Hämäläinen oli estynyt saapumasta, mutta edustajille luettiin hänen lähettämänsä kirjallinen viesti. Piirijärjestöjen neuvottelukunta kokoontui tuona vuonna puolestaan viikonloppuna 21.–22.9.1974 Ylöjärvellä Väinö Voionmaan opistolla. Kummassakin neuvottelutilaisuudessa muun muassa valmistauduttiin tulevan vuoden haasteisiin ja myös odotettavissa olleeseen uuteen lakiin.¹⁶⁴

Olavi Hurri on muistelmissaan kuvannut vuosikymmentään TSL:n pääsihteerinä hyvin myönteisesti, mikä on aivan ymmärrettävää. Pelkästään opintokerhojen lukumäärän perusteella kasvu oli nopeaa, suorastaan huimaa. Kun kaudella 1962–63 kerhoja oli noin 1300, oli niitä kymmenen vuotta myöhemmin yli 4100. Kerholaisten määrä kasvoi samaten: ensin heitä oli 16 000 ja sitten lähes 35 000. Hänen aikanaan kenttäverkostokin vahvistui. Hänen näkemyksensä olikin, ettei ”liiton toimintaa kunnissa ja maakunnissa voida hoitaa” Helsingistä, pelkästään liiton toimistosta käsin. Lisäksi Hurrin monien vuosien ponnistukset koskivat uuden, järjestömuotoista opintotoimintaa tukevan lainsäädännön aikaansaamista.

Auliisti Olavi Hurri kyllä myönsi, etteivät kaikki hänen ”pikkukeksintönsä” olleet pelkästään hänen omiaan, vaan hän oli hyödyntänyt myös Ruotsin ABF:n kokemuksia ja toimintamalleja. Kerhojen ohella tilastoissa kertoivat merkittävästä noususta myös erilaiset kulttuuritapahtumat ja muut uudet avaukset, työväenmusiikkikin.¹⁶⁵

TSL ei ollut ainoa kansansivistysjärjestö, jonka toiminta laajeni ja opintokerhojen määrä kasvoi 1960-luvulta 1970-luvulle. Viisipäiväinen työviikko antoi aiempaa enemmän mahdollisuuksia vapaa-ajan käyttöön. Ainakin kurssitoiminta ja monet kulttuuritapahtumat hyötyivät siitä. Järjestöelämä vilkastui ja poliittinen sekä ammattiyhdistystoiminta kiinnostivat. Lisäksi yleinen koulutustason kohoaminen tarjosi yhteiskunnallisesti kiinnostuneille hyvää perustaa omatoimiselle jatko-opiskelulle.

Eero Ojanen on muistuttanut, että vaikka TSL:n ja KSL:n opintokerhojen lukumäärä kohosikin 1970-luvun alkuvuosina suuremmaksi kuin Opintotoiminnan Keskusliitossa, niin kerholaisten yhteismäärässä OK oli edelleen suurin. Sen parissa oli kerholaisia laajimmillaan noin 65 000. Kymmeniin tuhansiin ylsi kerholaismäärä Maaseudun Sivistysliitossakin. Kaikkien näiden sivistysjärjestöjen opintokerholaisten määrä kohosi 1970-luvun alussa parhaimmillaan noin 150 000–200 000 henkilöön, mikä oli huomattavan paljon noin 4,5 miljoonan suomalaisen maassa.¹⁶⁶

---

¹⁶³ TSL vuonna 1972 s 3, 8; TSL vuonna 1975 s 4.

¹⁶⁴ TSL vuonna 1974 s 10.

¹⁶⁵ Olavi Hurrin muistelmat s 92–93, lainaus s 93.

¹⁶⁶ Ojanen s 77–78; OK ryhtyi vuonna 1971 rakentamaan alueellista organisaatiota, ensimmäisenä perustettiin aluetoimisto Jyväskylään, seuraavaksi Joensuuhun (s 78–79).

Syksyllä 1973 Hurria odotti tarjottu mahdollisuus ja sen myötä uudet haasteet. Hän siirtyi marraskuun 1973 alusta Sivistysliitosta E-liikkeen valistuspäälliköksi, Kulutusosuuskuntien Keskusliittoon, Kyösti Suonojan seuraajaksi. KK oli edelleen merkittävä TSL:n jäsenjärjestö. Samassa tehtävässä oli toiminut Yrjö Kallinen ja myös Sakari Kiuru, joka oli siirtynyt KK:n toiseksi johtajaksi. Hurrin työhuonekin Mikonkadulla, Fennian talossa oli sama kuin oli ollut Kallisella ja Kiurulla. Kolmen vuoden kuluttua alkoi pesti *Me* -lehden eli uudistuneen *Kuluttajain Lehden* päätoimittajana.¹⁶⁷

On aiheellista painottaa, ettei Olavi Hurri siirtynyt kovinkaan kauas Sivistysliitosta eikä sen vaikutuspiiristä. Vuoden 1979 alussa hän siirtyi seuraavaksi Kansan Sivistysrahaston (KSR) asiamieheksi ja jätti vuoteen 1985 mennessä kädenjälkensä myös sen toimintaan ja vahvistuneeseen taseeseen. Hurri kirjoitti ja toimitti useita historiateoksia ja osallistui tarmolla myös työväen perinnetyöhön, kuten jäljempänä havaitaan. Varttuneiden jäsenten yhteisö Wanhat Toverit oli myös hänen maanlaajuista toimintakenttäänsä. Olavi Hurri sai opetusneuvoksen arvonimen vuonna 1987 ja hänet kutsuttiin SDP:n kunniajäseneksi satavuotisjuhlakokouksessa Turussa 1999.¹⁶⁸ Kansan Sivistysrahasto myönsi hänelle vuonna 2005 Työväen Kulttuuripalkinnon ”elämäntyöstä työväenkulttuurin hyväksi”, kuten saatesanoissa mainittiin.¹⁶⁹

Luontevaksi sivistystyön jatkajaksi Hurrin jälkeen valittiin jo Sivistysliitossa työskennellyt, välillä SAK:ssa koulutussihteerinä toiminut 34-vuotias filosofian maisteri Jussi Pikkusaari. Hänen yhteytensä liittoon oli säilynyt silläkin tavalla, että hän istui väliaikana ay-liikkeen edustajana liiton toimikunnassa. SAK:n vuosinaan Pikkusaari toimi myös Kiljavan ammattiyhdistysopiston esimiehenä koulutussihteerinä Veli Lehtisen jälkeen ja hyödynsi koulutuksessa siellä kokemuksiaan TSL:n opintojohtajana.¹⁷⁰ Huhtikuussa 1974 Sivistysliiton edustajakokous valitsi jäljellä olevaksi kaudeksi Pikkusaaren tilalle liittotoimikuntaan Pentti Öhmanin SAK:sta.

Pikkusaarta ja puheenjohtaja Sakari Kiurua yhdisti esimerkiksi myös toiminta Suomen Unesco-toimikunnassa, missä Kiuru oli puheenjohtajana vuodet 1972–86. Jo vuonna 1966 oli pääsihteerinä Olavi Hurri puolestaan evästännyt liittoon töihin tullutta Pikkusaarta omalla linjanvedollaan: Sivistysliitosta tulisi tehdä vahva sivistysjärjestö, jolla olisi tärkeä merkitys työväenliikkeessä ja työväenliikkeelle.¹⁷¹

¹⁶⁷ Olavi Hurrin muistelmat s 117–121; ks. myös Jorma Bergholm: Mies – mennyt ja tuleva. Elanto 4/1989 s 22–25.

¹⁶⁸ Olavi Hurrin muistelmat s 127–130, 134–136; ks. myös Olavi Hurri: KSR - kunniallinen kerjäläinen. Aikamerkki 1/1985 (Hurri 1985a); sama: Huominen kasvaa tänään. Työväen joululehti 1985 (Hurri 1985b).

¹⁶⁹ Pikkusaari 2014 s 119, myös lainaus.

¹⁷⁰ Vesterinen s 72–73.

¹⁷¹ TSL vuonna 1973 s 9; TSL vuonna 1974 s 6; Pikkusaaren kuvaamasta omasta motivaatioperustastaan ja yhteyksistä Kiuruun ja Hurriin ks. 2014 s 118–119, 124–125. – Jussi Pikkusaaren (1939–2022) taustasta ja mm. opinnoista ks. Jouko Muuri, Tero Tuomisto: Pohtija ja keskustelija. Demokraatti 19/27.10.2022 s 62 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

B-rapun toimistossa

Vuonna 1974 liitto oli 55-vuotias, mutta tällaista välijuhlan vuotta ei ajateltu kiivaassa tapahtumien vauhdissa. Sakari Kiuru jatkoi liittotoimikunnan puheenjohtajana. Jäseninä olivat Pekka Heinonen, Pertti Hynynen, Meeri Kalavainen, Aimo Kairamo, Eugén Kaukolampi, Leena Koljonen, Outi Nurmi, Veikko Oittinen, Arvo Salo, Matti Suhonen ja Risto Talonen, sekä 22.4. saakka Jussi Pikkusaari ja sen jälkeen kaksivuotiskauden 1973–74 loppuun Pentti Öhman. Kun toimikunta oli menneistä vuosista ja vuosikymmenistä laajentunut huomattavasti, käytännön toimiin tarvittiin työvaliokunta. Siihen kuuluivat Kiuru, Kairamo, Koljonen, Oittinen ja Salo. Toimikunnan kokouksia oli vuoden kuluessa 11 eli lähes kuukausittain.

Pääsihteeri Pikkusaaren ohella liiton toimistossa, työväentalon B-rapun tiloissa työskentelivät opintojohtajana Erkki Husu sekä taloudenhoitajana ja toimistopäällikkönä Seppo Berg, kulttuurisihteerinä Veikko Jauhiainen, kirjeopiston johtajana Matti Lahtinen sekä opintosihteerinä Lassi Ahtiainen, Sulo Hentula, Pentti Järvinen, Pentti Vainio, Kari Virtanen ja 18.3. alkaen Pertti Humppila. Järjestösihteerinä työskenteli Teuvo Ikonen, tiedotussihteerinä Marketta Kaunismaa, kulttuurivälityksen hoitajana Ritva Penttonen, *Aikamerkin* päätoimittajana Niilo Johansson, kirjeopiston toimittajina Jorma Turunen ja 25.3. alkaen Sinikka Airas.

Ruotsinkielisen sihteeristön sihteerinä olivat Henrik Helenius ja Jarl Nordman. Opintoneuvojana ja TSL:n työmaakirjaston hoitajana toimi Kerttu Värn, työmaakirjaston toisena hoitajana ja siirtotyömaiden opintoneuvojana Eino Skants.

Monien uusien kasvojen ohella toimistossa oli myös vankka joukko kokeneita työntekijöitä. Kassanhoitaja-kirjanpitäjänä toimi Bertta Latvala ja kassanhoitajana Maire Kymäläinen, kirjeopiston teknisenä sihteerinä Kirsti Kaukolampi, opintokerhoasioiden hoitajina Irene Koski ja Asta Heikkilä, kanslistina Xenia Parros, pääsihteerin teknisenä sihteerinä Helga Karvinen, opintosaston teknisenä sihteerinä Marjatta Tuomainen, kulttuuriosaston teknisenä sihteerinä Pirkko Rautiainen ja konekirjoittajana Anneli Jalo. Konttoristeina toimivat Anna-Liisa Hurri, Marja Kari, Eila Lahtinen, Aino Tikka, Pirkko Suominen, 25.3. alkaen Tuulikki Räikkönen, Anne Leppänen 30.9. saakka ja 1.11. alkaen Riitta Kainulainen, postittajana 12.9. alkaen Asser Rinkinen, puhelinkeskuksen hoitajana Pirjo Hämäläinen ja lähettinä Mirjam Niemi.

Lisäksi Ranta-Toivalan kurssikeskuksessa Kuopiossa oli oma henkilökunta. Emäntänä työskenteli Anneli Pirskanen, keittiöapulaisena Mervi Lappveteläinen ja vahtimestarina (oman toimen ohella) Jaakko Pirskanen. Vuoden 1974 kuluessa sinne valmistui lisää majoitustiloja, Honkapirtti pihapiiriin ja myös kellaritiloja koulurakennuksen alle.¹⁷² Mainittakoon, että TSL:n työntekijät siirtyivät vuoden 1976 alussa Valtion työntekijäin ja viranhaltijain liiton (VTVL) jäseniksi.¹⁷³

---

¹⁷³ Ammattiosaston numero oli 016. Sittemmin Valtion ammattiliitosta tuli 2005 Julkisten ja hyvinvointialojen ammattiliiton (JHL) jäsen.

Edellä luetellut liiton alatoimikunnat jatkoivat kukin omaa työsarkaansa. Liiton ruotsinkielinen sihteeristö (ABF:s svenska sekretariat), ikään kuin järjestö isomman järjestön sisällä, piti sääntömääräisen oman edustajakokouksensa 18.4.1974. Edustajiston puheenjohtajaksi valittiin SAK:n ruotsinkielisen *Löntagaren*-lehden toimitussihteeri, sittemmin päätoimittaja Tom Saxén, varapuheenjohtajaksi Rolf Johansson ja jäseniksi Yrsa Stenius, Kaj-Erik Holmberg ja Kurt Gustafsson sekä varajäseniksi Ahti Fredriksson, Leif Fredriksson ja Raija Itkonen. Tämäkin toimikunta kokoontui vuoden kuluessa 11 kertaa. Vuonna 1977 puheenjohtajaksi vaihtui 33-vuotias kirjailija, kirjallisuuden tutkija ja lehtimies Ingmar Svedberg, jota sitten huhtikuussa 1988 seurasi työministeriön neuvotteleva virkamies, 49-vuotias Risto Laakkonen.

Vuonna 1974 *Aikamerkki* ilmestyi kahdeksana tabloid-kokoisena numerona. Laajin painos 43 000 kappaletta otettiin syksyn ensimmäisestä numerosta, jolla käynnistettiin kerhotoimintaa levittämällä lehteä laajalti. Liiton kulttuuriosaston kulttuurivälitys huolehti erityisesti kirjallisuuden ja äänilevyjen myynnistä ja levityksestä sekä markkinoi liiton äänenkannattajaa. Jäsenjärjestöjen tilaisuuksiin järjestettiin näyttelyjä. Jonkin verran välitettiin myös esiintyjiä työväenjärjestöjen tapahtumiin. Liitto tuki tavanomaisella tavalla vuotuista Valkeakosken musiikkitapahtumaa ja myös lukuisten piirien sekä opintojärjestöjen omia kulttuuri- ja muita tilaisuuksia. TSL antoi apuaan myös puolueen 75-vuotistapahtumaan kesällä Lappeenrannassa järjestämällä työväeniltamat. Myös muiden jäsenjärjestöjen juhlahetkiin osallistuttiin.¹⁷⁴

Vaikeuksien kautta

Vuoden 1974 toimintakertomuksessa kuvattiin Sivistysliiton talouden tilannetta havainnollisesti. Valtionapuun oikeutettujen kerhojen lukumäärä kohosi edellisestä kaudesta yli 10 prosenttia. Myönteistä tulosta himmensi erityisesti liiton tulojen rakenne. Jäsenmaksujen osuus kaikista tuloista oli 15 prosenttia, omien tulojen osuus 43 prosenttia ja valtionapujen osuus noin 42 prosenttia. Kertomukseen kirjattiinkin: ”Kun on kysymys sivistysjärjestöstä, voidaan valtionaputulojen osuuden alhaisuutta ja omien tulojen osuuden korkeutta pitää kielteisenä ilmiönä.” Samalla tulojen rakenne kertoi havainnollisesti siitä, että ”liiton olemassaolo nojaa työväenliikkeessä ja työväestön keskuudessa tunnettavaan todelliseen tarpeeseen”.¹⁷⁵

Uutta opintoja tukevaa lakia odotettiin malttamattomana. Kansanedustajiin oli vaikutettu monin tavoin ja yhdessä muiden sivistysjärjestöjen kanssa. Edellä havaittiin, miten hallitusten vaihdokset haittasivat yhteisen asian edistymistä. Maaliskuussa 1974 liittotoimikunta antoi jälleen lausunnon vireillä olleesta opintokeskuslaista. Huhtikuussa edustajakokous tervehti tyydytyksellä esillä ollutta

¹⁷⁴ TSL vuonna 1974 s 5–8, 11, 16, 35.

¹⁷⁵ TSL vuonna 1974 s 3, myös lainaukset. Jäsenmaksuperuste oli 20 penniä henkilöjäseneltä vuodessa ja alle tuhannen jäsenen suuruisilta jäsenjärjestöiltä 200 mk vuodessa (s 3; 20 penniä oli noin 20 senttiä ja 200 mk noin 200 euroa); jäsenjärjestöjä oli 57 ja ne maksoivat jäsenmaksuja lähes 2,3 miljoonan jäsenen mukaan; vuonna 1975 jäsenmaksu nostettiin 40 penniin henkilöjäsentä kohti (TSL vuonna 1975 s 3).

ehdotusta opintokeskusten valtionavun lakisäätöiseksi järjestämiseksi. Samalla liitto suorasanaisesti vaati, että ”lakiesitys on viipymättä saatettava eduskunnan käsittelyyn ja hyväksyttäväksi”. Liitto arvioi, että laki parantaisi ”ratkaisevasti kansalaisjärjestöjen edellytyksiä jäsenistönsä kouluttamiseen järjestöllisiin tehtäviin ja päätöksentekoon osallistumiseen”.

Viimein odotus palkittiin: Kalevi Sorsan ykköshallitus antoi hallitusohjelmansa kirjausten ja tavoitteiden mukaisesti joulukuun 20. päivänä 1974 eduskunnalle esityksen laiksi opintokeskusten valtionavusta. Käsittely ja lain säätäminen jäivät vuoden 1975 puolelle.¹⁷⁶ Opetusministerinä toimi Ulf Sundqvist (sd) ja kulttuuriministerinä Marjatta Väänänen (kesk), joilla kummallakin oli pääministerin tavoin edellytyksiä ymmärtää kansansivistystyötä, vaikkakin erilaisten kansanliikkeiden näkökulmasta. Hyvin voi arvioida jälkimmäisen olleen ehkä hieman vähemmän innostunut, kun hanke oli niin vahvasti kytköksissä Sivistysliittoon ja sen aloitteellisuuteen.

Uuden lain voimaan astumista odoteltaessa muodostui vuodesta 1975 Sivistysliitolle opintokerhojen osalta kaikkien aikojen menestyksellisin: kaudella 1974–75 ilmoittautui liittoon yhteensä 7070 kerhoa. Lisäystä edelliseen kauteen verrattuna oli noin 38 prosenttia. Valtionapuun oikeutettuja kerhoista oli 6207 opintokerhoa. Niidenkin lukumäärän kasvu oli huomattava: 36 prosenttia.

Laki säädettiin eduskunnan käsittelyssä kevään 1975 kuluessa ja se tulisi astumaan voimaan vuoden 1976 alussa. Lakiesitys oli lähestulkoon samankaltainen kuin millaiseksi sen olivat Olavi Hurri ja Raimo Vanninen alustavasti luonnostelleet muutamia vuosia aiemmin syksyllä 1971, on Jorma Turunen todennut. Mutta siinäpä ei nyt ollutkaan kaikki.

Edellä kuvattiin, kuinka Sorsan enemmistöhallitus joutui jättämään tehtävänsä kesäkuussa 1975, ja presidentti nimitti ETYKin kesänä tilalle Keijo Liinamaan virkamieshallituksen. Virkamieshallitus ei ollut kuitenkaan sisäistänyt opintokeskuslain merkitystä, vaan pyrki muutosesityksellä heikentämään sitä erityisesti kurssitoiminnan järjestämisen osalta.¹⁷⁷ Tällaista voitiin helposti perustella taloudellisilla syillä. Uudistushan maksaisi jotakin. Nyt tarvittiin sivistysjärjestöjen nopeaa yhteistyötä ja yhteistä vaikuttamista sekä työväenpuolueiden samansuuntaista toimintaa. Syyskuussa olivat enneaikaiset eduskuntavaalit.

TSL:n vuoden 1975 toimintakertomukseen kirjautui syksyisen pelastusoperaation ydin, ehkä tavanomaista ponnekkaammin sanoin: ”Vasemmistopuolueiden yhteinen päättäväinen vastarinta ja sellaisen poliittisen hallituksen aikaansaaminen riittävän aikaisin, johon tulivat mukaan sekä sosialidemokraatit että kommunistit, ratkaisivat asian työväenliikkeen ja järjestömuotoisen sivistystyön eduksi, ja uusi hallitus veti esityksen pois eduskunnasta”.¹⁷⁸

¹⁷⁶ TSL vuonna 1974 s 3, 38, lainaukset s 38.

¹⁷⁷ Opetusministerinä toimi itämerensuomalaisten kielten professori ja akateemikko Lauri Posti Helsingin yliopistosta, kulttuuriministeriä ei ollut.

¹⁷⁸ TSL vuonna 1975 s 3, myös lainaus; Olavi Hurrin muistelmat s 163 (Jorma Turunen).

Presidentin marraskuussa kokoon ”runnaaman” Martti Miettusen enemmistöhallituksen ansioksi jäi alkuperäisen opintokeskuslain voimaan saattaminen vuoden 1976 alussa. Opetusministerinä oli Paavo Väyrynen (kesk) ja kulttuuriministerinä Kalevi Kivistö (SKDL). Taustojensa ansiosta heilläkin oli tuntumaa järjestöjen sivistystyöhön ja lain tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Pian tuli kuitenkin taas eteen uusi yllättävä käänne. Kun maan hallitus jälleen vaihtui syyskuussa 1976, ja Martti Miettusen enemmistöhallituksen sijaan nousi hänen johtamansa keskustalainen vähemmistöhallitus, uhkasi koko uudistus vieläkin murentua keskeisiltä osiltaan.

Opetusministeriötä johti nyt yksin Marjatta Väänänen, joka epäröimättä päätti hyödyntää tarjoutuneen tilanteen. Hallitus kaavaili heikentävänsä lakisääteisesti erityisesti kurssitoiminnan ehtoja. Se olisi merkinnyt toteutuessaan kovaa iskua erityisesti Sivistysliitolle, jolle kurssitoiminta oli muodostunut hyvin merkittäväksi osaksi toimintaa. Jorma Kalela on viitannut yleisemminkin ”kulttuuripoliittiseen takatalveen”, joka oli vahvistumassa tuon ajankohdan taloudellisen laman oloissa.

Hallituksen aikomukset saivat Sivistysliiton johdon liikkeelle. Yhteydenpitoa oli taas moneen suuntaan, sillä saavutetusta uudesta opintokeskuslaista ja sen tarjoamista mahdollisuuksista ei sivistysjärjestöissä suinkaan haluttu luopua. Yhteistyökumppaneita löytyi muualtakin. Esimerkiksi KK, SAK sekä Toimihenkilöiden ja virkamiesten keskusliitto TVK, Suomen teknisten työntekijäin keskusliitto STTK sekä akateemisten työntekijäin liitto Akava ottivat kielteisen kannan opintokeskuslain heikentämiseen kurssitoiminnan osalta. Se koski niidenkin koulutusta.

Myös TSL:n edustajakokous huhtikuun 27. päivänä 1977 ilmaisi kannanotossaan jyrkän vastalauseensa hallituksen suunnitelmalle. Sen mukaan ehtojen huononnusesitys oli ”ainutlaatuinen tapaus kansansivistystyön historiassa”. Edustajakokous viittasi siihen, että opintokeskuslain mahdollistama sivistysjärjestöjen valtionapu oli edelleenkin vain murto-osa siitä tuesta mitä kansalais- ja työväenopistot sekä kansanopistot saivat. Kannanotossa muistutettiin myös opintokeskuslain säätämisestä vuonna 1975. Hallituksen ja eduskunnan selvästi ilmaisemana tavoitteena oli silloin ollut ”tasa-arvoistaa järjestömuotoista sivistystyötä laitospuolisen sivistystyön kanssa”. Vähemmistöhallituksen esitys oli sille ajatukselle aivan vastakkainen.

Toisessa kannanotossa edustajakokous kiinnitti huomionsa opintokerhotoimintaan ja kannusti siihen osallistumista. Lisäksi opetusministeriötä kehoitettiin saattamaan opintokerhojen valtionapu samalle tasolle kuin kansalais- ja työväenopistojen opintopiireillä.¹⁷⁹

Lex Hurri

Martti Miettusen hallitus vaihtui toukokuun puolivälissä 1977 Kalevi Sorsan kansanrintamapohjaiseen enemmistöhallitukseen, ja uusi hallitus perui edeltäjänsä

¹⁷⁹ TSL vuonna 1977 s 8, 48, myös lainaukset; Kalela 1978 s 66–67, 240, lainaus s 67.

heikkensesityksen. Kulttuuriministeri Kalevi Kivistö vaikutti asiassa epäilemättä hyvin mielellään, eikä opetusministeri Kristian Gestrin (ruotsalainen kansanpuolue) varmaankaan vastustanut.

Lex Hurrina sittemmin tunnettu ja voimaan jäänyt laki paransi hyvin merkittäväällä tavalla sivistysjärjestöjen toimintamahdollisuuksia. Se oli uudistuksena oikeastaan kaksijakoinen.

Opintokerhojen valtionapujen ehdot eivät sen myötä parantuneet, eivätkä helpottuneet. Kerhoon tuli edelleen kuulua viisi yli 15-vuotiasta henkilöä, jotka kokoontuivat säännöllisin väliajoin keskustelemaan yleensä TSL:n opintomateriaalin pohjalta. Opiskelun tuli olla tietopuolista ja käsittää vähintään 10 opintokokousta, kukin vähintään 45 minuuttia. Toiminta edellytti myös tarkkaa raportointia opintokeskukseen, osallistujalistasta alkaen. Eikä tukea tullut sivistysjärjestöjen toteuttamaan kulttuuritoimintaankaan. Näiden osalta toivottiin seuraavien vuosien kannanotoissa taloudellisen tuen parantamista. Esimerkiksi TSL:n liittotoimikunta kiiruhti jo lokakuussa 1977 esittämään valtion talousarvioon tältä osin korotusta. Opintokerhojen valtionavun toivottiin kohoavan 150 markasta 50 markalla (noin 33 euroa) seuraavana vuonna.¹⁸⁰

Toisaalta valtionapua ruvettiin saamaan samalla tavalla kurssimuotoiselle koulutukselle kuin kansanopistoissakin. Ja juuri se merkitsi suurta avausta, jolla tuli olemaan kauaskantoisia vaikutuksia. Valtionavun piiriin tulivat muutkin kuin suoranaiset opintokerhotoimintaan liittyneet kurssitapahtumat. Valtionapua saatiin opettajien palkkioihin, matkakuluihin ja eräisiin muihin menoihin. Järjestöjen toteuttamien omien kurssien muoto ja pituus jäivät lisäksi hyvin väljästi määriteltäväksi: sellainen saattoi olla viikonloppukurssi, viikon mittainen, kerran viikossa kokoontunut tai vain muutaman kerran kokoontuva kurssikokonaisuus.

Uudistus merkitsi myös sitä, että Sivistysliitonkin oli virallisesti muodostettava opintokeskus, jolle oli nimettävä oma johtokunta sekä laadittava ja hyväksyttävä sille oma johtosääntö, jolle oli vielä saatava kouluhallitukselta vahvistus. Hallinnon eräänlainen kaksinkertaisuus lisäsi paperien laatimista ja pyörittystä. Opintokeskus oli vastuussa kouluhallitukselle valtionavun käytöstä.¹⁸¹ Opintojohtajan merkitys korostui entisestään ja hänestä tuli ykköshenkilö viranomaisiin päin. Erivapaudella opintojohtajan tehtävään valittu Teuvo Ikonen kantoi Jussi Pikkusaaren sanoin Sivistysliitossa ”raskaimman taakan lain soveltamisesta käytäntöön” ja suoriutui tehtävästä hyvin.¹⁸²

Aluksi liittotoimikunta oli itse mainittuna johtokuntana, jakautuen varsinaisiin ja varajäseniin. Vuonna 1979 toimikunta kuitenkin asetti kesäkuun alussa erillisen opintokeskuksen johtokunnan.

¹⁸⁰ TSL vuonna 1977 s 49.

¹⁸¹ TSL vuonna 1975 s 3; Ojanen s 85. – Uusi valtionapujärjestelmä innosti perustamaan Toimihenkilöiden Sivistysliiton sekä kokoomuksen tuntumaan Kansallisen Sivistysliiton ja sen opintokeskuksen Kansion, myös Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto muodosti oman opintokeskuksen (Rantanen, Saari-Musakka s 97–99).

¹⁸² Pikkusaari 2014 s 157, myös lainaus.

Sen puheenjohtajaksi valittiin Paperiliiton sihteeri Unto Luhtasaari. Varapuheenjohtajana oli Jussi Pikkusaari, sihteerinä Teuvo Ikonen sekä jäsenenä Pentti Laakkonen, Jari-Pekka Jyrkänne, Viljo Ripatti ja Aarre Lauliainen. Varajäsenet olivat Seppo Ylinen, Irma Kosonen, Erkki Tapola, Taisto Tontti, Kurt Gustafsson ja Seppo Vettenranta.¹⁸³

Paljonpuhuvia tilastoja

Jussi Pikkusaari on koonnut kirjaansa 1970-luvun opintokerhojen ja muun koulutustoiminnan tilastoja.¹⁸⁴ Tässä riittänee muutama esimerkkihavainto. Edellä jo mainittiin toimintakauden 1974–75 huima kerhotulos: 7070 opintokerhoa. Vuonna 1976 siirryttiin tilastoinnissa siihenastisesta syksyn ja kevään toimintakaudesta kalenterivuoteen. Esimerkiksi vuonna 1977 kerhojen määrä kohosi entisestään: yhteensä jopa 8367, joista valtionapukerhoja oli 6728. Ajan ilmiö oli, että kerholaisten vahvistuva enemmistö oli naisia. Heidän osuutensa kasvoi vuosikymmenen kuluessa 50 prosentista 64 prosenttiin. Samalla opintokerhon keskimääräinen koko supistui 12:sta kahdeksaan.

Kun 1970-luvun alkuvuosina eniten kerhoja oli SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen parissa, kasvoi kerhojen määrä voimakkaimmin Eläkkeensaajien keskusliiton parissa. Sosialidemokraattisen puolueen parissa opintokerhot sijoituivat näiden kahden välimaastoon. Esimerkiksi vuonna 1976 opintokerhoja oli mainitussa järjestyksessä 1461, 1574 ja 937. Suurin SAK-lainen lukema oli 1757 vuonna 1973. Vastaavasti eniten EKL:n kerhoja oli 3025 vuonna 1979 ja SDP:n alaisia 1106 vuonna 1975.

Esimerkiksi vuonna 1978 eniten SAK-laisia opintokerhoja, yhteensä 321, oli Metalliliiton parissa. Kunnantyöntekijöillä oli 269, Paperiliitossa 185, Tekstiili- ja vaatetusliitossa 127 ja Liikeliitossa 119. Vastaavasti Toimihenkilöiden ja viranhaltijoiden (TVK) puolella oli yhteensä 165 opintokerhoa, eniten Pankkitoimihenkilöillä, 112 kappaletta.

Opinto-ohjaajien kurseja oli järjestetty vuodesta 1920 alkaen. Seitsemänkymmenluvulla niitä järjestettiin kaikkiaan 279, vuonna 1978 jopa 56 kappaletta, ja niillä oli yhteensä 7658 osallistujaa. Perusmuoto oli kaksipäiväinen kurssi, mutta vähitellen niitä monipuolistettiin, ja vuodesta 1974 alkaen niihin liittyi neljän tai viiden päivän mittainen jatkokurssikin. Myös päivän mittainen johdantokurssi oli käytössä, samoin lyhyemmät ohjaajatapaamiset.

Lex Hurri vaikutti erityisesti kurssien järjestämisessä. Liitto järjesti vähän omia kurseja, mutta sitä enemmän jäsen-, piiri- ja opintojärjestöjen kurseja, joille se välitti valtionavun. Pikkusaaren esimerkkivuonna 1979 liitto toteutti kaikkiaan 1803 kurssia. Yhteenlaskettu tuntimäärä oli 24 967 ja osallistujia kaikkiaan 49 066 henkilöä. Eniten kurseja oli järjestötiedossa (718),

¹⁸³ TSL vuonna 1979 s 10.

¹⁸⁴ Jakso pohjautuu: Pikkusaari 2014 s 180–186.

ammattiyhdistystiedossa (358), luottamusmiestiedossa (258) ja yhteiskuntatiedossa (145). Ammattiyhdistysliike hyödynsi hyvin kurssimuotoa koulutuksessaan. Pitkän luettelon toisessa päässä oli englannin kielessä ja kaunokirjallisuudessa yksi kurssi ja joukkotiedotuksesta kolme.

Myös luentojen luonne muuttui vuonna 1976. Ne irtautuivat kursseista omiin yleensä kahden luennon mittaisiin tilaisuuksiinsa. Tilaisuuksien järjestäjät osallistuivat osaltaan niiden kustannuksiin. Vuonna 1970 luentoja oli 101, vuonna 1975 183, mutta esimerkiksi vuonna 1977 määrä oli 421 ja vuonna 1979 niitä pidettiin yhteensä 726. Vuosikymmenen alkupuolella keskeisiä luentoaiheita olivat muun muassa kuvataide, sosialismi ja työväenliike sekä kansansivistystyö. Paljon luentoja oli myös kansantalouden ja sosiaalipolitiikan aloilta, valtio-opista ja esimerkiksi elokuvakasvatuksesta. Myöhemmin enemmän sijaa saivat aikuiskoulutusjärjestelmä, koulutuspolitiikka, työväenliikkeen historia ja mielenterveys työelämässä.

TSL loi vuonna 1977 käytettävissä olleista luennoitsijoista erityisen luentopalvelun, johon ilmoittautui yli 200 eri alojen asiantuntijaa. Aihepiirejä oli kolme: tiede työväenluokan palvelukseen, taide työväenluokan palvelukseen ja työväenliike. Luetteloa uudistettiin aika ajoin.¹⁸⁵

Kirjeopistokin jatkoi edelleen liiton yhtenä toimintamuotona. Siinä opiskelijat olivat pääosin ammattiyhdistysliikkeestä. Osa oli yksin opiskelleita, osa taas kirjekerhoja. Yksin opiskelleiden määrä oli 820 vuonna 1970 ja 218 vuosikymmenen päättyessä vuonna 1979. Kuitenkin kurssin kokonaan suorittaneita oli lopulta paljon vähemmän: 127 ja 73 henkilöä. Kirjekerhojen osallistujien määrä oli tasaisempi: vuonna 1970 heitä oli 1523, vuonna 1973 jopa 3150 ja vuonna 1979 edelleen runsaasti 1569 kerholaista. Tosin näistäkin hyväksytyistä suorituneiden kerholaisten määrä oli alkuasetelmaan verrattuna tuntuvasti pienempi: 509, 1451 ja 883.

---tietolaatikko

KAIKKIALLA KULTTUURITAPAHTUMIA

Edellä on jo kerrottu, kuinka Valkeakosken työväenmusiikkitapahtuma käynnistyi, kuinka Jätjän kulttuuripäivät löysivät yleisönsä ja millaisia pienimuotoisempia kulttuuritapahtumia TSL:n laajan kentän parissa toteutettiin. Monin tavoin kannustettiin sekä osallistumaan erilaisiin tilaisuuksiin että myös itse tekemään jotakin; soittamaan, laulamaan, näyttelemään, maalaamaan.

Syyskuisena viikonloppuna vuonna 1977 Sivistysliitto järjesti jälleen eräälle ammattiryhmälle oman, uuden tapahtumansa. Tiemiesten kulttuuripäivät - Vägännens kulturevenemang kokosi

---

¹⁸⁵ TSL:n Helsingin ja Uudenmaan piirit kokosivat vuonna 1984 vastaavanlaisen luennoitsijavihkosen ”Vaeltava viisus”. Siinä oli lähes 200 luennoitsijaksi valmista henkilöä osoitteineen, titteleineen, puhelinnumeroineen ja aihepiireineen. Lisäksi annettiin perusohjeet luentotilaisuuksien järjestäjille: luennon tuli olla julkinen, sivistystarpeita tyydyttävä ja tieteellisen kansantajuinen. Valtionapuluentoa ei voinut pitää opintokerhossa, ei opintokeskuskursseilla eikä opinto-ohjaajakoulutuksen tilaisuuksissa.

Tammisaareen suuren joukon nauttimaan ohjelmasta ja yhdessäolosta. Järjestelytoimikunnan puheenjohtaja, Valtion työntekijäin liiton sihteeri Kaarlo Hautakangas avasi tapahtuman, jossa oli muun muassa näyttelyjä ja tiemiesten omia kulttuuriesityksiä. Päiviin liittyi myös kirjoittajaseminaari ja kirjoituskilpailu.

Kirjailija ja sanataituri Arvo Salo muistutti vuonna 1976 runoelmassaan ”Kaksi kohtausta aiheesta kulttuuri ja kansanvalta” mistä kulttuuri on oikein peräisin. Jani Uhlenius puki monipolvisen kokonaisuuden sävelasuun. Koko kuorolle oli tarjolla muun muassa seuraavat riimit.¹⁸⁶

Kuka keksi kulttuurin? Sen keksi kansa.
 Se joka siitä lauloi lauluissansa
 ja kertoi runoissaan, kun mallit luotiin
 ja taiteen aineksina talteen tuotiin.
 Vain kansan mielikuviutus, sen voima
 ja vapaa, eikä vieraan vartioima
 ne saattoi luoda, tuoda kansan käyttöön
 ja tietoon, tuntemukseen, taitoon, näyttöön.
 Ken kielen keksi? Kansa. Kieli rahvaan
 on ainut pohja ilmaisuumme vahvaan.
 Se keksi puun ja puukon, neulan, kankaan
 ja teki äänen tuoheen, toisen lankaan
 se muodot loi ja mallit liikunnalleen
 ja ihmis-ilmeen muovas maisemalleen.

Sivistysliiton parissa kehiteltyt, uutta ja perinteisempää työväenkulttuuria esitelleet tapahtumat muodostivat monipuolisen kirjjon. Niissä oli valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia. Yhteistyökumppaneina oli lukuisia järjestöjä ja muita tahoja. TSL kannusti järjestämään myös pienimuotoisia tilaisuuksia työpaikoilla. Esimerkiksi vuoden 1977 tapahtumien luettelo antaa hämmästyttävän runsaan kuvan, vaikka se on arvatenkin jäänyt joidenkin tietojen puuttuessa vajavaiseksi.¹⁸⁷

Etelä-Hämeen piiri

Työväenmusiikkitapahtuma, Valkeakoski
 Lahden kulttuuriruiske
 Viljo Kajavan runouden ilta, Forssa
 Työläistaiteilijoiden talvipäivät
 Työväen kulttuuriviikko, Hämeenlinna
 Musiikkiviestin tilaisuudet, Forssa, Nastola, Tervakoski, Turenki, Riihimäki, Hämeenlinna

¹⁸⁶ Runoelma kokonaisuudessaan Salo 1978 s 100–102, lainaus s 102.

¹⁸⁷ Koottu TSL vuonna 1977 s 43–45.

Helsingin piiri

Elokuvatapahtuma
Solid-ryhmän konsertti

Keski-Suomen piiri

Jyväskylän talvi
Jämsän äijän päivät
Työväen kulttuuritapahtuma, Saarijärvi

Kuopion piiri

Työväen valokuvanäyttely Taivalkoski-päivillä sekä työpaikoilla

Kymen piiri

Työväen kulttuuripäivät, Lappeenranta

Mikkelin piiri

Väinö Linna -seminaari, Mikkelä
Työväen teatteritapahtuma, Savonlinna
Työväen kulttuuritapahtuma, Heinävesi

Oulun piiri

Kalajokilaakson työläistapahtuma
Työväen kulttuuriviikko, Ylivieska
Kirjallisuusseminaari, Raahe
Työväen kulttuuripäivä, Oulainen
Työväen musiikkitapahtuma, Oulu (kaksi kertaa)

Pohjanmaan piiri

Kirjallisuusseminaari ja kulttuuriseminaari, Kokkola
Lappajärven pelit
Työväenperinteen päivä, Seinäjoki
Työväenlehtipäivä, Vaasa
Työläisten päivä, Veteli

Pohjois-Hämeen piiri

Työväenkirjallisuusillat, Ylöjärvi ja Mänttä
Työväenlauluillat, Tampere
Työttömien konsertti, Kangasala
Työväenliikkeen historiatapahtuma, Nokia

Satakunnan piiri

Työväen kulttuuripäivä, Pori

Työväen kulttuuri-iltamat, Keikyä

”70 vuotta Pohjantähden alla”, Rauma

Uudenmaan piiri

Elokuvaseminaari, Vantaa

Työväeniltamat, Nurmijärvi

Sivistysliiton kulttuuriolosasto oli tarvittaessa valmis avustamaan tapahtumien järjestelyissä. Lisäksi apua antoivat liiton julkaisemat opaskirjat *Kulttuuritoiminnan opas* ja *Juhlat - Iltamat - Kulttuuritapahtumat. Järjestäjän opas*.

Kaikkien tapahtumien ohella Sivistysliiton jäsenjärjestöjen parissa oli esimerkiksi vuonna 1977 yli 200 toimivaa ohjelmaryhmää, jotka tarjosivat ohjelmaesityksiään niin paikallisesti kuin laajemminkin. Niissä oli kuoroja, soittokuntia, tanhuryhmiä, lauluryhmiä. Pelkästään Eläkkeensaajien Keskusliiton parissa toimi yli 70 erilaista ryhmää. TSL:n kulttuuriolosasto toimi näiden ryhmien kanssa yhteistyössä ja se muun muassa välitti niille ohjelma-aineistoja. Ohjelmaryhmiä myös välitettiin esiintymään muiden järjestöjen tilaisuuksiin.

Työväenmusiikin uutta nousua seurannut poliittinen laululiike nosti julkisuuteen monia esiintyjä ja ryhmiä, joiden konsertit kokosivat suuria yleisömääriä ja joiden äänilevyt myivät hyvin. Taistolaisen nuorisoliikkeen parissa taisivat olla tiedotusvälineiden auttamana suosituimmat esiintyjät, joiden esittämien kappaleiden soljuvat melodiat ja tarttuvat rytmit tempaisivat laajalti mukaansa. Laulut kertoivat Suomen ja maailman epäkohdista, sorrosta ja vapaudesta, yksinäisyydestä ja läheisyyden kaipuusta sekä muun muassa kommunistisen etujoukon tehtävästä.

Sosialidemokraattisten nuorten lukuisien esiintyjäryhmien aatteen palo oli hillitymmän punaista, ja meno ehkä muutenkin maltillisempaa. Varsinkin omiensa keskuudessa näillä useimmiten kitaravetoisilla ryhmillä oli hyvin suurta suosiota. Ne olivat kysytyjä esiintyjä muun muassa TSL:n piirien ja opintojärjestöjen paikallisissa tapahtumissa.

Liiton taidealojen alatoimikunnat avustivat kukin osaltaan taideharrastustoiminnan kehittämistä yhteisen katon alla. Esimerkiksi kuvataidetoimikunnalla oli edelleen näyttelykäyntejä ja muutakin valistustoimintaa kiinnostuneille harrastajille. Kirjallisuustoimikunnan toimesta järjestettiin vuonna 1977 kirjoituskilpailu terveystalon työntekijöille. Siihen kertyi yli 500 kirjoitusta. Seuraavana vuonna julkaistiin valikoimateos *Terveystyöntekijäin maailmasta*.¹⁸⁸

Työväenliikkeen järjestöväkeä kannustettiin kulttuuritoimintaan ja tapahtumien järjestämiseen

---

¹⁸⁸ TSL vuonna 1978 s 50.

myös sillä tavoin, että 1980-luvulla TSL kokosi sos.dem. puolueen julkaisemaan *Työväen kalenteriin* vuosittain hyvin laajan ja monipuolisen esiintyjäluettelon yhteystietoineen. Kalenterissa oli – ja on edelleen – perinteisten allakkatietojen ohella keskeiset työväenliikkeen eri toimintamuotojen organisaatioiden yhteystiedot, samoin kuin valtionhallinnon, ministeriöiden, eduskunnan, lukuisten virastojen ja muiden vastaavien tiedot. Mukana on ollut myös tarpeellisten kansainvälisten tahojen yhteystietoja.
